

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΜΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Εθνική και υπερεθνική
ταυτότητα στην Ευρωπαϊκή
Ολοκλήρωση:
μορφές και λογικές συνύπαρξής τους

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΘΑ

ΕΠΙΒΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΙΚΕΛΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θεωρώ υποχρέωση μου να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Μικέλη Κυριάκο του τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών για την πολύτιμη βοήθεια, αλλά και για τις εξειδικευμένες γνώσεις που μας παρείχε στο μάθημα «Εθνικό κράτος και Παγκοσμιοποίηση». Επιπλέον, θέλω να ευχαριστήσω τους υπαλλήλους της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστήμιου Μακεδονίας για τη συγκέντρωση των στοιχείων και τους υπαλλήλους της Κεντρικής Βιβλιοθήκης της Θεσσαλονίκης. Επιπρόσθετα, οφείλω να αφιερώσω την πτυχιακή μου εργασία στους γονείς μου Σταύρο και Αγγελική Παπαδοπούλου που είναι δίπλα μου σε κάθε μου βήμα.

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία.

Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Παπαδοπούλου Μάρθα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εξώφυλλο

Σελίδα ευχαριστηρίων.....	1
Πίνακας περιεχομένων.....	3-4
Συντομογραφίες.....	5
Κατάλογος Πινάκων.....	5
Περίληψη.....	6
Abstract.....	7
Εισαγωγή.....	8-9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: I ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

1.1 Έννοια της Ταυτότητας.....	10-11
1.2 Η εθνική ταυτότητα τον 21 ^ο αιώνα.....	11-12
1.3 Ο λειτουργικός ρόλος της εθνικής ταυτότητας.....	13
1.4 Η επίδραση της Παγκοσμιοποίησης στην εθνική ταυτότητα.....	13-16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: II ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ/ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

2.1 Ο λειτουργικός ρόλος της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας.....	17-19
2.2 Είναι σε εξέλιξη η δημιουργία Ευρωπαϊκής/Υπερεθνικής Ταυτότητας;.....	19-21
2.3 Από- εθνικοποίηση.....	21-22
2.4 Συμπληρώνεται η εθνική ταυτότητα από την υπερεθνική ταυτότητα;.....	22-23
2.5 Η Ε.Ε. ως Κοινωνία εργασίας και Δίκτυο Συμφερόντων.....	23-24
2.6 Η Ευρωπαϊκή Ταυτότητα είναι κατασκευη;.....	24-26
2.7 Αυτοπροσδιορισμός της Ε.Ε.	27-29
2.8 Ανατολική διεύρυνση και ευρωπαϊκή ταυτότητα.....	29-32
2.9 Εξευρωπαϊσμός – Europeanisation.....	32-36
2.10 Ο ρόλος της ευρωπαϊκής ταυτότητας – πολιτισμού εκτός περιφερειακού οργανισμού	36-38
2.11 Ανισότητες εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	38-39
2.12 Για τη διεύρυνση της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη.....	39-40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: III ΚΡΑΤΟΣ

3.1 Έννοια του κράτους.....	41
3.1.1 Η διακυβέρνηση του κράτους.....	41-42
3.2 Η γέννηση του δυτικού τύπου κράτους.....	42-44
3.3 Άλλες συμπληρωματικές μορφές διακυβέρνησης/συναπόφασης.....	43-46
3.4 Ιδεολογικοί Μηχανισμοί ταύτισης του κράτους.....	46-48
3.5 Η επίδραση της Παγκοσμιοποίησης στο κράτος.....	48-51
3.6 Πώς αντιμετωπίζεται η ευρωπαϊκή πολιτική;.....	51-55
3.6.1 Παράδειγμα το ελληνικό κράτος - Τί προβλέπει ο Κανονισμός της Βουλής των Ελλήνων;.....	55-56
3.7 Τα κράτη-μέλη αποδέχονται, απορρίπτουν ή δέχονται μερικώς τον εξευρωπαϊσμό στη δημόσια διοίκηση και πολιτική;.....	57-58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: IV ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

4.1 Η έννοια της κουλτούρας και του πολιτισμού.....	59-61
4.2 Ο ορισμός της Παγκοσμιοποίησης.....	62-63
4.2.1 Σύγχρονη Τάξη.....	63-66
4.2.2 Τέσσερα είδη παγκόσμιας κατάστασης.....	66-67
4.3 Μεταβλήθηκε η φύση του κράτους;.....	68-71
4.4 Παγκοσμιοποίηση και Πολιτισμός.....	71-73
4.4.1 Συνυπάρχουν διαφορετικοί πολιτισμοί;.....	73-77
4.4.2 Σύγκλιση – Συνεργασία Πολιτισμών.....	77-78
4.5 Ενιαίος ευρωπαϊκός πολιτισμός ή ευρωπαϊκός πλουραλισμός;.....	78-79
4.6 Υπάρχει κοινή κουλτούρα – δυτική κουλτούρα - leading power;.....	79-81
4.7 Ο πολιτισμός ως ενοποιητικό στοιχείο στην Ε.Ε.....	82-83

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: V ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ

5.1 Η Ευρωπαϊκή Ένωση.....	84-85
5.2 Τα πολιτικά - νομοθετικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	85-90
5.3 Εργαλεία και διαδικασίες των πολιτικών – νομοθετικών θεσμών που υποβοηθούν στην πολιτική ολοκλήρωση της Ε.Ε.....	90-94
5.4 Διακυβερνητική συνεργασία ή υπερεθνική ενοποίηση;.....	94-100
5.5 Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Παγκοσμιοποίηση.....	100-103
5.6 Πολιτικές/Πολυμερής Πολιτιστική Διπλωματία της Ε.Ε και του Συμβουλίου της Ευρώπης.....	103-109
5.7 Προοπτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	110-111
5.8 Τα κεκτημένα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	111
5.9 Σχεδιάζοντας το Ευρωπαϊκό Μέλλον.....	112-113

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: VI ΠΟΛΙΤΕΣ

6.1 Η ιδιότητα του πολίτη.....	114
6.2 Η επίδραση της Παγκοσμιοποίησης στον πολίτη.....	114-115
6.3 Συμμετοχική δημοκρατία μέσω δημοψηφισμάτων.....	115-117
6.4 Συμμετοχική δημοκρατία μέσω της Πρωτοβουλίας Ευρωπαίων Πολιτών.....	117-123
6.5 Αίσθημα συνδεσιμότητας του ευρωπαίου πολίτη.....	123
6.6 Αίσθηση ως πολίτης της Ε.Ε (συγκριτική μελέτη- ευρωβαρόμετρο).....	124
6.7 Διαφοροποιήσεις μεταξύ ευρωπαίων πολιτών της κεντρικής και της ανατολικής Ευρώπης.....	124-125

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: VII ΆΛΛΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

7.1 Η ταυτότητα των Η.Π.Α.....	125-131
7.2 Η ταυτότητα της μετά-σοβιετικής Ένωσης.....	131-140

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....141-146

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....147-150

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ε.Ε.....	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΔΚΟ.....	Διακυβερνητικός Οργανισμός
Δ.Ν.Τ.....	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΜΚΟ.....	Μη κυβερνητική Οργάνωση
ΣΕΕ.....	Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
Σ.Ε.....	Σοβιετική Ένωση
Η.Π.Α.....	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
Ο.Η.Ε.....	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΚΑΕ.....	Κεντρική Ανατολική Ευρώπη
ΝΑΦΤΑ.....	North America and free trade area
ΑSΕΑΝ.....	Association of Southeast Asian Nations
ΜΕRСOСUR.....	Southern Common Market
ΟΑU.....	Organisation of African Unity

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Αυτοπροσδιορισμός της Ε.Ε.....	28-29
Πίνακας 2: Ενοποιητικά στοιχεία μέσα στην Ε.Ε.....	82
Πίνακας 3: Η προοπτική για την Ε.Ε.....	110
Πίνακας 4: Τα κεκτημένα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	111
Πίνακας 5: Αίσθημα συνδεσιμότητας Ευρωπαίων Πολιτών.....	123
Πίνακας 6: Κατά πόσο αισθάνεται κάποιος πολίτης της Ε.Ε;.....	124

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Εθνική Ταυτότητα, Κράτος, Ευρωπαϊκή Ένωση, Παγκοσμιοποίηση, Πολιτισμός/Κουλτούρα, υπερεθνικότητα, εξευρωπαϊσμός

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να διερευνήσει το ρόλο της εθνικής ταυτότητας σε συνδυασμό με τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, που ίσως να προκαλούν πολιτισμική ομογενοποίηση μεταξύ των κρατών. Ξεκινώντας από την εθνική ταυτότητα διαπιστώνεται ότι προϋπήρχε ως κοινό σημείο αναφοράς μεταξύ των ατόμων και ύστερα διεκδικήθηκε οριοθετημένη επικράτεια. Απεναντίας, η ευρωπαϊκή ταυτότητα ή αλλιώς η 'ιδιότητα του ευρωπαίου πολίτη' είναι μια προσπάθεια για να συντελέσει στην εμβάθυνση και διεύρυνση των λειτουργιών του ευρωπαϊκού οικοδομήματος σε πολιτικό επίπεδο, καθώς ξεκίνησε ως εγχείρημα για οικονομικό όφελος. Μερικοί μιλούν για παρακμή - διάβρωση της εθνικής ταυτότητας και του κράτους, άλλοι για τη μετεξέλιξη τους, εξαιτίας της δημιουργίας νέων ταυτοτήτων και συστημάτων διακυβέρνησης και άλλοι για ενίσχυση τους, λόγω της αντίστασης στην παγκοσμιοποίηση.

ABSTRACT/SUMMARY

KEY WORDS: National Identity, State, European Union, Globalization, Culture, supra-national, Europeanisation

The aim of this research is to explore the role of national identity in combination with the processes of globalization, which may cause cultural homogenization among states. Starting from the national identity, it is found that there was a common reference point between the individuals and then a delimited territory was claimed. On the contrary, European identity or European citizenship is an attempt to help deepen and broaden the functions of the European construction at a political level as it began as a project for economic gain. Some are talking about decay - erosion of national identity and the state, others about their transformation, because of the creation of new identities and systems of governance and others about strengthen them because of the resistance to globalization.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της “ταυτότητας” είναι δύσκολα να ερμηνευτεί. Με την έννοια ταυτότητα ορίζεται μια κατάσταση διαφόρων ατόμων με κοινά αισθήματα. Ωστόσο, αναρωτιέται κανείς κατά πόσο υπάρχει ή αν πρέπει να δημιουργηθεί μια νέα. Αν όμως υπήρχε σε ποιόν θα απευθυνόταν; Σ’ ένα άτομο, σε μια πόλη, σε μια περιφέρεια, σ’ ένα κράτος ή σε μια ολόκληρη ήπειρο; Οι άνθρωποι έχουν περισσότερες ταυτότητες οι οποίες αλληλεπικαλύπτονται και αλληλοσυμπληρώνονται, κάποιες από τις οποίες μένουν σταθερές ως βάση ή ενίοτε αλλάζουν; Και αν αλλάζουν ή εξελίσσονται, πώς μπορούν να επηρεαστούν;

Το πρώτο κεφάλαιο της έρευνας αναφέρεται στη εθνική ταυτότητα του 21^{ου} αιώνα και στη δυναμική της που καταδεικνύεται μέσα από τις λειτουργίες που επιτελεί τόσο για τις συλλογικότητες της, όσο και για το άτομο, καθώς και στην επίδραση που δέχεται από τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, που ίσως να έχει περιέλθει σε μια διαδικασία αλλαγής (κρίση ταυτότητας) ή ακόμη και σε μια κατάσταση παρακμής, δίνοντας χώρο να δημιουργηθούν νέες, σύγχρονες ταυτότητες που να ανταποκρίνονται σ’ ένα άλλο είδους συστήματος διακυβέρνησης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται ο λειτουργικός ρόλος της υπερεθνικής/ευρωπαϊκής ταυτότητας στην εξέλιξη της Ε.Ε. σ’ ένα κατάλληλο δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης, το οποίο προϋποθέτει την ύπαρξη μιας κοινής ταυτότητας για την περαιτέρω ολοκλήρωση του. Επίσης, εξετάζεται στο κατά πόσο αυτή η υπερεθνική ταυτότητα συμπληρώνει – διευρύνει την εθνική ταυτότητα, και αν αυτή η αναδυόμενη ταυτότητα είναι δευτερογενή ή μια μετά-εθνική ευρωπαϊκή ταυτότητα που θα αντικαταστήσει όλο και περισσότερο την προϋπάρχουσα εθνική ταυτότητα.

Στο επόμενο κεφάλαιο τίθεται το ερώτημα: αν έχει αλλάξει ο τρόπος διακυβέρνησης του κράτους και ο ρόλος του κράτους στο διεθνές σύστημα, καθώς η παγκοσμιοποίηση έχει αμβλύνει γεωγραφικά, πολιτισμικά, πολιτικά και οικονομικά ζητήματα μεταξύ των κρατών. Επιπλέον, γίνεται λόγος για την αντιμετώπιση ευρωπαϊκών πολιτικών από το κράτος και των μηχανισμών ταύτισης που εκείνο χρησιμοποιεί για να ενισχύσει την ταύτιση των πολιτών του με εκείνο, σ’ ένα παγκοσμιοποιημένο γίγνεσθαι.

Στο τέταρτο κεφάλαιο δίνεται έμφαση στη δυναμική επιρροή της παγκοσμιοποίησης στη σύγχρονη παγκόσμια τάξη. Διακρίνεται να φέρνει σε διάφορα επίπεδα (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, παγκόσμιο) ποικίλους πολιτισμούς και κουλτούρες σε επαφή. Το ζήτημα είναι αν παρατηρείται εξάλειψη της εθνικής κουλτούρας και κατ' επέκτασιν της εθνικής ταυτότητας. Επιπλέον, η Ε.Ε. ως εγχείρημα περιφερειακής ολοκλήρωσης αποτελείται από διάφορες πολιτισμικές προσμίξεις διαφόρων εθνικών – υποεθνικών - υπερεθνικών κουλτούρων και εθνοτήτων. Παρατηρείται προσπάθεια εξευρωπαϊσμού των εθνικών ταυτοτήτων; Και αν ναι, με βάση της πολιτικής πρακτικής ή της πολιτισμικής διάστασης;

Το επόμενο κεφάλαιο αναφέρεται στην οργανωτική φύση της Ε.Ε., η οποία βρίσκεται συνεχώς σε μια κατάσταση μετάβασης όσο και για τις πολιτικές της. Επομένως, διερωτάται αν πρόκειται για μια πρακτική μεταξύ των κρατών-μελών (διακυβερνητικό επίπεδο) για τη διατύπωση κοινών δεσμευτικών πολιτικών ή μια διαδικασία κατανομής στα θεσμικά όργανα της Ένωσης (υπερεθνικό επίπεδο);

Ακόμη, αναδεικνύεται, πως η ιδιότητα του πολίτη 'εξευρωπαϊάζεται' (στα πλαίσια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης), όπου μέσα απ' αυτήν την ιδιότητα καθορίζονται τα πολιτικά σύνορα της Ευρώπης. Μεγαλώνει το πεδίο αναφοράς του πολίτη, διευρύνονται τα σημεία που τον αφορούν και αυτό επισημαίνεται μέσα από το συμμετοχικό ρόλο που απέκτησε στις διαδικασίες της Ε.Ε. Επί τούτοις, στατιστικά στοιχεία παρουσιάζουν κατά πόσο ο πολίτης ενστερνίζεται την ιδιότητα του ως ευρωπαϊό πολίτη.

Τέλος, ξεχωρίζονται άλλες δυο ισχυρές εθνικές ταυτότητες, αυτή των Η.Π.Α και της μετά - σοβιετικής Ένωσης, όπου γίνεται μια μικρή αναφορά στα σημαντικότερα χαρακτηριστικά τους.

Ωστόσο, κεντρικά ερωτήματα της έρευνας αποτελούν: αν η εθνική ταυτότητα σε συνδυασμό με τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, που ίσως να προκαλούν πολιτισμική ομογενοποίηση μεταξύ των κρατών εξακολουθεί να είναι πρώτιστο σημείο αναφοράς. Πλην αυτού, αν η ευρωπαϊκή ταυτότητα ή αλλιώς η 'ιδιότητα του ευρωπαϊού πολίτη' είναι μια 'συμπληρωματική' ταυτότητα που προσπαθεί να ενοποιήσει τους πολίτες της Ε.Ε. και να συντελέσει στην εμβάθυνση και διεύρυνση των λειτουργιών του ευρωπαϊκού οικοδομήματος σε πολιτικό επίπεδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ι ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

1.1 Έννοια της Ταυτότητας

Στο πλαίσιο της κοινωνικής θεωρίας, υποστηρίζεται ότι οι παλιές ταυτότητες έχουν περιέλθει σε μια διαδικασία αλλαγής (κρίση ταυτότητας) ή ακόμη και σε μια κατάσταση παρακμής, δίνοντας χώρο να δημιουργηθούν νέες, σύγχρονες ταυτότητες. Μέχρι πρότινος σταθεροποιούσαν την κοινωνία για μεγάλο χρονικό διάστημα, ενώ τώρα θεωρείται πως αποδιοργανώνουν τις κεντρικές δομές και τις διαδικασίες της.¹ Αυτό συμβαίνει, όπως υποστηρίζουν κάποιοι θεωρητικοί, εξαιτίας του μετασχηματισμού της δομής των σύγχρονων κοινωνιών. Συγκεκριμένα, παρατηρείται ένας κερματισμός όσον αφορά το πολιτιστικό πεδίο (τάξη, φυλή, εθνικότητα, εθνότητα, φύλο, σεξουαλικότητα) που στο παρελθόν χαρακτηριζόταν από σταθερότητα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ‘διπλή’ αποδιοργάνωση του ατόμου, τόσο σε επίπεδο κοινωνικό - πολιτιστικό, όσο και σε ατομικό.²

Σύμφωνα με το Stuart Hall υπάρχουν τρεις έννοιες της ταυτότητας : η υποκειμενική, η κοινωνική και η μετανεωτερική.

Με την υποκειμενική ταυτότητα νοείται εκείνη, η οποία εμφανίζεται από την στιγμή της γέννησης του ατόμου και αναπτύσσεται καθ’ όλη της διάρκεια της ύπαρξής του, παραμένοντας συνεχώς ταυτισμένη με τον εαυτό του, ένα είδος ‘εσωτερικού πυρήνα’ ή αλλιώς το κέντρο του ατόμου, που συμπεριλαμβάνει και τη δυνατότητα του Λόγου, της συνείδησης και της δράσης.³

Από την άλλη, η κοινωνική ταυτότητα «σχηματίζεται κατά την αλληλεπίδραση του εαυτού με την κοινωνία». Δηλαδή, ο ‘εσωτερικός πυρήνας’ του ατόμου πλάθεται τροποποιείται αναλόγως με την κοινωνία στην οποία ζει (αξίες, σύμβολα, πολιτισμό). Είναι αδύνατον να μείνει αυτόνομη, χωρίς να επηρεαστεί από τους εξωτερικούς παράγοντες του όλου πιο πολύπλοκου κόσμου. Συνεπώς, ενσωματώνεται το

---

¹ Stuart Hall, Το ζήτημα της πολιτιστικής ταυτότητας, σε Stuart Hall, David Held & Anthony McGrew. *Η νεοτερικότητα σήμερα.. Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός* (2^η εκδ. Εκδόσεις Σαββάλας, 2003), σελ. 401.

² Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 402-403.

³ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 403.

υποκείμενο στο πλαίσιο της δομής ή αλλιώς γεφυρώνεται το εντός (ιδιωτικό) με το εκτός (δημόσιο).⁴

Η μετανεωτερική ταυτότητα του ατόμου πάλι, χαρακτηρίζεται από αστάθεια. Μετασχηματίζεται διαρκώς, ως αποτέλεσμα τις δομικής-, θεσμικής- και πολιτιστικής αλλαγής που περιβάλλει το άτομο. Έτσι η υποκειμενική ταυτότητα του ατόμου φαίνεται να περιήλθε από μια σταθερή και ενιαία ταυτότητα σε μια πιο σύνθετη και κατακερματισμένη.⁵

1.2 Η εθνική ταυτότητα τον 21^ο αιώνα

Η εθνική ταυτότητα είναι από τη φύση της πολυδιάστατη και συνδυάζεται και με άλλες συλλογικές ταυτότητες, όπως την ιδεολογική - , την ταξική – και τη θρησκευτική ταυτότητα.

Για παράδειγμα, υπάρχουν διαφορετικές απόψεις στην Ευρώπη για τη σημασία της θρησκείας στην εθνική ταυτότητα. Στην Ελλάδα, το 54% πιστεύει, ότι είναι πολύ σημαντικό να είναι κανείς χριστιανός για να θεωρηθεί ‘αληθινός’ υπήκοος. Αντίθετα, στην Ισπανία (57%) και τη Σουηδία (57%) οι πλειοψηφίες απαντούν, ότι η θρησκεία δεν είναι καθόλου σημαντική για την εθνική ταυτότητα. Οι απόψεις για τη σημασία της θρησκείας στην εθνικότητα σχετίζεται και με την ηλικιακή ομάδα των ερωτηθέντων. Οι άνθρωποι της ηλικιακής ομάδας άνω των 50 ετών είναι πολύ πιο πιθανό απ’ όσους ανήκουν στην ηλικία ομάδα μεταξύ 18 έως 34 ετών να πουν, ότι η πίστη στο χριστιανισμό είναι πολύ σημαντική για την εθνική ταυτότητα. Το μεγαλύτερο χάσμα γενεών παρατηρείται στην Ελλάδα: το 65% των ηλικιωμένων Ελλήνων υποστηρίζουν, ότι είναι πολύ σημαντικό, αλλά μόνο το 39% των νεότερων Ελλήνων συμφωνούν μαζί τους. Η διαφορά μεταξύ αυτών των δυο ηλικιακών ομάδων είναι 18% στο Ηνωμένο Βασίλειο, 16% στη Γερμανία και 15% στην Ουγγαρία αντίστοιχα. Επίσης, οι άνθρωποι που τοποθετούνται στα δεξιά του ιδεολογικού φάσματος είναι πιο πιθανό να θεωρούν τη θρησκεία πολύ σημαντική για την εθνικότητα. Αυτή η δεξιά-αριστερά διαφορά είναι ιδιαίτερα εμφανής στην Ελλάδα (26%) και στην Πολωνία (21%). Η ιδεολογική αριστερά είναι αρκετά

---

⁴ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 404-405.

⁵ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ.405.

κοσμική στη Γερμανία μόνο το 5% υποστηρίζει, ότι η θρησκεία είναι πολύ σημαντική για την εθνικότητα και η Ισπανία 6%.⁶

Σύμφωνα με την δυτική αντίληψη, η εθνική ταυτότητα, αποτελεί μια συλλογική ταυτότητα μεταξύ πολιτών που έχουν τα εξής κοινά χαρακτηριστικά:

- Ζουν σε μια ιστορική – οριοθετημένη εδαφική επικράτεια
- Έχουν κοινούς μύθους και ιστορικές μνήμες
- Τους προσδιορίζει μια κοινή, μαζική δημόσια κουλτούρα
- Έχουν κοινά νομικά δικαιώματα και υποχρεώσεις (*patria*)
- Κοινή οικονομία και ελευθερία μετακίνησης εντός της επικράτειας⁷

Είναι χρήσιμη η υπενθύμιση του διαχωρισμού που κάνει ο Φρίντριχ Μάινεκε για την εθνική ταυτότητα. Ότι δηλαδή, στην εθνική ταυτότητα δεν εμπεριέχονται μόνο χαρακτηριστικά παθητικής πολιτισμικής κοινότητας (*Kulturnation*), αλλά και ενεργού πολιτικού έθνους (*Staatsnation*).⁸

Απεναντίας, το μη δυτικό μοντέλο βασίζεται στην κοινή καταγωγή, δεν δίνει περιθώρια επιλογής στο άτομο να διαλέξει σε ποιο έθνος επιθυμεί να ανήκει, αλλά εξακολουθεί είτε εντός, είτε εκτός της κοινότητας του να είναι οργανικό μέλος της.

- Η γλώσσα
- Τα έθιμα – κοινή λαϊκή κουλτούρα
- Δεσμοί καταγωγής και γενεαλογίας

παίζουν καθοριστικό ρόλο στον αυτοπροσδιορισμό της, όπως έγινε στην Ανατολική Ευρώπη και Ασία.⁹

Συνεπώς, ο ανθρώπινος πληθυσμός που μοιράζεται, είτε τα χαρακτηριστικά της δυτικής αντίληψης περί κοινής συλλογικής εθνικής ταυτότητας, είτε τα χαρακτηριστικά της μη δυτικής ταυτότητας/εθνοτικής ταυτότητας, ορίζουν το έθνος, το οποίο σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζεται με το κράτος.

---

⁶ Bruce Stokes. *What it takes to truly be 'One of us' Faith: Few strong links to national identity Religion and national identity in Europe, Canada and Australia* (Pew Research Center, published 1st February 2017).

⁷ Anthony D. Smith. *Εθνική Ταυτότητα* (1η εκδ. Εκδόσεις Οδυσσέας, 2000), σελ.30.

⁸ Anthony D. Smith, στο ίδιο, σελ. 23.

⁹ Anthony D. Smith, στο ίδιο, σελ. 27-28.

1.3 Ο λειτουργικός ρόλος της εθνικής ταυτότητας

Η δυναμική της εθνικής ταυτότητας αποδεικνύεται στις λειτουργίες που επιτελεί τόσο για τις συλλογικότητες, όσο και για το άτομο. Χωρίζονται στις «εξωτερικές» και «εσωτερικές» λειτουργίες.

Ως εξωτερικές λειτουργίες θεωρούνται οι εδαφικές, οι οικονομικές και πολιτικές. Η εθνική ταυτότητα προσδιορίζει μέσα σ' έναν καθορισμένο κοινωνικό χώρο τα μέλη της που ζουν και εργάζονται, εγγυάται τον έλεγχο των πόρων της επικράτειας και του ανθρώπινου δυναμικού της και στηρίζει το κράτος και τα όργανα της. Μεριμνεί για την εθνική αυτάρκεια, υπερασπίζεται το εθνικό συμφέρον και ορίζει δια της νομιμοποίησης τα κοινά συμφέροντα και υποχρεώσεις. Από την άλλη, ως εσωτερικές λειτουργίες της ταυτότητας, προσδιορίζονται εκείνες που σχετίζονται με τη θέση του ατόμου στη κοινωνία, δηλαδή την κοινωνικοποίηση του ως πολίτης του έθνους μέσω της εκπαίδευσης με στόχο την επίτευξη ομοιογενής κουλτούρας και αφοσίωσης. Επίσης, η ταυτότητα λειτουργεί ως ένας δεσμός μεταξύ των ατόμων με κοινές αξίες, σύμβολα, παραδόσεις κ.ά. Με άλλα λόγια, παράσχει μια πολιτισμική συγγένεια. Σημαντική ωστόσο λειτουργία είναι η τοποθέτηση του ατόμου στον κόσμο.¹⁰

Σύμφωνα με την τοποθέτηση του Etienne Balibar, η εθνική ταυτότητα λειτουργεί ενίοτε και ως αιτία κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς το σύγχρονο έθνος-κράτος συνδέει την πολιτική συμμετοχή με την ιθαγένεια. Οι μετανάστες, εργαζόμενοι (τρίτων χωρών) ή αλλιώς οι μη έχοντες χαρτιά (les sans papiers) συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας όπου ζουν, χωρίς να απολαμβάνουν πλήρη κοινωνικό-πολιτικά δικαιώματα.¹¹

1.4 Η επίδραση της Παγκοσμιοποίησης στην εθνική ταυτότητα

Χαρακτηριστικό από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα έως και σήμερα είναι οι αλλαγές που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση, τόσο στις εξωτερικές σχέσεις των κρατών, όσο και

¹⁰ Anthony D. Smith, στο ίδιο, σελ. 32-34.

¹¹ John Schwarzmantel. *Για μια δημοκρατική πολιτεία: ταυτότητα και συμμετοχή* (1^η εκδ. Εκδόσεις Κριτική, 2005), σελ. 136-138.

στο εσωτερικό τους. Ταυτοχρόνως η δυναμική της ασκεί επιρροή και στις ταυτότητες των ατόμων και ειδικότερα της εθνικής ταυτότητας.¹²

Από τη μία πλευρά, ενισχύονται οι εθνικές ταυτότητες, εξαιτίας της αναζωπύρωσης του εθνικισμού και της εμφάνισης των εθνικιστικών κινημάτων,¹³ από την άλλη, παρατηρείται μια τάση επαναβεβαίωσης της εθνικής ταυτότητας που δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις αποτυχημένης ένταξης ενός κράτους στις διαδικασίες ενσωμάτωσης στις νέες διεθνείς συνθήκες, αλλά και σε περιπτώσεις επιτυχούς. Μια εξήγηση γι' αυτό το γεγονός είναι: *«Η μεγαλύτερη συνειδητοποίηση των άλλων μέσω της έντονης επαφής μπορεί να δημιουργήσει μεγαλύτερη συνειδητότητα των 'εαυτών μας' και της διαφορετικότητας μας»*. Αυτή η αυτοσυνειδησία μπορεί να οδηγήσει στην ανασηματοδότηση της εθνικής ταυτότητας, εξυπηρετώντας στην οριοθέτηση του εαυτού μας ή της ομάδας. Δεν είναι αναγκαίο να συμβαίνει αυτό μέσω της αντιπαράθεσης, αλλά μπορεί να συμβεί και μέσω της απλής συνεύρεσης, με αποτέλεσμα η εθνικότητα να ενδυναμώνεται και να οριοθετείται με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση.¹⁴ Ένα επίκαιρο παράδειγμα είναι εκείνο της Αγγλίας, η δημιουργία ενός μικρό-αγγλισμού ως αμυντικής αντίδρασης για την οπισθοχώρηση της προς την εθνοτική ταυτότητα.¹⁵

Επίσης, η παγκοσμιοποίηση έχει προκαλέσει ποικίλες αντιδράσεις, στα άτομα που νιώθουν αποκλεισμένα από το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, ή στα άτομα που έχουν επίγνωση των απειλών της. Μια σύνηθες αντίδραση είναι η περιχαράκωση γύρω από την εθνική τους ταυτότητα σε μια αναζήτηση καταφύγιου. Εκείνη εμφανίζει έναν κόσμο καινούργιο, ασαφή, με άλλα λόγια χαρακτηρίζεται από έλλειψη οικειότητας. *«Η οικειότητα είναι μια απαραίτητη ψυχολογική προϋπόθεση για τη δημιουργία ταυτότητας και για την αίσθηση της συλλογικότητας, του ανήκειν»*, εκείνη οριοθετεί μέσα στον κόσμο. Η έλλειψη της οικειότητας οδηγεί στην αίσθηση ανασφάλειας, φόβου απέναντι στο ξένο, οδηγώντας σε μια τάση για παλινδρόμηση προς τις πρωταρχικές ταυτίσεις, δηλαδή της εθνικής, απορρίπτοντας τις νέες.¹⁶ Η έντονη παρουσία του εθνικισμού δεν σχετίζεται μόνο/άμεσα με την παγκοσμιοποίηση, καθώς η παρουσία του ήταν έντονη μέχρι τα τέλη του 20^{ου} αιώνα

---

¹² Νέλλη Ψαρρού. *Εθνική Ταυτότητα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης* (1η εκδ. Εκδόσεις Gutenberg, 2005), σελ. 191.

¹³ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 296.

¹⁴ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 297-298.

¹⁵ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 451.

¹⁶ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 298.

χωρίς να έχει εξασθενήσει. Απεναντίας, οι συνθήκες που περιβάλλουν τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης είναι εκείνες που συνδράμουν αρνητικά στην προσπάθεια απομάκρυνσης του εθνικισμού. Αυτή η τάση, της επαναβεβαίωσης της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας και της εθνικιστικής κινητοποίησης γίνεται, είτε για λόγους εφησυχασμού από τις απειλές της, είτε εντάσσεται στα πλαίσια του εθνικισμού.¹⁷

Και ο οικονομικός εκσυγχρονισμός συνέβαλε στην εμφάνιση ακροδεξιών εθνικισμών, φέροντας στην επιφάνεια φαινόμενα όπως τη μαζική μετανάστευση και την εθνική εσωστρέφεια. Ειδικότερα, από ανατολικές χώρες, όπου δεν εφαρμόζονται οι νεωτερικοί θεσμοί όπως στις δυτικές χώρες, η μαζική μετανάστευση συμβαίνει για λόγους επιβίωσης - εργασίας τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. (βλ. και Stuart Hall, σελ.449-450) Όσον αφορά την εθνικότητα, οι μετανάστες που εγκαταλείπουν τη χώρα τους, δεν φαίνεται να εγκαταλείπουν την ταυτότητα τους, αντιθέτως διακρίνεται μια ιδιαίτερη έμφαση σ' αυτή και η συγκέντρωσή τους σε συγκεκριμένες περιοχές των πόλεων (γκετοποίηση). Ακόμη, μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς διαφοροποιούνται μέσα στην κοινωνία από τους 'κανονικούς πολίτες',¹⁸ δημιουργώντας εθνικές ταυτότητες με πολλαπλά χαρακτηριστικά, λόγω του σχηματισμού εθνοτικών θυλάκων (των εθνοτικών μειονοτήτων) εντός ενός έθνους-κράτους.¹⁹

Από την άλλη, η μετανάστευση γεννά αισθήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας, ιδιαίτερα σε έθνη-κράτη που θεωρούνται ομογενοποιημένα. Παρατηρούνται ξενοφοβικές αντιδράσεις όπως: άνοδος ακροδεξιών –κινήματων, –κομμάτων κυρίως για λόγους που αφορούν τον τομέα της απασχόλησης. Οι διαδικασίες αυτές της παγκοσμιοποίησης δημιουργούν έναν φαύλο κύκλο, γιατί εντείνοντας την άνιση ανάπτυξη και ανισότητα δημιουργούνται μεταναστευτικές ροές, που έχουν ως λογικό επακόλουθο τη γέννηση του ρατσισμού, τόσο από τους πολίτες υποδοχής, όσο και από τους ίδιους τους μετανάστες ως μορφή αντίδρασης, εξαιτίας της μη ισότιμης αποδοχής τους.²⁰

Έτσι συμπεραίνουμε, ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης και του εθνικισμού αποτελούν ταυτοχρόνως και συστατικά στοιχεία αλλά και αντιδράσεις της

¹⁷ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 299-300.

¹⁸ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 300-302.

¹⁹ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 450.

²⁰ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 303-304.

παγκοσμιοποίησης. Αξιοσημείωτο να αναφερθεί είναι, ότι ο μεγαλύτερος πληθυσμός ανά τον κόσμο παραμένει στο εθνικό κράτος ή τον τόπο που γεννήθηκε, διατηρώντας σταθερές τις αναφορές του ως προς το έθνος και την εθνική ταυτότητα του.²¹

Ωστόσο υπάρχει η άποψη, ότι η παγκοσμιοποίηση απειλεί να υπονομεύσει την εθνική ταυτότητα και κατά επέκταση την εσωτερική ενότητα του εθνικού πολιτισμού. Ο παγκόσμιος καπιταλισμός, δηλαδή ο σύγχρονος οικονομικός τρόπος οργάνωσης λειτουργεί ως ένας μηχανισμός εκδυτικισμού, εξάγοντας όχι μόνο δυτικά προϊόντα, αλλά και δυτικές αξίες και συγκεκριμένο πρότυπο ζωής.²²

---

²¹ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 304.

²² Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 446-447.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Π ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ/ΥΠΕΡ-ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

2.1 Ο λειτουργικός ρόλος της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας

Πολλοί μελετητές πιστεύουν, ότι για να εξελιχθεί η Ε.Ε. σ' ένα κατάλληλο δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης, χρειάζεται να δημιουργηθεί μια ευρωπαϊκή πολιτική κοινότητα. Αυτό βέβαια προϋποθέτει την ύπαρξη μιας ευρωπαϊκής-, κοινωνικής-, κοινής ταυτότητας. Η πρώτη διάσταση της ταυτότητας αυτής θα πρέπει να αναφέρεται στην «ταυτοποίηση με», η οποία εντάσσεται στη συναισθηματική εγγύτητα που έχουν οι πολίτες προς την Ευρώπη (ως εδαφική οντότητα). Η δεύτερη διάσταση της κοινωνικής ταυτότητας θα πρέπει να αναφέρεται στην αυτό-κατηγοριοποίηση (γνωστική διαδικασία), η οποία συνεπάγεται με την αυτο-αντίληψη ως μέλος μιας κοινότητας, μια «αναγνώριση ως». Η λειτουργική της αξία είναι σημαντική για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.²³

Σημαντικό να υπογραμμιστεί είναι, ότι δεν υπάρχει λόγος αντιπαράθεσης μεταξύ εθνικής και ευρωπαϊκής ταυτότητας. Οι άνθρωποι μπορούν να κατέχουν πολλαπλές ταυτότητες, ωστόσο η εθνική ταυτότητα εμποδίζει την υποστήριξη της. Επίσης, η ευρωπαϊκή ταυτότητα για να αναφερθεί σε μια συλλογική ταυτότητα που στηρίζει την ολοκλήρωση της Ε.Ε. θα μπορούσε να αμφισβητηθεί με την αιτιολογία, ότι η γεωγραφική και πολιτισμική έννοια της Ευρώπης είναι ευρύτερη από την πολιτική κοινότητα της. Γι' αυτό χρειάζεται να αναφερθούμε στις βασικές συνιστώσες της ευρωπαϊκής πολιτικής ταυτότητας: της πολιτιστικής και της πολιτικής. Η πρώτη συνιστώσα βασίζεται στην αντίληψη μιας κοινής κουλτούρας, κοινών αξιών, θρησκείας και εθνότητας και η δεύτερη συνιστώσα στην αναγνώριση μιας κοινής πολιτικής δομής, τους θεσμούς, τα δικαιώματα και τους κανόνες της πολιτικής κοινότητας της Ε.Ε. Επιπλέον, ως βασικοί καθοριστικοί παράγοντες της ευρωπαϊκής συλλογικής ταυτότητας παίζουν σημαντικό ρόλο: οι πόροι, οι εμπειρίες, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση, η εκπαίδευση, τα πολιτικά ενδιαφέροντα και οι γνώσεις, καθώς και το κοινωνικό κεφάλαιο. Ίσως οι πιο μορφωμένοι άνθρωποι είναι περισσότερο ικανοί να συνδεθούν με μια απομακρυσμένη πολιτική κοινότητα και να αναπτύξουν μια ευρωπαϊκή ταυτότητα. Βασική αρχή του σχηματισμού ευρωπαϊκής ταυτότητας είναι η απόκτηση θετικής αυτο-αντίληψης για τα οφέλη από την

---

²³ Besir Ceka & Aleksandra Sojka. *Loving it but not feeling it yet? The state of European identity after the eastern enlargement* (European Union Politics 2016), σελ. 482-483.

ενσωμάτωση (προσωπική και εθνική) και η γενική εμπιστοσύνη στα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα. Για παράδειγμα, οι προσωπικές εμπειρίες σχετίζονται με την κοινωνικοποίηση και ενθαρρύνουν την ευρωπαϊκή ταύτιση. Διάφορες ευρωπαϊκές πολιτικές, όπως το πρόγραμμα Erasmus για την ανταλλαγή φοιτητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.²⁴

Σχετικά με την ανάλυση της σχέσης μεταξύ των εθνικών ταυτοτήτων και μιας δυνητικά αναδυόμενης ευρωπαϊκής ταυτότητας υπάρχουν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Από την μία, ότι η αναδυόμενη ευρωπαϊκή ταυτότητα είναι δευτερογενής ή ως εκ τούτου αδύναμη σε σύγκριση με την πρωτογενή, ισχυρή εθνική ταυτότητα (Lepsius 1998) και από την άλλη, ότι η Ε.Ε. ως σύστημα διακυβέρνησης που απορροφά στοιχεία εθνικής διακυβέρνησης, προϋποθέτει μια μετά-εθνική ευρωπαϊκή ταυτότητα αντικαθιστώντας όλο και περισσότερο την προϋπάρχουσα εθνική ταυτότητα (Eder 1998), παραβλέποντας την αλληλεπίδραση μεταξύ εθνών και χωρών στην Ε.Ε. *«Κάθε εθνική ταυτότητα είναι κατασκευασμένη και συνεχώς ανακατασκευασμένη ως συλλογικό συναίσθημα, αυτογνωσίας, αυτοπροσδιορισμού και οριοθέτησης μιας εθνικής ομάδας, αλλά συγχρόνως βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με τις γύρω εθνικές ομάδες στον πολιτιστικό τομέα και γεωπολιτικό πλαίσιο της Ευρώπης»*. Ακόμη, δεν πρέπει να παραληφθούν οι μειονότητες και οι μετανάστες στη συγχώνευση των ευρωπαϊκών και εθνικών στοιχείων στο σχηματισμό και την ανάπτυξη ή την αλλαγή συλλογικών ταυτοτήτων.²⁵

Επίσης, το άνοιγμα του ανατολικού ευρωπαϊκού χώρου σημαίνει μια γεωπολιτική αλλά και μια πολιτιστική αναδιαμόρφωση των συλλογικών ταυτοτήτων και επαναπροσδιορισμό των οριακών κατασκευών στις πολιτιστικές βάσεις. Συγκεκριμένα, στη γεωπολιτική, αποτελεί ευκαιρία για εξαγωγή και διεύρυνση του δυτικοευρωπαϊκού μοντέλου του φιλελεύθερου-δημοκρατικού καπιταλισμού της ευημερίας, δίνοντας την ευκαιρία να δημιουργηθεί μια στρατιωτική, πολιτική και κοινωνική ζώνη ευημερίας. Από πολιτιστικής άποψης, η ανασυγκρότηση μιας «αποστολής» της Δύσης προς Ανατολικά μέσω μιας προσεκτική επέκτασης των δυτικών αξιών είναι σε εξέλιξη, βέβαια η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ποικίλλει μεταξύ

---

²⁴ Besir Ceka & Aleksandra Sojka, στο ίδιο, σελ. 483-488.

²⁵ Anna Triandafyllidou & Willfried Spohn, Introduction, σε Anna Triandafyllidou & Willfried Spohn. Europeanisation, National Identities and Migration Changes in boundary constructions between Western and Eastern Europe (Publisher: Routledge, 2003), σελ. 8, βλέπε και Monica Sassatelli. *Becoming Europeans – Cultural Identity and Cultural Policies* (Εκδόσεις Palgrave Macmillan, 2009), σελ. 5-6.

των εθνών ανάλογα με τη δική τους πολιτιστική παράδοση, την ιστορία και τη γεωπολιτική τους θέση.²⁶

Είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι η ευρωπαϊκή ταυτότητα, όπως η εθνική ταυτότητα, αναπτύσσεται και αποκρυσταλλώνεται κατά τη διάρκεια της εφηβείας και παραμένει μάλλον σταθερή στους ενήλικες. Έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα, γιατί οι πολίτες της μετακομμουνιστικής Ευρώπης ή αλλιώς της ΚΑΕ (η διεύρυνση των 11) δεν μπορούν να αυτοπροσδιοριστούν ως Ευρωπαίοι, λόγω της σύντομης κοινωνικοποίησης τους ως μελών μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής κοινότητας. Αυτό το χάσμα στη γνωστική ταύτιση με την Ευρώπη δημιουργήθηκε, επειδή πολλοί Ανατολικοί Ευρωπαίοι βίωσαν την πρωτογενή τους κοινωνικοποίηση κάτω από το κομμουνιστικό σύστημα. Οι παλαιότερες γενιές στην Ανατολή δηλώνουν ακόμη νοσταλγοί του κομμουνιστικού παρελθόντος. Ο εξευρωπαϊσμός ως διαδικασία θα επιτρέψει την ‘επιστροφή’ της Ανατολικής Ευρώπης στην οικογένεια των σύγχρονων ευρωπαϊκών χωρών.²⁷

Η ευρωπαϊκή ταυτότητα χρειάζεται έναν ‘ιδρυτικό μύθο’ είναι μια άλλη άποψη. Η δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα υπάρχουν και μεταξύ κρατών που δεν ανήκουν στην Ε.Ε (π.χ. Καναδάς). Τί παροτρύνει όμως τους Ευρωπαίους στη συναίνεση και στις διαδικασίες του ευρωπαϊκού οικοδομήματος; Ίσως αυτό που τους ενώνει, είναι η ημερομηνία ίδρυσης της Ε.Ε. Δηλαδή η 8^η Μαΐου, όταν οι Ευρωπαίοι προσπαθούσαν να ανασυσταθούν από τα ερείπια και την καταστροφή που είχε αφήσει ο Β΄ Π.Π. Ωστόσο, τα γεγονότα αυτά έχουν μεταφερθεί στη λήθη, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την αναβίωση του εθνικισμού σε αρκετά κράτη-μέλη της Ε.Ε.²⁸

---

²⁶ Anna Triandafyllidou & Willfried Spohn, στο ίδιο, σελ. 9.

²⁷ Besir Ceka & Aleksandra Sojka, στο ίδιο, σελ. 488+493.

²⁸ Ofer Waldman. *Europäische Identität - Europa braucht einen Gründungsmythos!* Διαθέσιμο: https://www.deutschlandfunkkultur.de/europaeische-identitaet-europa-braucht-einen.1005.de.html?dram:article_id=422648 (Δημοσίευση 12.07.2018), προσπελάστηκε στις 15/02/2019.

2.2 Είναι σε εξέλιξη η διαδικασία δημιουργίας Ευρωπαϊκής/Υπερεθνικής Ταυτότητας;

Το ευρωπαϊκό οικοδόμημα εξακολουθεί να είναι ένα δύσκολο εγχείρημα, όπου οι θεσμοί του προσπαθούν να εγκαθιδρύσουν την ειρήνη εντός τις επικράτειας τους, να διατηρήσουν μια ευήμερουσα αγορά, να ενισχύσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς, να αποτελέσουν σημαντικοί δρώντες στη διεθνή σκηνή, δημιουργώντας παράλληλα ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πρότυπο και κατ' επέκταση μια νέα πολιτιστική ταυτότητα.²⁹

Η προοπτική της εξέλιξης/ολοκλήρωσης της Ε.Ε σ' ένα 'ομοσπονδιακό κράτος' προϋποθέτει ένα 'ευρωπαϊκό έθνος' – 'υπέρ-έθνος', του οποίου η 'υπερεθνική' ταυτότητα θα έχει τόσες όψεις, όσα κράτη αποτελούν μέλη της ή ακόμη και τα κράτη που είναι υποψήφια προς ένταξη. Στα κοινά συνεκτικά στοιχεία μεταξύ των κρατών-μελών συγκαταλέγονται η θρησκεία (χριστιανισμός) και η κοινή γλώσσα (αγγλικά), κριτήρια που ισχύουν και για την εθνική ταυτότητα. Ωστόσο, για να επιτευχθεί μια 'ένωση' μέσα στη Ε.Ε, χρειάζεται μια ώσμωση, μια καθημερινή επαφή, κοινά βιώματα, κοινές μνήμες και εμπειρίες με τον 'Άλλο'. Συγκεκριμένα:

- *«Η ενοποίηση του εκπαιδευτικού συστήματος ως μηχανισμού πολιτικού εγκοινωνισμού,*
- *η διεύρυνση της δυνατότητας των εργαζομένων όχι μόνο να μετακινούνται, αλλά να εργάζονται σε οποιοδήποτε μέρος της Ε.Ε (ανθρωπογεωγραφική διάχυση)*
- *και η θεσμική διευκόλυνση της απόκτησης ιδιοκτησίας σε άλλες χώρες (κοινωνιολογική ανάμιξη π.χ. πολύ-εθνικές οικογένειες)»*

θα βοηθούσαν, έστω και με αργούς ρυθμούς (longstanding) τη μακράς διάρκειας διαδικασία της δημιουργίας υπερεθνικής ταυτότητας.³⁰

«Η νέα αυτή ιδιότητα - 'πολιτιότητα'(citizenship, citoyennete) θα συγχωνεύσει και θα σκεπάσει τις επιμέρους εθνικότητες (nationalities)». Εντούτοις, ο πολιτικός όρος πολίτης/citizen είναι συνδεδεμένος με τη δημοκρατική σχέση που έχει προς την πολιτική εξουσία, ενέχοντας αξίες, όπως: την ισότητα, την αλληλεγγύη, την

²⁹ Κώστας Θεολόγου. *Πολίτης και Κοινωνία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. (1^η εκδ. Εκδόσεις Παπαζήση, 2005), σελ. 15.

³⁰ Κώστας Θεολόγου, στο ίδιο, σελ. 16-23.

αδελφότητα, την ανεκτικότητα, τον κοσμοπολιτισμό που είναι αναγκαίες για την προοπτική μιας ομοσπονδιακής Ευρώπης.³¹ Αυτά τα υπερεθνικά - ‘supra national’ χαρακτηριστικά αποτελούν ιδιότητες που δεν υπάγονται σε εθνικά χαρακτηριστικά, αλλά θα μπορούσαν να λειτουργήσουν θετικά ενάντια στις παρενέργειες του εθνικισμού, όπως της ξеноφοβίας και του σοβινισμού.³²

2.3 Από- εθνικοποίηση

Κάποτε το ιδανικό για ένα έθνος - κράτος ήταν να υπάρχει εθνοτική και πολιτισμική ομογενοποίηση μεταξύ των πολιτών που κατοικούσαν εντός της επικράτειας του. Τώρα όμως, σε μια προσπάθεια μετάβασης προς ένα υπερεθνικό οικοδόμημα, χρειάζεται να καλλιεργηθεί μια υπερεθνική συνείδηση μέσω των θεσμικών, εθνικών και τοπικών φορέων. Η σημαντικότερη πρόκληση για την Ε.Ε είναι να αναπτύξει νοερούς δεσμούς μεταξύ των πολιτών της (όπως το έθνος-κράτος), ένα ‘αίσθημα συνανήκειν’ που θα έχει τη δυναμική να κινητοποιεί ταυτοχρόνως εκατομμύρια ανθρώπους για να μπορέσει να στηριχθεί η ευρωπαϊκή ταυτότητα. Βέβαια, προϋπόθεση γι’ αυτό αποτελεί και η ανάπτυξη μιας κοινής πολιτικής κουλτούρας, μέσα από τη συνεχή ενημέρωση και συμμετοχή των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων της Ε.Ε.³³

Η Συνθήκη της Νίκαιας (2001) βοηθά στην διαδικασία από-εθνικοποίησης, καθώς παρέχει σε κάθε ευρωπαίο πολίτη, ιδιότητες ως citizen και θεμελιακά δικαιώματα. Τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να σέβονται αυτές τις αξίες και τα εθνικά δικαστήρια να συμμορφώνουν. Αναλόγως, οι θεσμοί της Ε.Ε. (Ευρωπαϊκό Δικαστήριο), αν το κρίνει αναγκαίο, επιβάλλει πολιτικές ή οικονομικές κυρώσεις. Ειδικότερα, η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1993) ενισχύει περισσότερο αυτές τις ιδιότητες της πολιτιότητας/citizenship, επειδή μέσα από αυτή τη Συνθήκη ενισχύεται η ταυτότητα της Ε.Ε. και η ενεργό συμμετοχή του πολίτη στις διαδικασίες ολοκλήρωσης. Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ απολαμβάνει κάθε ευρωπαίος πολίτης τα εξής δικαιώματα.³⁴

---

³¹ Κώστας Θεολόγου, στο ίδιο, σελ. 19-20.

³² Κώστας Θεολόγου, στο ίδιο, σελ. 53-57.

³³ Κώστας Θεολόγου, στο ίδιο, σελ. 61-64.

³⁴ Κώστας Θεολόγου, στο ίδιο, σελ. 64-66.

- το δικαίωμα να κυκλοφορεί, να διαμένει, να σπουδάζει, να εργάζεται, να εγκαθίσταται στα λοιπά κράτη (οι ελευθερίες υπόκεινται με συγκεκριμένους όρους)
- το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις Ευρωπαϊκές εκλογές και στις δημοτικές εκλογές στο κράτος-μέλος όπου διαμένει
- το δικαίωμα απολαβής προξενικής προστασίας στην επικράτεια μιας τρίτης χώρας από τις διπλωματικές αρχές ενός άλλου κράτους-μέλους, στην περίπτωση που η χώρα του δεν αντιπροσωπεύεται εκεί από μια προξενική ή πρεσβευτική αποστολή
- το δικαίωμα της μη διάκρισης λόγω εθνικότητας
- το δικαίωμα του αναφέρεσθαι ενώπιον του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και το δικαίωμα έκκλησης στον ευρωπαϊκό μεσολαβητή, για να εξετάσει περιπτώσεις κακοποίησης εκ μέρους κοινοτικών θεσμών και οργάνων.³⁵

Έτσι η Ε.Ε. δίνοντας ελευθερίες στους πολίτες της, ενισχύει ταυτοχρόνως τη δημοκρατική νομιμότητα της, διασφαλίζει την οικονομική, πολιτική, κοινωνική συνοχή στην επικράτεια της και θεσπίζει κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας, αποδεικνύοντας της αποτελεσματικότητα των θεσμών της.³⁶

2.4 Συμπληρώνεται η εθνική ταυτότητα από την υπερεθνική ταυτότητα:

Ως πολίτης ενός κράτους απολαμβάνει κανείς τόσο υποχρεώσεις, όσο και δικαιώματα. Κάποια απ' αυτά είναι τα πολιτικά δικαιώματα. Ως ευρωπαίος πολίτης από την άλλη, που απολαμβάνει της ιδιότητες της πολιτιότητας/citizenship μαζί με τους υπόλοιπους των άλλων κρατών-μελών, δημιουργείται μια κοινωνική τάξη σε διεθνές επίπεδο ή μια υπερεθνική ομάδα πίεσης (που θα μπορούσε να πιέσει τα κέντρα λήψης αποφάσεων). Βέβαια για να είναι φορέας πολιτικών δικαιωμάτων, χρειάζεται να έχει την ιδιότητα του εργαζόμενου πολίτη, γιατί η εργασία αποτελεί το “διαβατήριο” στην ‘Πάνδημου Ευρώπη’.³⁷

³⁵ Κώστας Θεολόγου, στο ίδιο, σελ. 67-68.

³⁶ Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης. *Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση - Η ιστορική διάσταση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος 1923-2004* (4^η εκδ. Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2010), σελ. 137.

³⁷ Κώστας Θεολόγου, στο ίδιο, σελ. 69.

«Επίσης, βάσει του άρθρου 17 της ιδρυτικής Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας «πολίτης της Ε.Ε. είναι κάθε φυσικό πρόσωπο, που έχει την εθνικότητα ενός κράτους μέλους». Η πολιτιότητα της Ένωσης συμπληρώνει την εθνική πολιτιότητα: παρέχει τη δυνατότητα στον πολίτη να διευρύνει την άσκηση ορισμένων από τα δικαιώματα, τα οποία διαθέτει ως κάτοικος μιας χώρας, στην οποία διαμένει (και όχι μόνο τα δικαιώματα της χώρας από την οποία προέρχεται). Η ιδιότητα αυτή θεμελιώνεται στις κοινές αρχές των κρατών μελών: δηλαδή της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των βασικών ελευθεριών, καθώς επίσης και του Κράτους Δικαίου. Αυτές οι αρχές περιλαμβάνονται στη Συνθήκη του Άμστερνταμ, που έχει τεθεί εν ισχύ από την 1^η Μαΐου 1999.»³⁸

2.5 Η Ε.Ε ως Κοινωνία εργασίας και Δίκτυο Συμφερόντων

Η εργασία αποτελεί, όπως προείπα και παραπάνω, το κριτήριο του ευρωπαϊού πολίτη για να ενταχθεί στην υπέρ-εθνική κοινωνία, συγκεκριμένα στο οικονομικό-, πολιτικό- και κοινωνικό πεδίο. Το δικαίωμα στην εργασία είναι αυτό που του δίνει τη δυνατότητα να αξιώσει από το κρατικό σύστημα και άλλα δικαιώματα, όπως δημόσια αγαθά, πρόνοια, απονομή δικαιοσύνης, αλλά να δώσει κιόλας τη μεταβολή της αδελφικής αλληλεγγύης. Μέσω της εργασιακής κινητικότητας δημιουργείται ένα πολύ-πολιτισμικό υπερεθνικό μόρφωμα, όπου “συγχωνεύονται “ πολίτες κρατών-μελών, δημιουργώντας σταδιακά μια κοινωνία χωρίς εθνικά χαρακτηριστικά.³⁹

Ο Richard Münch σχετικά με τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και το μετασχηματιστικό αντίκτυπό της στα έθνη-κράτη και τις εθνικές ταυτότητες, με επίκεντρο την αναδυόμενη μορφή μιας ευρωπαϊκής κοινωνίας, απορρίπτει την ιδέα ενός συνεκτικού ευρωπαϊκού ‘demos’. Υποστηρίζει, ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση οδηγείται σε μια πολυφωνική πολυεπίπεδη δημοκρατία που δεν βασίζεται σ’ έναν ομοιόμορφο ‘demos’, αλλά μάλλον σε μια κοινωνία ατόμων που συνδέονται από ένα σύνθετο ιστό/δίκτυα. Αυτή η αναδυόμενη ευρωπαϊκή κοινωνία χαρακτηρίζεται, σύμφωνα με τον Münch, από έναν πλουραλισμό συμφερόντων, έννοιες ζωής και πολιτιστικές παραδόσεις, στις οποίες η πολιτική και η κοινωνική δικαιοσύνη

³⁸ Κώστας Θεολόγου, στο ίδιο, σελ. 72-73.

³⁹ Κώστας Θεολόγου, στο ίδιο, σελ. 77+80-81.

διασφαλίζονται με διαδικαστικούς κανόνες και όχι με κοινή κουλτούρα ή ταυτότητα.⁴⁰

2.6 Η Ευρωπαϊκή Ταυτότητα είναι κατασκευή:

Η έννοια “Ευρώπη” είναι ίδια που ήταν πριν από το 2006 (διεύρυνση προς τα Βαλκάνια); Για παράδειγμα η Τουρκία και η Ρωσία θεωρούνται ευρωπαϊκές χώρες ή μόνο κομμάτια αυτών; Μήπως πρώην ευρωπαϊκές αποικίες χαρακτηρίζονται πιο ευρωπαϊκές από κάποια υποψήφια προς ένταξη κράτη; Άρα να κατονομαστεί όλη η ήπειρος ευρωπαϊκή ή οι άνθρωποι, οι οποίοι ζουν “ευρωπαϊκά” με κοινές πολιτικές-, πολιτιστικές-, κοινωνικές αξίες;

Σύμφωνα με τον Thomas Meyer η προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας “Ευρωπαϊκή Ταυτότητα” ενέχει έναν κίνδυνο. Η αναζήτηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας ή καλύτερα των ταυτοτήτων της, μοιάζει με το ξεφλούδισμα ενός κρεμμυδιού. Δηλαδή, όσο ξεφλουδίζει κανείς για να φτάσει στον πυρήνα/ κέντρο της, συνειδητοποιεί ότι αποτελείται από το σύνολο των φλουδών της.⁴¹

Η απόρριψη του Συντάγματος της Ε.Ε. με δημοψήφισμα (2005) από τη Γαλλία και την Ολλανδία, η αυξανόμενη ετερογένεια των κρατών μελών, η συζήτηση γύρω για την άδεια ένταξης υποψηφίων κρατών-μελών, υποχρεώνει τη συνέχιση της συζήτησης για την ευρωπαϊκή ταυτότητα. Μόνο με διαφάνεια, τί είναι η Ευρώπη και τί έχει να κάνει, μπορεί να συντελέσει σε μια ελάχιστη συλλογική ταυτότητα για την αποδοχή των μελλοντικών πολιτικών της Ε.Ε. Γι’ αυτό, όπως γράφει ο Heinrich August Winkler, απαιτείται εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, ή οποία έχει μείνει πίσω σε σχέση με την ευρωπαϊκή διεύρυνση. Γνώμη του είναι, ότι οι Ευρωπαίοι θα πρέπει να επικεντρωθούν στον κοινό πολιτισμό/ κουλτούρα που τους συνδέει και σ’ εκείνα που τους χωρίζουν πολιτικά.⁴²

Σύμφωνα με τον ορισμό του Erikson, που μας παραθέτει σ’ ένα άρθρο της η Karin Winkler, κάθε ταυτότητα πρέπει να ξεκινήσει από το άτομο, δηλαδή τον

⁴⁰ Anna Triandafyllidou & Willfried Spohn, στο ίδιο, σελ. 14.

⁴¹ Karin Winkler. *Europäische Identität: Ein Konstrukt?* (Περιοδικό: Deutschland & Europa Reihe für Gemeinschaftskunde, Geschichte, Deutsch, Geographie, Kunst und Wirtschaft «Identität Historische Stationen europäischer Identitätsfindung» εκδότης: Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, τεύχος/ Hef 52, 2006), σελ. 10.

⁴² Karin Winkler, στο ίδιο, σελ. 10.

ατομικό αυτοπροσδιορισμό. Η συνειδητή αίσθηση/το συνειδητό συναίσθημα της κατοχής προσωπικής ταυτότητας βασίζεται σε δύο ταυτόχρονες παρατηρήσεις: της άμεσης αντίληψης της δικής του ισότητας και συνέχειας στο χρόνο, και η συνακόλουθη αντίληψη ότι και άλλοι σαν και αυτόν αναγνωρίζουν αυτή την ισότητα και τη συνέχεια. Ο Erikson υπογραμμίζει τη σταθερότητα του ατόμου απέναντι σε εξωτερικές και εσωτερικές επιδράσεις, ωστόσο ο Meyer κάνει λόγο για συνεχώς μεταβαλλόμενη ταυτότητα, καθώς το άτομο έρχεται συνεχώς σε επαφή με νέες ομάδες σχηματισμού, όπως π.χ. της οικογένειας, της σχολικής τάξης, κ.ά., δημιουργώντας μια «ταυτότητα συνονθύλευμα», οι πτυχές της οποίας υπόκειται σε συνεχή αλλαγές και αντιφάσεις, εξαιτίας της σύγχρονης πλουραλιστικής κοινωνίας που ζούμε.⁴³

Μια μεγαλύτερη συλλογική ταυτότητα θα μπορούσε να διαμορφωθεί κατά τον Rainer Lepsius, «όταν μια ομάδα ατόμων προσδιορίζεται από τα ίδια αντικείμενα και το γνωρίζουν αυτό» (έχουν κοινό αίσθημα). Η συνειδητοποίηση μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας συνεπώς απαιτεί υψηλό βαθμό ομοιότητας. Αυτό είναι ιδιαίτερα δύσκολο στην Ευρώπη, λόγω: ασαφών γεωγραφικών ορίων, διαφορετικών πολιτικών συστημάτων, γλωσσών, πολιτισμών, θρησκειών και εθνοτήτων.⁴⁴

Το ίδιο υποστηρίζει και ο John Hutchinson. Δηλαδή, το ανθεκτικό βάρος των εθνικών κρατών και των εθνικών ταυτοτήτων. Είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικός στη διαδικασία Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, την οποία θεωρεί, ότι στερείται της απαιτούμενης έκκλησης προς την κοινότητα και της συμμετοχής που είναι απαραίτητο για μια ευρωπαϊκή κοινωνία, ώστε εκείνη να αποδειχθεί βιώσιμη. Υποστηρίζει λοιπόν, ότι είναι δύσκολο να αντικατασταθεί από μια Ευρώπη με μια «κενή καρδιά».⁴⁵

Κατά τον Habermas, η πολιτική ταυτότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ενεργό δημοκρατική συμμετοχή και τη χρήση των δικαιωμάτων επικοινωνίας. Αυτό ισχύει για όλα τα μέλη μιας πολιτικής κοινότητας, όπου η νόμιμη και πολιτική δράση είναι δεσμευτική, η λογοδοσία και η προσωπική ευθύνη έχει ρυθμιστεί και έχει γίνει απ' όλους αποδεκτή. Η πολιτική ταυτότητα εξαρτάται από την προθυμία αυτής της ομάδας να ανήκει και να συμμετέχει. Αυτός ο πιο κανονιστικός "δεσμός" δημιουργεί

---

⁴³ Karin Winkler, στο ίδιο, σελ. 10.

⁴⁴ Karin Winkler, στο ίδιο, σελ. 10.

⁴⁵ Anna Triandafyllidou & Willfried Spohn, στο ίδιο, σελ. 14.

ένα ενιαίο/ομοιόμορφο πολιτικό πλαίσιο αναφοράς. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη της πολιτικής ταυτότητας δεν εξαρτάται από την πολυμορφία αλλά από την ομοιογένεια.⁴⁶

Για να περιοριστούν οι πολυεπίπεδες εθνικές ταυτότητες σε μια υπέρτερη/θεμελιώδη ευρωπαϊκή ταυτότητα και να γίνει αποδεκτή, απαιτείται: είτε να δοθούν οικονομικά οφέλη, τα οποία θα είναι προσωρινά, είτε να δημιουργηθεί μια κοινή πολιτιστική αίσθηση του συνανήκειν. Επομένως, για να εγκρίνονται μελλοντικά κανονιστικές αποφάσεις της Ε.Ε. με βάση το κόστος- όφελος του κάθε κράτους-μέλους, βασική προϋπόθεση είναι η αποδοχή των ιστορικά αναπτυγμένων πολιτισμικών διαφορών. Από την άλλη, η αναζήτηση κοινών ευρωπαϊκών πολιτιστικών πτυχών είναι ένα μελλοντικό καθήκον. Γιατί, η πολιτιστική ταυτότητα μπορεί να ανεχτεί την ετερογένεια, καθώς είναι εμπειρική, όχι κανονιστική, μπορώντας να ενοποιήσει και να δημιουργήσει ταυτότητα.⁴⁷

Επίσης, η ταύτιση με την Ευρώπη, εξασφαλίζεται μέσω γνωστικών και συναισθηματικών προσεγγίσεων. Ωστόσο, η ενσυναίσθηση του συνανήκειν υπόκειται σε ισχυρές διακυμάνσεις και δεν είναι κατάλληλη για τη στήριξη ευρωπαϊκών πολιτικών. Σταθερή, από την άλλη πλευρά, είναι μια ουσιαστική συναίνεση που ισχύει και στη σημερινή Ε.Ε., ιδίως μεταξύ των νεότερων κρατών-μελών. Η υποστήριξη για το “έργο/ σχέδιο Ευρώπη” έτσι πορεύεται. Ωστόσο, αυτός ο τρόπος δυσκολεύει την οικοδόμηση μιας γνήσιας ευρωπαϊκής αλληλεγγύης και την αντίληψη των διεθνών υποχρεώσεων μεταξύ των κρατών-μελών, καθώς τέτοιες συναινέσεις μερικές φορές και κάτω από πιέσεις, δεν συγκλίνουν με τα εθνικά συμφέροντα.⁴⁸

Μια άλλη οπτική, σχετική με τη συλλογική ταυτότητα της Ευρώπης στρέφεται στο ρόλο της ιστορίας και κυρίως της συλλογικής μνήμης. Ο Bernhard Giesen υποστηρίζει, ότι η συλλογική ενοχή και λύτρωση που εξηγείται στη γερμανική μεταπολεμική εμπειρία σε σχέση με το ναζιστικό καθεστώς και το Ολοκαύτωμα, αντηχεί με μια γενικότερη Ευρωπαϊκή-χριστιανική παράδοση αμαρτίας, μετανοίας

---

⁴⁶ Karin Winkler, στο ίδιο, σελ. 10.

⁴⁷ Karin Winkler, στο ίδιο, σελ. 10.

⁴⁸ Karin Winkler, στο ίδιο, σελ. 10.

και συγχώρεσης. Αυτό μπορεί να παρέχει μια βάση, στην οποία η κοινή λογική μπορεί να αναπτυχθεί στην Ε.Ε.⁴⁹

2.7 Αυτοπροσδιορισμός της Ε.Ε.

Μια ενδιαφέρουσα διαφοροποίηση είναι αυτή της Gudrun Quenzel, η οποία δίνει στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα σχετικές παραμέτρους συμπερίληψης και αποκλεισμού της ευρασιατικής ξηράς (Βλ. Πίνακα), χωρίς ωστόσο να αποσαφηνίζει τα γεωγραφικά και πολιτιστικά σύνορα στα ανατολικά σύνορα. Στην οριοθέτηση «ανατολικό», εννοεί την Ασία, την Τουρκία και την Ρωσία και ενίοτε συμπεριλαμβάνει και τα Βαλκάνια, πυροδοτώντας μια γεωγραφική-πολιτιστική συζήτηση με μεγάλη πολιτική σημασία, η οποία υπόκειται σε συνεχείς ιστορικές αναδρομές. Ωστόσο, τα παραπάνω στοιχεία επικεντρώνονται περισσότερο στο όραμα της ευρωπαϊκής ταυτότητας, στην οποία η ιστορική επιστήμη διαδραματίζει κεντρικό ρόλο. Χρειάζεται να ληφθούν υπόψη και πτυχές άλλων εθνικών ιστοριών, να συζητηθούν κοινά χαρακτηριστικά, αλλά και διαφορές, παρά τα γλωσσικά εμπόδια. Η συζήτηση των διαφορών δημιουργεί μια ευρωπαϊκή αίσθηση ιστορίας, χωρίς να είναι αδιανόητη μια ευρωπαϊκή ταυτότητα.⁵⁰

Για να αναπτύξουν οι ευρωπαίοι πολίτες το αίσθημα μιας “διεθνής/υπερεθνικής ταυτότητας” και αλληλεγγύης, αρκεί να δουν μερικά παραδείγματα που παρέχουν πιο συγκεκριμένες πληροφορίες. Η απόδειξη γι’ αυτό είναι οι επαφές και η συνεργασία των ευρωπαίων μεταξύ τους, παρά η αναφορά σε μια αφηρημένη ευρωπαϊκή κληρονομιά από την αρχαιότητα, τον Χριστιανισμό και το Διαφωτισμό. Οι σχέσεις είναι πιο ειρηνικές και θετικές. Γι’ αυτό η καταστροφική δύναμη της εθνικής πολιτικής ταυτότητας πρέπει να είναι, τόσο μέρος μιας ευρωπαϊκής ιστορικής συνείδησης, όσο και μια αντιπαράθεση για το βίαιο ευρωπαϊκό αποικιοκρατισμό. Όχι περηφάνια, αλλά αυτοκριτική είναι το ευεργετικό μέτρο για να αναζητηθεί η ιστορία και η ταυτότητά τους ως ευρωπαίοι πολίτες.⁵¹

Σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα “αυτοπροσδιορισμού” της Ευρώπης, γίνεται αντιληπτό, ότι μέσω του διαχωρισμού “οι άλλοι του εσωτερικού”, αυτοί που

⁴⁹ Anna Triandafyllidou & Willfried Spohn, στο ίδιο, σελ. 14.

⁵⁰ Karin Winkler, στο ίδιο, σελ. 11.

⁵¹ Karin Winkler, στο ίδιο, σελ. 11.

αυτοπροσδιορίζονται ως Ευρωπαίοι, είναι οι πολίτες της δυτικής Ευρώπης και κατά επέκταση οι ιδρυτικές χώρες της Ε.Ε.

ΑΥΤΟΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ «ΑΛΛΟΙ»	ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ «ΑΛΛΟΙ»
Η ευρωπαϊκή ήπειρος ως ενιαία γεωγραφική και πολιτισμική ενότητα – ευρωπαϊκή κουλτούρα – κοινή ιστορία	“Η Ανατολή”, Ασία, Τουρκία, Ρωσία	Βαλκάνια, Ανατολική Ευρώπη
Πολιτισμός, τεχνική πρόοδος, γεωργία, τεχνολογία, επιστήμη, εμπόριο	Οι υπόλοιποι	Ανατολική Ευρώπη (Βυζάντιο)
Χριστιανοί, ρωμαιοκαθολική εκκλησία, προτεσταντισμός, η Ευρώπη του Καρλομάγνου, εκκοσμίκευση	Ισλάμ, Η.Π.Α, Τουρκία	Εβραίοι, Ορθόδοξη Εκκλησία, Ισλάμ, Ανατολική Ευρώπη, Βαλκάνια
Αισθητική ενότητα: Ιστορία της τέχνης σε παράλληλες εποχές Ρομαντισμός, Γοτθική εποχή, Αναγέννηση, Μπαρόκ, Σύγχρονη και Μετά- μοντέρνα εποχή	Η.Π.Α, “οι υπόλοιποι”	Ανατολική Ευρώπη
Αναστοχαστικές κοινωνίες όπου η σύγκρουση γίνεται καινοτομία, ανταγωνισμός και κριτική, δημόσιοι χώροι διαλόγου, ελεύθερες πόλεις, Πανεπιστήμια	Δικτατορίες απολυταρχικά καθεστώτα, δεσποτισμός (Ασία, Ανατολή)	Ανατολική Ευρώπη (Βυζάντιο)
Ευρώπη των εθνών, Κοινότητα των ευρωπαϊκών λαών και των εθνών	Μη κράτη-μέλη της Ε.Ε	υποψήφιος προς ένταξη χώρες
τάξεις, στρώματα, περιβάλλον, μεσαία τάξη, μικροαστική τάξη, εργατική τάξη	Κοινωνίες με δυο τάξεις, ΗΠΑ, Σοσιαλιστικά κράτη	Ανατολική Ευρώπη
Ηθική/ Υπευθυνότητα	Η.Π.Α	Ανατολική Ευρώπη

εργασίας, κράτος πρόνοιας, εργατικό κίνημα, αλληλεγγύη, κοινωνικές δαπάνες, κοινωνική οικονομία της αγοράς		
Ευρωπαϊκή κοινότητα κοινών αξιών π.χ.: ανθρώπινα δικαιώματα, δημοκρατία, Ελευθερία, ανεκτικότητα, ορθολογισμός, ατομικότητα, Διαφωτισμός, ελευθερία θρησκείας, εκκοσμίκευση	Ισλαμικός Φονταμενταλισμός, Τουρκία	Ανατολική Ευρώπη
Ευρωπαϊκή κοινότητα επικοινωνίας- δίκτυο, νομική κοινότητα, αποκρατικοποίηση του πολιτισμού και ταυτότητας, συνδυασμός των επιμέρους τρόπων ζωής, διακρατικά δίκτυα, εξευρωπαϊσμός και εξατομίκευση	Μη κράτη-μέλη της Ε.Ε	Κατηγορίες πληθυσμών με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο
Αρνητικές κοινές μνήμες, Ένοχοι κατ' ομολογία για τους Παγκόσμιους Πολέμους και το Ολοκαύτωμα, «κοινή δράση», απαγόρευση της θανατικής ποινής	Ιαπωνία, Τουρκία, Η.Π.Α, Ιράκ	Βαλκάνια

Πίνακας 1: Αυτοπροσδιορισμός της Ε.Ε.⁵²

2.8 Ανατολική διεύρυνση και ευρωπαϊκή ταυτότητα

Η ένταξη νέων κρατών μελών από το πρώην Ανατολικό μπλοκ αποτελεί μια σημαντική πρόκληση για την Ε.Ε., καθώς ανεξάρτητα από την περιορισμένη ευρωπαϊκή ταυτότητα που υπήρχε πριν από την ανατολική διεύρυνση, έχει γίνει τόσο αραιωμένη, ώστε να μην μπορεί να διαμορφωθεί καμία ουσιαστική ευρωπαϊκή πολιτική κοινότητα, θέτοντας υπό αμφισβήτηση τη βιωσιμότητα της. Οι διαφορετικές

⁵² Karin Winkler, στο ίδιο, σελ. 11.

ιστορικές εξελίξεις στην Ευρώπη μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, συμπεριλαμβανομένης της εμπειρίας της σοσιαλιστικής κυριαρχίας στην Ανατολή και της μετάβασης από αυτήν, δημιούργησαν θεμελιωδώς διαφορετικές πολιτικές κουλτούρες και συμπεριφορές μεταξύ της Ανατολής και της Δύσης. Παρατηρήθηκε μια κοινωνική, οικονομική και πολιτική ανομοιογένεια, που θα μπορούσε να βλάψει την αρχική ευρωπαϊκή συλλογική ταυτότητα. Η ευρωπαϊκή ταυτοποίηση είναι καίριας σημασίας για το μέλλον του σχεδίου ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Υπάρχει μια επικρατούσα αίσθηση, ότι χωρίς να επιτευχθεί μια ορισμένη αίσθηση κοινότητας στην Ευρώπη, ο στόχος της καθιέρωσης της Ε.Ε. ως δημοκρατικού συστήματος με πολιτική εξουσία θα αποτύχει. Οι συζητήσεις για το ζήτημα της ταυτότητας εντάθηκαν κυρίως στο πλαίσιο της μεγάλης ύφεσης, καθώς τα οικονομικά προβλήματα εντός της Ευρωζώνης δοκίμαζαν τα όρια της αλληλεγγύης μεταξύ των Ευρωπαίων, προκαλώντας έτσι την άνοδο του εθνικιστικού λόγου.⁵³

Οι πολίτες των μετακομμουνιστικών χωρών της Ε.Ε. είναι λιγότερο πιθανό να αντιληφθούν τους εαυτούς τους ως ευρωπαίους από τους δυτικούς ομολόγους τους, αν και η προσήλωσή τους στην Ευρώπη είναι βαθιά. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου αρνήθηκε στους πολίτες της Ανατολής να ανήκουν σε μια σύγχρονη, οικονομικά αναπτυγμένη και ενιαία Ευρώπη, καθιστώντας πιο δύσκολο γι' αυτούς να αυτοπροσδιορίζονται ως Ευρωπαίοι. Οι ηλικιωμένοι πολίτες της μετακομμουνιστικής Ευρώπης βρίσκουν δυσκολότερο να αγκαλιάσουν τη πρόσφατη νεοσυσταθείσα υπερεθνική τους ευρωπαϊκή ταυτότητα, επειδή κοινωνικοποιήθηκαν σ' ένα κομμουνιστικό σύστημα, χωρίς καμία αναφορά σε μια ενιαία ευρωπαϊκή πολιτική ταυτότητα, ενώ οι νεότεροι κοινωνικοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της μετάβασης από τον κομμουνισμό, όταν η έννοια της «επιστροφής στην Ευρώπη» ήταν ευρέως διαδεδομένη, απολαμβάνοντας τα δικαιώματα της Ε.Ε. Οι ανατολικοευρωπαίοι είναι αναμφισβήτητα συνδεδεμένοι με την Ευρώπη και εάν οι νέοι τους υιοθετήσουν την ευρωπαϊκή ταυτότητα, θα μπορούσαν να συμβάλουν μακροπρόθεσμα στην ενίσχυση της ευρωπαϊκής αναγνώρισης.⁵⁴

Σύμφωνα με άλλους μελετητές πιστεύεται, ότι η διεύρυνση αυτή θα έχει αρνητικό αντίκτυπο στην αίσθηση της κοινότητας εντός της Ένωσης, καθώς τα νέα κράτη-μέλη εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης σε άλλους ανθρώπους ή

⁵³ Besir Ceka & Aleksandra Sojka, στο ίδιο, σελ. 482-483.

⁵⁴ Besir Ceka & Aleksandra Sojka, στο ίδιο, σελ. 483-484.

λόγω της πρόσφατης επανακτημένης εθνικής κυριαρχίας τους είναι πιθανόν οι πολίτες των χωρών αυτών να παραμείνουν περισσότερο συνδεδεμένοι με την εθνική τους ταυτότητα και ως εκ τούτου ο εθνικισμός στην περιοχή αυτή να μη μπορεί να αντέξει την κοσμοπολιτική ιθαγένεια - υπερεθνική ταυτότητα. Η πολιτική ολοκλήρωση περιπλέκεται περαιτέρω, εξαιτίας των διαφορετικών πολιτικών πολιτισμών μεταξύ Ανατολής και Δύσης που προκλήθηκαν από τις ιδιαίτερες παραδόσεις και τα ιστορικά γεγονότα του μακρινού παρελθόντος (από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι την κατάρρευση των κομμουνιστικών κρατών). Η διαδικασία της ανατολικής διεύρυνσης βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην υποτιθέμενη ύπαρξη κοινής ταυτότητας στην Ανατολική και Δυτική Ευρώπη. Η ένταξη στην Ε.Ε. των νέων κρατών-μελών ήταν το τελικό βήμα στη μακρά διαδικασία της οριστικής διακοπής του κομμουνιστικού παρελθόντος και της επανένωσης με την υπόλοιπη ήπειρο ύστερα από σχεδόν πέντε δεκαετίες ιδεολογικής διαίρεσης.⁵⁵

Σύμφωνα με την Τριανταφυλλίδου, η Ευρώπη εντατικοποιήθηκε σε κυκλικές και ομόκεντρες κινήσεις, με την ανατολική διεύρυνση δεν σήμαινε το ίδιο. Δηλαδή, η διαδικασία ενσωμάτωσης των μετακομμουνιστικών εθνών-κρατών ήταν πιο δύσκολη από οποιοδήποτε προηγούμενο κύμα διεύρυνσης. Από την προοπτική της Ε.Ε., η ανατολική διεύρυνση σήμαινε την ένταξη πολλών μελών ταυτοχρόνως, τα οποία ενδεχομένως άλλαζαν την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των παλαιών μελών. Επιπροσθέτως, έπρεπε να ληφθούν απαραίτητες μεταρρυθμίσεις, όσον αφορά των υφιστάμενων θεσμικών οργάνων διακυβέρνησης και διαδικασιών λήψης αποφάσεων.⁵⁶ Η κοινωνική και η οικονομική μετάβαση των μετακομμουνιστικών κρατών στη φιλελεύθερη καπιταλιστική κοινωνία της αγοράς έθετε μια επιπλέον πρόκληση για την οικονομική και πολιτική συνοχή εντός της ΕΕ. Εξίσου σημαντικό είναι το ζήτημα των ανατολικών συνόρων της Ε.Ε. που θέτει η ανατολική διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ρωσίας και Τουρκία).⁵⁷

Από την οπτική των κρατών-μελών που εντάχθηκαν στην Ένωση και ιδιαίτερα των μετακομμουνιστικών ελίτ, η γεωπολιτική προστασία από την ενδεχόμενη

---

⁵⁵ Besir Ceka & Aleksandra Sojka, στο ίδιο, σελ. 484-485.

⁵⁶ Anna Triandafyllidou & Willfried Spohn, Introduction, σε Anna Triandafyllidou & Willfried Spohn. *Europeanisation, National Identities and Migration Changes in boundary constructions between Western and Eastern Europe* (Publisher: Routledge, 2003), σελ. 6.

⁵⁷ Anna Triandafyllidou & Willfried Spohn, στο ίδιο, σελ. 7.

ανανέωση της ρωσικής εξουσίας διευθετήθηκε μερικώς. Από την άλλη, η αναμενόμενη επιτάχυνση των διαδικασιών οικονομικού μετασχηματισμού που ήταν επιρρεπείς σε κρίση έχει αναβληθεί και η στήριξη για την εδραίωση των νεαρών δημοκρατικών καθεστώτων παραμένει ασθενής. Ταυτόχρονα, όσο οι διαδικασίες της ανατολικής διεύρυνσης βρίσκονται σε εξέλιξη, τόσο περισσότερες πιθανές κρίσιμες επιπτώσεις μπορεί να υπάρξουν. Αυτό συνδέεται με τον φόβο απώλειας της πρόσφατης αποκτηθείσας εθνικής κυριαρχίας τους. Επίσης, υπάρχουν φόβοι σχετικά με το αντίκτυπο της ανώτερης δυτικής οικονομίας στους δυνητικά αποδυναμωμένους τομείς των μετακομμουνιστικών οικονομιών και φανταστικές απειλές για τους εθνικούς πολιτισμούς και τις ταυτότητες τους, από τη κοσμική και υλιστική κουλτούρα της Δυτικής Ευρώπης.⁵⁸

2.9 Εξευρωπαϊσμός - Europeanisation

Πώς μπορεί να σχεδιαστεί ο πολιτιστικός δεσμός; Ως διαδικασία είναι αργή και περίπλοκη, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ωστόσο ως προς την υλοποίηση του να απλοποιείται. Η επίτευξη της ευρωπαϊκής ενοποίησης ή αλλιώς και εξευρωπαϊσμού (europeanisation) μπορεί να γίνει πράξη μέσα από: την εκπαίδευση, τις εικαστικές τέχνες, την ισότιμη πρόσβαση στην πληροφορία και την γνώση, την κοινή γλώσσα (αγγλικά), την ισότιμη διακυβέρνηση, τη δημιουργία νέου τύπου πολιτικών κομμάτων (στη διεθνή πολιτική), την ισονομία όλων των Ευρωπαίων πολιτών, τη δυνατότητα της διακίνησης, της εργασίας και της απόκτησης περιουσίας σ' άλλο κράτος-μέλος πέρα από το κράτος προέλευσης του.⁵⁹

“Wenn man alles noch einmal machen müsste, würde ich mit der Kultur anfangen.“ – «Αν χρειαζόταν να ξανά γίνουν όλα άλλη μια φορά, θα ξεκινούσα με τον πολιτισμό» ήταν το παράθεμα που ειπώθηκε στη συνάντηση των αρχηγών των 28 κρατών-μελών, συζητώντας για το μέλλον της Ευρώπης. Ο πολιτισμός και η εκπαίδευση είναι τα μέσα για να ‘ριζώσει’ η ευρωπαϊκή ταυτότητα και να συνενώσει τους ευρωπαίους πολίτες. Για να επιτευχθεί αυτό, έχει προγραμματίσει η Ε.Ε. (η Επιτροπή και συγκεκριμένα η διεύθυνση της εκπαίδευσης) σειρά διαδικασιών που

⁵⁸ Anna Triandafyllidou & Willfried Spohn, στο ίδιο, σελ. 7.

⁵⁹ Κώστας Θεολόγου. *Πολίτης και Κοινωνία στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (1η εκδ. Εκδόσεις Παπαζήση, 2005), σελ. 96-97.

είναι να επιτευχθούν μέχρι το 2025. Συγκεκριμένα, για να υπερβληθούν τα σύνορα, η Ε.Ε θέλει να αυξήσει τον αριθμό των δασκάλων, των καθηγητών, των μαθητών και των σπουδαστών για το πρόγραμμα ανταλλαγής Erasmus+, να ενισχύσει την κινητικότητα των φοιτητών μέσω της δημιουργίας ενός ηλεκτρονικού ευρωπαϊκού φοιτητικού πάσου, όπου θα είναι καταχωρημένες οι δεξιότητες του, να προωθήσει την αναγνώριση διπλωμάτων και πτυχίων μεταξύ των κρατών-μελών, να δημιουργήσει ευρωπαϊκό πανεπιστημιακό δίκτυο και να ιδρύσει ευρωπαϊκές – υπερεθνικές ειδικότητες στα πανεπιστήμια. Επίσης, στην ενίσχυση/ενδυνάμωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας συνδράμουν το τηλεοπτικό κανάλι ενημέρωσης Euronews, οι ευρωπαϊκές ταινίες και οι ευρωπαϊκές πρωτεύουσες πολιτισμού.⁶⁰

Μια διαφορετική προσέγγιση ως προς τις διαδικασίες εξευρωπαϊσμού είναι εκείνης της Fiorella Dell’ Olio. Ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα ερωτήματα που απευθύνονται, τόσο από τους μελετητές, όσο και από τους πολιτικούς, είναι το κατά πόσο η Ε.Ε. έχει ή δεν χρειάζεται να έχει ‘demos’ για να επιτευχθεί η ευρωπαϊκή ενοποίηση/ο εξευρωπαϊσμός. Το ζήτημα του demos βρίσκεται στο επίκεντρο μιας συζήτησης όχι μόνο για τις δημοκρατικές διαδικασίες εντός της Ε.Ε., αλλά και για τη λειτουργικότητα της ευρωπαϊκής ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη. Ακόμη, συζητιέται το κατά πόσο είναι αναγκαίο ένα ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Η διαμάχη για τους ‘demos’ είναι απλή πλάνη, επειδή η δημοκρατία, η ταυτότητα και ο συνταγματισμός στο επίπεδο της Ε.Ε. θα πρέπει να βασιστούν στο διαχωρισμό της εθνικότητας και της ιδιότητας του πολίτη. Δηλαδή, το ζητούμενο είναι συνεπώς να διαχωριστεί το έθνος από το κράτος και να διαμορφωθεί σε μια πιο ευέλικτη πολιτιστική πρόοδο, ανεξάρτητη από τα πολιτικά θεσμικά όργανα. Με τον ίδιο τρόπο, το έθνος δεν πρέπει να θεωρηθεί ως πρότυπο για τη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού συνταγματισμού, ούτε να αρνηθεί τη διαδικασία της.⁶¹

Οι πολιτικές ιδιότητες της ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη συμπεριλήφθηκαν για πρώτη φορά στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, δίνοντας αφορμή για συζήτηση ως προς το σκοπό της και των ιδιοτήτων/χρησιμότητα της και αν απ’ αυτή την ιδιότητα απορρέει η ανάγκη δημιουργίας δήμων. Σύμφωνα με μερικούς μελετητές δεν

---

⁶⁰ Jean-Claude Juncker (re.), Präsident der Europäischen Kommission, und Tibor Navracsics, EU-Bildungskommissar. Άρθρο: *Die europäische Identität stärken*, Δημοσίευση: 29.11.2017, Διαθέσιμο: <https://www.tagesspiegel.de/wissen/bildung-und-kultur-in-der-eu-die-europaeische-identitaet-staerken/20642510.html> Προσπελάστηκε στις 04/03/2019.

⁶¹ Fiorella Dell’ Olio. *The Europeanization of citizenship: between the ideology of nationality, immigration, and European identity* (England Ashgate, 2005), σελ. 75.

υπάρχουν τέτοιοι δήμοι (ευρωπαϊκοί) και δεν είναι και αναγκαίοι, οι δήμοι αποτελούν τη βάση για τα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη και ταυτοχρόνως θα αναιρούσαν το περιεχόμενο της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη. Η άποψη αυτή στηρίζεται στο εξής επιχείρημα: χρειάζεται μια μη κρατική σκέψη για να δικαιολογηθεί η κανονιστική τάξη που ήδη έχει δημιουργηθεί μέσα από την διαδικασία ολοκλήρωσης της Ε.Ε. Μπορεί να θεωρηθεί ως ‘statal telos’, γιατί προσπαθεί να μιμηθεί την εθνική ιδιότητα του πολίτη, προσπαθώντας να μεταφέρει τις ιδιότητες αυτές και σε άλλο επίπεδο (ευρωπαϊκή εθνικότητα). Από την άλλη, υπάρχει και η άποψη που υποστηρίζει, ότι η δημιουργία ευρωπαϊκών δήμων θα συνέβαλε από τη μία στην πραγμάτωση της ευρωπαϊκής ιδιότητας και από την άλλη στη δημιουργία του αισθήματος του “ανήκειν” σε ευρωπαϊκό επίπεδο.⁶²

Άλλοι πάλι είναι της γνώμης, ότι η ιδιότητα του πολίτη δεν προϋποθέτει την ύπαρξη κοινότητας στην οποία θα είναι μέλος, αλλά η ίδια δημιουργεί την κοινότητα μέσω των ιδιοτήτων της. Με άλλα λόγια, η ιδιότητα αυτή μπορεί να συνεισφέρει στη δημιουργία της ευρωπαϊκής ταυτότητας και κοινότητας χωρίς απαραίτητα να αποτελεί μια θεσμική απομίμηση προηγούμενων μορφών πολιτικής οργάνωσης. Ωστόσο, η ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη δεν μπορεί να σταθεί ανεξάρτητα από την ιδιότητα του ατόμου ως μέλος ενός έθνους-κράτους. Ωστόσο, φαίνεται εκείνη (η εθνική ταυτότητα) να έχει αποτύχει στη δημιουργία οριζόντιων σχέσεων μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών, έχοντας δώσει περισσότερη έμφαση στις κάθετες σχέσεις μεταξύ ευρωπαϊκών θεσμών και κυβερνήσεων.⁶³

Όσον αφορά τη δημοκρατία, την αντιπροσώπευση και τη συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών σ’ ένα ετερογενή οικοδόμημα, στο οποίο συμμετέχουν και είναι κομμάτι αυτής της υπερεθνικής πολιτικής πραγματικότητας/ πολιτείας καλούνται τώρα να κατανοήσουν τις αλλαγές στη δημοκρατική διαδικασία μέσα σ’ αυτό το νέο περιεχόμενο. Υπάρχουν τρία μοντέλα αντιπροσώπευσης: το πρώτο προέρχεται από την αρχαία Ελλάδα πόλις-κράτος, το δεύτερο πρόκειται για το αντιπροσωπευτικό σύστημα των σύγχρονων κρατών, όπου τα πολιτικά υποκείμενα είναι εθνικά και η τρίτη μορφή αντιπροσώπευσης είναι η υπερεθνική διαδικασία διακυβέρνησης, όπου το πολιτικό υποκείμενο έχει αναθεωρηθεί. Επίσης, μέσω της ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη εξασφαλίζεται η ισότητα συμμετοχής και η πολιτική συμμετοχή (δικαιώματα

⁶² Fiorella Dell’Olio, στο ίδιο, σελ. 75-76.

⁶³ Fiorella Dell’Olio, στο ίδιο, σελ. 76-77.

εκλέγειν-εκλέγεσθαι), κ.ά. Το ζήτημα δεν είναι να δημιουργηθεί μια Ένωση που να μοιάζει μ' ένα έθνος- κράτος, αλλά το πώς τα έθνη-κράτη θα μπορούσαν να συνδράμουν στην εξελικτική πορεία μιας πλουραλιστικής ένωσης, δημιουργώντας μία νέα πολιτική ταυτότητα. Επίσης, η κοινωνική συνοχή και μια συμβιβαστική διάθεση θα μπορούσαν να επιτευχθούν, αν η Ένωση έχει την ικανότητα να αντιμετωπίσει κοινωνικά προβλήματα, έχοντας το αίσθημα ευθύνης. Επίσης η δημιουργία πολιτικής σφαίρας σε ευρωπαϊκό επίπεδο θα μπορούσε να παίξει σημαντικό ρόλο στη διαδικασία από-εθνικοποίησης, φέρνοντας τους πολίτες πιο κοντά στους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Τέλος, ένα Σύνταγμα θα αποτελούσε ένας συμβολικός παράγοντας στη διαδικασία εξευρωπαϊσμού, καθώς θα αποτελούσε ο θεματοφύλακας της ηθικής και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, πράγμα που σήμερα κάνουν οι Συνθήκες της Ε.Ε. και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.⁶⁴

Από τη μία η Ε.Ε. αντιλαμβάνεται ως πρότυπο πολιτικής οργάνωσης που εξακολουθεί να είναι συνδεδεμένο με το έθνος, αντί μιας πολιτικής κοινότητας που αποτελεί ένας χώρος για την εξεύρεση κοινών λύσεων για θέματα κοινού ενδιαφέροντος που θα ήταν δύσκολο να αντιμετωπιστούν μεμονωμένα (σε εθνικό επίπεδο). Η πρώτη άποψη δεν είναι απαραίτητως σκεπτικιστική για την Ευρώπη. Η δεύτερη προσέγγιση ωστόσο εμπνέει ένα εναλλακτικό πρότυπο και έναν τρόπο πολιτικής οργάνωσης χωρίς απαραίτητα να υπονοεί το τέλος του εθνικού κράτους. Σ' ένα 'μετά- εθνικό πλαίσιο', προτείνει στο έθνος να παραδώσει την υπεροχή του. Δεύτερον, υπάρχει η ανάγκη ενός κράτους ως τοιούτου για την απονομή συνταγματικών εγγυήσεων. Κάθε πολιτική οργάνωση με διοικητική και νομοθετική εξουσία θα πρέπει επίσης να είναι σε θέση να δημιουργήσει ένα σύστημα εγγυήσεων ως πηγή νομιμότητας για τη λειτουργία της ίδιας της οργάνωσης. Ακόμη και αν, η Ε.Ε. δεν είναι κράτος, εξακολουθεί να έχει αρκετή εξουσία, ώστε να δημιουργηθεί ένα τέτοιο σύστημα, αλλά ο διαχωρισμός του έθνους από το κράτος μπορεί να συμβεί μόνο σε μεταγενέστερο εθνικό επίπεδο.⁶⁵

«Εάν ο Weiler έχει δίκιο, όταν λέει ότι η συνταγματοποίηση των αξιών σημαίνει να βγουν από τις πολιτικές διαπραγματεύσεις, τότε ο διαχωρισμός του έθνους από το κράτος μπορεί να συμβεί με συνταγματικές εγγυήσεις. Η εθνική ταυτότητα ως πολιτιστική αξία θα διατηρούσε ωστόσο τη δική της αναμφισβήτητη

⁶⁴ Fiorella Dell'Olio, στο ίδιο, σελ. 77, 80,82,86-88.

⁶⁵ Fiorella Dell'Olio, στο ίδιο, σελ. 90.

σημασία μόνο εάν ήταν συμβατή με τη συνταγματική αρχή της πολυπολιτισμικότητας. Με άλλα λόγια, ένα σύνταγμα θα πρέπει να εγγυάται την εθνική ταυτότητα ως πολιτιστική αξία, ενώ παράλληλα να δημιουργεί μια πιο μετά-εθνική έννοια/ιδέα που θα βασίζεται στα αστικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα». ⁶⁶

Από την άλλη, υπάρχει και ο εξευρωπαϊσμός ως πολιτική μακροοικονομικής στην Ε.Ε. για να ενταθεί η οικονομική ολοκλήρωση που είχε εγκαινιαστεί στα μέσα του 1980 μέσα από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη και συνεχίστηκε το 1991 με τα κριτήρια του Μάαστριχτ, οδηγώντας στη δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης στις αρχές του 2000. Συγκεκριμένα, πρόκειται για αμφίδρομες πολιτικές διαδικασίες που απορρέουν τόσο από το επίπεδο της Ε.Ε προς τα κράτη-μέλη και αντίστροφα για την επίτευξη ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που επηρεάζουν τις εγχώριες θεσμικές δομές, μέσω προσαρμοστικών πιέσεων που προέρχονται από τους θεσμούς της. Τέτοιες πιέσεις (π.χ. μειώσεις των δημοσίων δαπανών προκειμένου να μειωθούν τα ελλείμματα και τα επίπεδα χρέους) ως αποτέλεσμα του εντεινόμενου ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών-μελών, οδηγούν τα φορολογικά χαλαρά κράτη στην αναδιάρθρωση του συστήματος εργασίας και στην αποδυνάμωση του μοντέλου κοινωνικής πρόνοιας. ⁶⁷

2.10 Ο ρόλος της ευρωπαϊκής ταυτότητας – πολιτισμού εκτός περιφερειακού οργανισμού

Από το 19^ο αιώνα διακρίνεται η Ευρώπη να αναλαμβάνει τον ρόλο του οικουμενικού εκπολιτισμού. Αυτή η αποστολή προϋποθέτει την ύπαρξη ευρωπαϊκής ενότητας, βασισμένη σε μία συλλογική ταυτότητα (ευρωπαϊκή ταυτότητα), η οποία «προκαλείται από μια δυναμική διαδικασία που συντηρείται χωρίς ποτέ να καταλήγει σε κάποιο τέλος». Στο παρελθόν, το κοινό χαρακτηριστικό ενότητας μεταξύ των

⁶⁶ Fiorella Dell’Olio, στο ίδιο, σελ. 91.

⁶⁷ Dimitris Tsarouhas & Tolga Bolükbaşı. Άρθρο: “Testing the Europeanization Hypothesis: Macroeconomic Adjustment Pressures and the Southern European Welfare Model” (Δημοσιεύτηκε: 19/05/2014), σελ. 1-2, 12. Διαθέσιμο: <https://www.researchgate.net/publication/29997427_Testing_the_Europeanization_Hypothesis_Macroeconomic_Adjustment_Pressures_and_the_Southern_European_Welfare_Model>, Προσπελάστηκε στις 05/03/2019.

Ευρωπαίων αποτελούσε η θρησκεία (ο χριστιανισμός, παρά τις διαφορές τους λατινική χριστιανισμός - ορθοδοξία). Ο φόβος – εξωτερική απειλή προς τον ‘έτερο’/ τον ‘Άλλο’ έφερε αμυντικούς πόλεμους, σταυροφορίες, κατακτήσεις, προσηλυτισμούς κ.ά. Αργότερα, η τεχνολογική και επιστημονική πρόοδος έφερε ένα αίσθημα περιφρόνησης και ανωτερότητας για τον ‘Άλλο’. Δηλαδή, *«η έννοια της ετερότητας είναι συμπληρωματική και αδιαχώριστη από εκείνην της ταυτότητας και σύμπτωμα τους είναι ο πόλεμος»*. Όπως ακριβώς έγινε και εντός της Ευρώπης την περίοδο που θριάμβευε ο εθνικισμός.⁶⁸

Αν και η ευρωπαϊκή κουλτούρα δεν είχε διευρυνθεί σ’ όλα τα κοινωνικά στρώματα, καθώς ήταν προνόμιο ελαχίστων καλλιεργημένων και εύπορων στρωμάτων, που αναγνώριζαν μεταξύ τους δεσμούς, θεωρείτο ότι η Ευρώπη αποτελούσε το παγκόσμιο κέντρο επιστημονικής-, τεχνολογικής-, και οικονομικής ανάπτυξης, της οποίας είχε ανατεθεί η παγκόσμια εκπολιτιστική αποστολή. Οι κοινωνίες που δεν αναπτύσσονταν με τους ίδιους ρυθμούς, αποκαλούνταν ‘βάρβαροι’, ‘απολίτιστοι’ και ‘υπανάπτυκτοι’ ενός κόσμου αγρίων (Αφρική, Ασία).⁶⁹

Η βιομηχανική επανάσταση και κατά συνέπεια η οικονομική ανάπτυξη ενδυνάμωσαν ωστόσο το αίσθημα προόδου και στις υπόλοιπες τάξεις της Βορειοδυτικής Ευρώπης, σε αντιδιαστολή με τους ‘Άλλους’, όχι μόνο των κρατών τις περιφέρειας, αλλά και των κρατών εντός της ηπείρου που δυσκολεύονται να ακολουθήσουν το πρότυπο των κρατών της κεντρικής Ευρώπης. Φαίνεται λοιπόν μία εκπολιτιστική αποστολή του εξιδανικευμένου ευρωπαϊκού κέντρου απέναντι στην περιφρονημένη περιφέρεια, εξαιτίας των εξής προκαταλήψεων, τόσο σε θρησκευτικό επίπεδο, όσο και φυλετικό. Συγκεκριμένα, για τη μεσογειακή Νότια Ευρώπη υποστηρίζεται, ότι έχει μια οικονομική και κοινωνική καθυστέρηση, για τη σλάβικη και ορθόδοξη Ανατολική Ευρώπη, ότι είναι υπανάπτυκτη και πολιτισμικά καθυστερημένη, για τη βαλκανική Ευρώπη, ότι εν μέρει είναι μουσουλμανική, άθλια, αντιπαραγωγική και απολίτιστη που διαπνέεται από έναν έμφυτο σοβινισμό κ.ά. Απεναντίας, για την Ευρώπη της Δύσης και του Βορρά διατυπώνονται τα εξής

---

⁶⁸ Γιώργος Β. Δερτιλής, *Η πολιτισμένη Ευρώπη, η περιφερειακή Ευρώπη και ο κόσμος των αγρίων: Η νεωτερική καταγωγή της Ευρωπαϊκής ταυτότητας*, σε Ελένη Αρβελέρ & Maurice Aymard. Β’ τόμος *Οι Ευρωπαίοι - Νεότερη και σύγχρονη εποχή* (2^η εκδ. Εκδόσεις Σαββάλας, 2003), σελ. 344-346.

⁶⁹ Γιώργος Β. Δερτιλής, στο ίδιο, σελ. 346-349.

χαρακτηριστικά: ότι είναι εξελιγμένη, αναπτυγμένη, πλούσια, προοδευτική, πειθαρχημένη, εργατική, παραγωγική, μορφωμένη, με μια λέξη πολιτισμένη.⁷⁰

Η δυτική Ευρώπη (οι οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες) διακρίνεται να έχει εντός αλλά και εκτός Ευρώπης ασύμμετρη πολιτική- κανονιστική δύναμη ως προς: τη νομοθέτηση πολιτικών, τη συγκέντρωση εξουσιών αλλά και τον καθορισμό του τρόπου ζωής στη Διεθνή Κοινωνία. Προβάλλει συγκεκριμένο πρότυπο εκπολιτισμού, είτε προς τους Νότιους της Ε.Ε., είτε προς τις αναπτυσσόμενες χώρες.⁷¹

Συγκεκριμένα, ο όρος «Ευρωκεντρισμός» καταδεικνύει την προβολή της ευρωπαϊκής ταυτότητας- ευρωπαϊκής συνείδησης ως προς τους “Άλλους” για την προώθηση της Δημοκρατίας, των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, για την ομογενοποίηση της Διεθνούς Κοινωνίας και του εκπολιτισμού της (“πολιτιστική αποστολή”). Παρατηρείται δηλαδή ένας συσχετισμός του όρου «ευρωκεντρισμού» με τον όρο “νέο- αποικιοκρατία”, καθώς τα παραπάνω επιτελούνται από πρώην αποικιακές δυνάμεις και νυν ιδρυτικά μέλη της Ε.Ε.⁷²

2.11 Ανισότητες εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εντός της Ευρώπης «ο άνθρωπος αποτελούσε πάντοτε το κέντρο, το σημείο αναφοράς του ευρωπαϊκού συστήματος αξιών» και ο πολιτισμός, η κουλτούρα και η ιστορία οι δεσμοί που συνέδεαν τους πολίτες μεταξύ τους. Ωστόσο, διαφαίνεται μια ανισότητα εντός της Ένωσης, που δεν θ’ έπρεπε να συγχέεται κατά τον Mikhail Narinski και τον Alexandre Tchoubarian με την ανάλογη διάκριση που γίνεται μεταξύ του ανεπτυγμένου Βορρά και του υπό ανάπτυξη Νότου, γιατί η Ευρώπη έχει ένα κοινό σύστημα αξιών, μια αίσθηση κοινότητας και συλλογικής ταύτισης. Για έναν μη Ευρωπαίο είναι εύκολα να διακρίνει το σύνολο των στοιχείων που χαρακτηρίζει έναν Ευρωπαίο. Επίσης, η πολιτική ενοποίηση μετέβαλε την αντίληψη για το εθνικό κράτος και μετέφερε εξουσίες στους θεσμούς της Ένωσης, γεγονός που οδήγησε σε τοπικό- περιφερειακό επίπεδο σε κινητοποιήσεις. Ακόμη, στην ανατολική Ευρώπη παρατηρείται μια ανάδυση εθνικιστικών κινημάτων, αλλά και παράλληλα μια θέληση

⁷⁰ Γιώργος Β. Δερτιλής, στο ίδιο, σελ. 350-351.

⁷¹ Kyriakos Mikelis, “Neocolonial Power Europe?” *Postcolonial Thought and the Eurozone Crisis*, (French Journal for Media Research, issue 5, 2017).

⁷² Kyriakos Mikelis, “Neocolonial Power Europe?” *Postcolonial Thought and the Eurozone Crisis* (French Journal for Media Research, issue 5, 2017).

του πληθυσμού της να ταυτιστεί με την Ευρώπη. Οι ομοιότητες μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης συμβάλλουν σημαντικά στη νοηματοδότηση της σημερινής Ευρώπης, ωστόσο δεν πρέπει σε καμία περίπτωση αυτό να οδηγεί σ' ένα αίσθημα υπεροχής και μη σεβασμού των υπόλοιπων κρατών. Το ίδιο ισχύει και εντός της επικράτειας της, δηλαδή θα πρέπει να μεριμνήσει για την ισορροπία μεταξύ των δυο τμημάτων της, λόγω των διαφορετικών τρόπων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Με άλλα λόγια, για να αποφευχθούν φαινόμενα όπως: μεταναστευτικές ροές, ανεργία, φτώχεια και εθνικιστικές τάσεις, θα πρέπει να περιοριστεί το χάσμα μέσω οικονομικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων. Για παράδειγμα, τα κράτη που ανήκαν σε πρώην ολοκληρωτικά καθεστώτα να βοηθηθούν ουσιαστικά και έμπρακτα με τις ανάλογες στρατηγικές και διαδικασίες για τη μετάβαση σ' ένα δημοκρατικό πολίτευμα. Έτσι θα μπορεί να εντατικοποιηθεί και η διαδικασία της πολιτικής ένωσης στην Ε.Ε.⁷³

Επίσης, όσο ομογενοποιημένη μοιάζει να είναι η Ευρώπη ως προς τον τρόπο ζωής κ.ά. , τα κράτη, τα έθνη εντός της διατηρούν σθεναρά το καθένα την κληρονομιά τους. Γι' αυτό το κάθε κράτος έχει αναπτύξει με διαφορετικό τρόπο την ευρωπαϊκή ταυτότητα και συνείδηση του, αναλόγως με τις τάσεις που επικρατούν εντός του. Βέβαια, όσο ενωμένοι είναι οι πολίτες εντός των κρατών τους, το ίδιο ισχύει και στα πλαίσια για την Ευρώπη, γιατί τους ενώνουν κοινά ιδανικά, όπως: ο ουμανισμός, η δημοκρατία, η ελευθερία και η ευημερία.⁷⁴

2.12 Για τη διεύρυνση της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη

Οι μορφές και οι λειτουργίες της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη οδηγούν σε μια δυαδική τυπολογία του 'εμάς' και των 'αυτών'. Υπάρχουν δύο διαστάσεις, η πρώτη από τις οποίες επεκτείνει τον εσωτερικό κύκλο δικαιωμάτων σε κάθε κράτος-μέλος και ορίζει την κατηγορία των ευρωπαίων πολιτών, ενώ η δεύτερη ενισχύει την εθνική πολιτική ταυτότητα όταν η ευρωπαϊκή ιδιότητα βρίσκεται ενάντια στον εξωτερικό κύκλο των μη-πολιτών. Αυτό συνεπάγεται τόσο με έναν εσωτερικό όσο και με έναν εξωτερικό μηχανισμό νομικής αναγνώρισης, ο οποίος αναπαράγει τις

⁷³ Mikhail Narinski & Alexandre Tchoubarian, Η Ευρώπη αντιμέτωπη με τα προβλήματα του εικοστού πρώτου αιώνα, σε Ελένη Αρβελέρ & Maurice Aymard. *Β' Τόμος, Οι Ευρωπαίοι - Νεότερη και σύγχρονη εποχή* (2^η εκδ. Εκδόσεις Σαββάλας, 2003), σελ. 547-551.

⁷⁴ Mikhail Narinski & Alexandre Tchoubarian, στο ίδιο, σελ. 554.

αποκλειστικές λειτουργίες που είναι χαρακτηριστικές της πρακτικής της ιθαγένειας. Πρόκειται δηλαδή, για την επέκταση των δικαιωμάτων του πολίτη σε σχέση με το αποκαλούμενο κοινοτικό κεκτημένο που περιγράφει τους πιθανούς πόρους για τη χάραξη πολιτικής σχετικά με την ιθαγένεια. Το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο. Συμβολίζει ουσιαστικά την ευρωπαϊκή πολιτική ιδιότητα και ταυτόχρονα ένα σύνολο αξιών που τελικά οδηγούν σε πιο αυστηρό έλεγχο των εξωτερικών συνόρων. Η μετανάστευση αυτή καθεαυτή αποτελεί πρόκληση για την ενότητα και τις αξίες του εσωτερικού κύκλου, μπορεί ωστόσο να χρησιμοποιηθεί παράλληλα για την κινητοποίηση των πόρων που επηρεάζουν τη φύση της ευρωπαϊκής ιδιότητας που εκφράζεται για παράδειγμα, στη διεύρυνση των δικαιωμάτων του πολίτη βάση νόμιμης διαμονής και όχι εθνικότητας. Εξίσου σημαντικό, είναι το πρόβλημα της δημιουργίας της δημόσιας σφαίρας και της νομιμοποίησης του νέου ευρωπαϊκού πλαισίου. Μια από τις βασικές αρχές που την διέπουν αφορά την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά αυτό εγείρει ερωτήματα σχετικά με το ρόλο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στη διαφύλαξη αυτών των δικαιωμάτων και για τη διαφορά μεταξύ πολιτών και μη-πολιτών.⁷⁵

Καθώς η έννοια της ευρωπαϊκής ιδιότητας αναπτύσσεται μέσω της επέκτασης του κοινοτικού κεκτημένου, προσφέρεται μια κοινή πλατφόρμα στην οποία τα άτομα σε ολόκληρη την Ε.Ε. μπορούν να συμμετέχουν στη διαδικασία αυτή, ενισχύοντας έτσι τη δημοκρατική νομιμότητα. Εάν η εθνική πολιτική ιδιότητα χρησιμεύει ως βάση για τη νομιμοποίηση της ευρωπαϊκής, εξακολουθεί να επιβεβαιώνει έμμεσα το κεκτημένο για τα θεμελιώδη δικαιώματα που απορρέουν από κοινές αρχές στις νομικές παραδόσεις κάθε κράτους-μέλους. Ωστόσο η έννοια της ευρωπαϊκής ιδιότητας θα πρέπει στην πράξη να υπερβεί αυτό και να επιτρέψει την επέκταση των δικαιωμάτων από την άποψη του Υποκειμένου παρά της εθνικότητας, η οποία θα υπερβεί την ανάγκη αναφοράς στην κατάσταση της εθνικότητας. Επίσης, ενώ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει υποθέσει ότι οι υπήκοοι των κρατών-μελών της Ε.Ε. συνιστούν ενιαία κοινότητα, τα άτομα θα έπρεπε να θεωρηθούν σε υπερεθνικό πλαίσιο ως αποσπασμένα από τα έθνο-πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους. Η εδαφική οργάνωση της Ε.Ε. διευκρινίζει τα όρια μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών, αλλά το νομικό καθεστώς που εφαρμόζεται στα άτομα στα κράτη-μέλη της δεν ακολουθεί

---

⁷⁵ Fiorella Dell 'Olio. *The Europeanization of citizenship: between the ideology of nationality, immigration, and European identity* (Publisher England Asghate, 2005), σελ. 55.

ενιαίο κριτήριο. Η κατάργηση των συνθηκών εθνικότητας για την άσκηση ορισμένων δικαιωμάτων στην Ε.Ε. θα αποτελούσε σημαντικό βήμα προς τη συνύπαρξη των ευρωπαϊκών και των εθνικών προτύπων και θα καθιστούσε δυνατή την αποσύνδεση της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη από την εθνική, όπου εκείνη θα βασιζόταν σε κριτήρια διαφορετικά από εκείνα της εθνικότητας και αυτό με τη σειρά του θα επέτρεπε στο άτομο να είναι πολίτης της Ε.Ε. χωρίς να είναι υπήκοος κάποιου από τα κράτη-μέλη. Ίσως η καθιέρωση της έννοιας ‘Υποκείμενο της Ένωσης’ θα ήταν καταλληλότερη από την ‘ιδιότητα του ευρωπαίου πολίτη’ για να χρησιμεύσει ως βάση για την αιρετότητα των δικαιωμάτων που συνήθως απολαμβάνουν μόνο οι υπήκοοι των κρατών-μελών.⁷⁶

---

⁷⁶ Fiorella Dell’Olio, στο ίδιο, σελ. 74.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΙΙΙ ΚΡΑΤΟΣ

3.1 Έννοια του κράτους

Συνολικά τα διεθνώς αναγνωρισμένα κράτη ανά τον κόσμο είναι 195. Εξαιρουμένων της Ταϊβάν και του Βατικανού, συμμετέχουν όλα τους στα Ηνωμένα Έθνη, με σκοπό μέσω της συλλογικής ασφάλειας και συνεργασίας να διατηρήσουν την ειρήνη⁷⁷. Ποιός όμως ο ρόλος τους;

«Το κράτος είναι ο ευρύτερος χώρος μέσα στον οποίο λειτουργεί η πολιτική και αναπτύσσεται το πολιτικό σύστημα, καθώς δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη λειτουργία του τελευταίου. Μέσα στο κράτος και στο πολιτικό σύστημα δραστηριοποιούνται οι πολιτικοί παράγοντες βάσει των αξιών και τις ιδεολογίας τους. Παράλληλα και ταυτοχρόνως το κράτος είτε προσωποποιημένο και ορθολογικό (ρεαλισμός) είτε ως αποτέλεσμα εσωτερικών διεργασιών (πλουραλισμός) είτε, τέλος ως εργαλείο της άρχουσας τάξης (μαρξισμός) δραστηριοποιείται στο διεθνές σύστημα.»⁷⁸

Στις μέρες μας το κυρίαρχο πρότυπο πολιτικής οργάνωσης είναι το κράτος, αλλά δεν πρέπει να λησμονούμε, ότι θεσμική διακυβέρνηση υπήρξε και πριν από αυτό, όπως στις αυτοκρατορίες, στα βασίλεια και στις πόλεις. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός, ότι το σύγχρονο κράτος έχει στη διάθεση του την κυρίαρχη εξουσία να διοικεί έναν πληθυσμό συγκεκριμένης γεωγραφικής επικράτειας, σε αντίθεση με τους βασιλείς και τους αυτοκράτορες που ασκούσαν μια πιο προσωπική εξουσία.⁷⁹

Επίσης, εδώ θα ήθελα να εξηγήσω τον λόγο που δεν υπάρχει συνταύτιση κράτους και έθνους. Απόδειξη αυτού είναι τα σημερινά πλουραλιστικά κράτη. Ελάχιστα κράτη θα μπορούσαν να ισχυριστούν ότι υπήρξαν κατά το παρελθόν «έθνη-κράτη».⁸⁰

3.1.1 Η διακυβέρνηση του κράτους

---

⁷⁷ https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=16&Itemid=10

⁷⁸ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις* (5η εκδ. Εκδόσεις Ποιότητα, 2007), σελ. 108.

⁷⁹ Rod Hague & Martin Harrop. *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση* (2η εκδ. Εκδόσεις Κριτική, 2011), σελ. 129.

⁸⁰ Anthony D. Smith. *Εθνική Ταυτότητα* (1η εκδ. Εκδόσεις Οδυσσέας, 2000), σελ. 31.

Η εκτελεστική εξουσία (political executive) είναι εκείνη που αποτελεί το κορυφαίο επίπεδο των κυβερνητικών θεσμών. Κατευθύνει τις υποθέσεις του κράτους, επιβλέπει την υλοποίηση των πολιτικών, κινητοποιεί τη λαϊκή υποστήριξη και ηγείται της χώρας σε περιόδους κρίσεων.⁸¹

Ωστόσο, η διαφορά μεταξύ δημοκρατικής και απολυταρχικής διακυβέρνησης, διαφέρει στο ότι οι φιλελεύθερες δημοκρατίες περιορίζονται και δρουν ανάλογα με τους κανόνες του Συντάγματος, εκλέγονται και διεκδικούν την επανεκλογή τους, ενώ σ' ένα απολυταρχικό καθεστώς διακυβέρνησης απουσιάζουν αυτοί οι εκλογικοί και συνταγματικοί μηχανισμοί ελέγχου.⁸²

3.2 Η γέννηση του δυτικού τύπου κράτους

Στην Ευρώπη, τα κράτη γεννήθηκαν από τις αποικιακές δυνάμεις (τη Βρετανία, τη Γαλλία και την Ισπανία). Τα περισσότερα κράτη υπήρξαν κατά το παρελθόν πρώην αποικίες. Η ιστορία μας δείχνει την εξελικτική πορεία αυτών, από έναν κόσμο αυτοκρατοριών το πώς επήλθαν σ' έναν κόσμο κρατών, αποκτώντας μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο την ανεξαρτησία τους.⁸³ Από την Γαλλική επανάσταση και έπειτα, το έθνος- κράτος αποτελεί την κυρίαρχη μορφή πολιτικής οργάνωσης που μονοπωλεί τον έλεγχο των μέσων βίας μέσα σε μία ξεκάθαρη οριοθετημένη επικράτεια. Αυτός ο έλεγχος των μέσων βίας οδήγησε στην ειρήνευση της κοινωνίας και κατά επέκταση στη δημιουργία κοινών αξιών (νοερούς δεσμούς).⁸⁴ Επίσης, ο εθνικισμός (ευρωπαϊκό εφεύρημα) άσκησε σημαντική επιρροή στην εξελικτική πορεία των πολιτικών κοινοτήτων. Αντίστοιχα ο καπιταλισμός και ο πόλεμος.

Υπήρξαν όμως και πρώιμα κράτη που από αποικίες εξελίχθηκαν σε κράτη, όπως η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία, ο Καναδάς και οι Η.Π.Α. Σ' αυτές τις περιπτώσεις οι ιθαγενείς διώχθηκαν από τους εποίκους και εφαρμόστηκε πολιτική οργάνωση δυτικού τύπου.⁸⁵

---

⁸¹ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 565.

⁸² Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 565-566.

⁸³ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 142.

⁸⁴ Andrew Linklater, Η παγκοσμιοποίηση και η μεταμόρφωση της πολιτικής κοινότητας, σε John Baylis & Steve Smith. *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής, Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, (3^η εκδ. Εκδόσεις Επίκεντρο, 2007), σελ. 884-885.

⁸⁵ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 143.

Φάσεις αποαποικιοποίησης:

- Αρχές 19^{ου} αιώνα

Η πρώτη φάση αποαποικιοποίησης έλαβε χώρα στις ισπανικές και πορτογαλικές περιοχές της Λατινικής Αμερικής. Οι συγκρούσεις των ιθαγενών κατά των εποίκων έγιναν κατά της μοναρχικής εξουσίας της Ευρώπης και για τη σύνταξη νέου Συντάγματος επί δημοκρατικής βάσης. Ωστόσο, η σύγκρουση αυτή δεν είχε ως αποτέλεσμα τη γέννηση ενός συνταγματικού κράτους, όπου η νομιμοποίηση του θα πηγάζει από τους πολίτες. Απεναντίας επικράτησε οικονομική ανισότητα και η εξουσία βρισκόταν στα χέρια δυναστών.⁸⁶

- Μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο 1914 -1918

Η δεύτερη φάση δημιουργίας μετααποικιακών κρατών έλαβε λίγο πριν και μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Συγκεκριμένα, στην Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή αφού κατέρρευσε η Αυστροουγγρική-, Οθωμανική-, και Ρωσική Αυτοκρατορία. *«Η αρχή της εθνικής αυτοδιάθεσης, την οποία ενστερνιζόταν ο αμερικανός πρόεδρος Woodrow Wilson, βρήκε αντίκρισμα στο εθνικιστικό συναίσθημα των πληθυσμών που διαβιούσαν στις επικράτειες των αυτοκρατοριών, παίζοντας τελικά πρωτεύοντα ρόλο στην αναχάραξη του ευρωπαϊκού χάρτη»*. Παρ' όλα αυτά, γεγονότα της διεθνούς πολιτικής δεν επέτρεψαν σ' αυτά τα κράτη να εξελιχθούν, όπως εκείνα της κεντρικής Ευρώπης. Κάποια απ' αυτά ενσωματώθηκαν στη χιτλερική Γερμανία και μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο στη σοβιετική σφαίρα επιρροής. Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης μπόρεσαν και εντάχθηκαν μερικά εξ' αυτών στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁸⁷

- Μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο (1944- 1984)

Η τρίτη φάση αποαποικιοποίησης έγινε το χρονικό διάστημα μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο (1944 – 1984) , όταν τα μεγάλα και ισχυρά κράτη της Ευρώπης καταστράφηκαν, εγκαταλείποντας τις αυτοκρατορίες τους σε Ασία, Αφρική και Καραϊβική . Οι πρώτες χώρες που απέκτησαν την ανεξαρτησία τους ήταν οι Φιλιππίνες (1946) και η Ινδία (1947). Στο χρονικό διάστημα που προαναφέρθηκε δημιουργήθηκαν πάνω από 90 ανεξάρτητα κράτη. Έχουν/είχαν την τυπική μορφή

⁸⁶ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 143.

⁸⁷ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 144.

κράτους, όπου απουσιάζει το κράτος δικαίου και μια σταθερή κυβέρνηση που δεν θα είναι επιφορτισμένη με ειδικά συμφέροντα.⁸⁸

- Τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα

Η τέταρτη φάση δημιουργίας κρατών επήλθε μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού. Πολλά πρώην σοβιετικά κράτη της ανατολικής Ευρώπης (χώρες της Βαλτικής) ανεξαρτητοποιήθηκαν μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, αποκτώντας οικονομική και πολιτική σταθερότητα. Άλλες πρώην λαϊκές δημοκρατίες της Σοβιετικής Ένωσης έχουν πιο παραδοσιακά μετά- αποικιακά χαρακτηριστικά.

Εντούτοις ένα χαρακτηριστικό που κάνει να διαφέρει ένα πατρώο κράτος της δυτικής Ευρώπης μ' ένα μετά-αποικιακό, απόγονο του πρώτου είναι η έλλειψη ισχύος και αυτονομίας. Έμπρακτο παράδειγμα αποτελεί η χάραξη των συνόρων, που για τους μεν έγινε με μεγάλη επιμέλεια και για τους δε χωρίς να ληφθούν υπόψη γεωγραφικοί και κοινωνικοί παράμετροι.⁸⁹

3.3 Άλλες συμπληρωματικές μορφές διακυβέρνησης/ συναπόφασης

Το κράτος δεν υπήρξε ποτέ αυτόνομο στο διεθνές σύστημα. Η παγκοσμιοποίηση έχει αμβλύνει γεωγραφικά, πολιτισμικά, πολιτικά και οικονομικά ζητήματα μεταξύ των κρατών. Φορείς που έχουν αντίκτυπο σ' αυτή τη διαδικασία είναι: οι διακυβερνητικοί οργανισμοί (ΔΚΟ), η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε) και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ).

Διακυβερνητικοί Οργανισμοί

Στο διεθνές περιβάλλον υπάρχουν περισσότεροι από 250 διακυβερνητικοί οργανισμοί, των οποίων τα μέλη απαρτίζονται από τα περισσότερα κράτη. Υπάρχουν οι διακυβερνητικοί οργανισμοί που εξειδικεύονται σ' ένα αντικείμενο όπως π.χ. η Διεθνής Ένωση Τηλεπικοινωνιών, οι περιφερειακοί οργανισμοί, όπως η Ένωση Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας και οι παγκόσμιοι οργανισμοί, όπως τα Ηνωμένα

---

⁸⁸ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 145.

⁸⁹ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 146.

Έθνη. Οι ΔΚΟ εξυπηρετούν στη διευθέτηση προβλημάτων που υπάρχουν στη διεθνή κοινότητα, όπως για παράδειγμα το ζήτημα της υπερθέρμανσης του πλανήτη, εξαιτίας απουσίας μιας παγκόσμιας κυβέρνησης.⁹⁰

Τα κράτη συμμετέχοντας σε πολλούς οργανισμούς κάνουν το έργο της διακυβέρνησης της εκάστοτε κυβέρνησης πολυπλοκότερο, επειδή οι ΔΚΟ επηρεάζουν ζητήματα της καθημερινής πολιτικής ατζέντας. Επίσης, αλλάζει και η ισορροπία ισχύος στο εσωτερικό των εθνικών πολιτικών συστημάτων, καθώς οι διαβουλεύσεις και οι αποφάσεις λαμβάνονται σε οριζόντιο επίπεδο (μεταξύ Υπουργών, δημόσιων αρχών, δικαστών) και επικρατεί ένας κερματισμός.⁹¹

Έμπρακτη συμμετοχή στις συναντήσεις και τις διαβουλεύσεις των ΔΚΟ έχει η κυβέρνηση και η γραφειοκρατία και λιγότερο η νομοθετική εξουσία, η οποία πολλές φορές αγνοεί την ύπαρξη μιας καινούργιας σύναψης διεθνούς συμφωνίας και την πληροφορείται, αφότου έχει υπογραφεί.⁹²

Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση διαφέρει από τους διεθνούς οργανισμούς. Πρόκειται για έναν μοναδικό θεσμό του είδους του, που συνδυάζει υπερεθνικά και διακυβερνητικά χαρακτηριστικά σε μια περιφέρεια. Είναι αποτέλεσμα συνειδητής προσπάθειας των πολιτικών ηγεσιών της Ευρώπης για τη διατήρηση της ειρήνης και χάραξης κοινών πολιτικών και όχι μόνο. Η βασική διαφορά της Ε.Ε. με τις Η.Π.Α είναι, ότι η Ε.Ε. είναι μια ένωση κρατών και όχι κράτος.⁹³

Μη κυβερνητικές οργανώσεις

Οι ΜΚΟ είναι ιδιωτικοί φορείς, τις περισσότερες φορές οικονομικά εξαρτημένες, που ασκούν μικρότερη επιρροή στην εγχώρια πολιτική σε σύγκριση με τους διακυβερνητικούς οργανισμούς. Ο αριθμός τους και η επιρροή τους ωστόσο είναι σημαντική σε διεθνές επίπεδο. Λειτουργούν ως εκτελεστές των πολιτικών που έχουν χαράξει οι ΔΚΟ, και κυρίως ο Ο.Η.Ε. Οι διεθνείς ΜΚΟ απαρτίζονται από μέλη, που προέρχονται από διάφορες χώρες.⁹⁴

⁹⁰ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 154.

⁹¹ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 155.

⁹² Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 157.

⁹³ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 159.

⁹⁴ Rod Hague & Martin Harrop, στο ίδιο, σελ. 161-162.

Παρατηρούμε εν ολίγης, ότι δεν έχει αλλάξει τόσο ο ρόλος του κράτους στο διεθνές σύστημα, όσο ο τρόπος συζήτησης ζητημάτων, διαβούλευσης για την εύρεση κοινά αποδεκτών λύσεων και λήψης αποφάσεων. Υπάρχει μια πολυπλοκότητα όσο αφορά τη λήψη αποφάσεων. Η κυβέρνηση παύει να είναι ο αποκλειστικός φορέας. Ο κερματισμός αυτός βοηθά να λαμβάνονται αποφάσεις οριζόντια, από διάφορους φορείς διακυβέρνησης.

3.4 Ιδεολογικοί Μηχανισμοί ταύτισης του κράτους

Το έθνος - κράτος ως ρυθμιστής ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού χώρου για να ενισχύσει και να ενδυναμώσει την ταύτιση των πολιτών του με εκείνο, χρησιμοποιεί συγκεκριμένους μηχανισμούς και μέσα.

Ένας μηχανισμός είναι η εκπαίδευση. Από μικρή ηλικία τα παιδιά κοινωνικοποιούνται μέσα από το σχολείο, το οποίο είναι προσανατολισμένο προς το εθνικό στοιχείο. Μέσο είναι η γλώσσα, έκδηλο διαχωριστικό στοιχείο που παραμένει εθνικό, χωρίς να έχει υποβαθμιστεί. Η αγγλική γλώσσα από την άλλη, παραμένει ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται συμπληρωματικά. Το μάθημα της Ιστορίας διαμορφώνει επίσης συλλογικές μνήμες και επικεντρώνεται κυρίως σε γεγονότα που αφορούν το ίδιο το έθνος και δευτερευόντως σε διεθνή. Ακόμη, οι επισκέψεις σε εθνικά μουσεία και οι εορτασμοί των εθνικών επετείων αποτελούν μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας.⁹⁵

Επίσης, η δημιουργία τακτικού στρατού βοηθά στην καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας (Ελληνικό κράτος μετά το 1830), ο οποίος όχι μόνο λειτουργεί ως φορέας κοινών αξιών, - νοοτροπιών και - στόχων, αλλά και ως μια διαδικασία 'εγκοινωνισμού', φέρνοντας άνδρες διαφορετικών τοπικών περιοχών και διαφορετικών ασχολιών σε επαφή. Μέσω των κοινών τους εμπειριών επιτυγχάνεται ένα είδους ομοιογένειας.⁹⁶

Η ελίτ ενός έθνους - κράτους παραμένει επίσης εθνικά προσδιορισμένη. Για παράδειγμα, οι πολιτικοί εξυπηρετούν και προασπίζουν τα εθνικά συμφέροντα. Μόνο

---

⁹⁵ Νέλλη Ψαρρού. *Εθνική Ταυτότητα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης* (1η εκδ. Εκδόσεις Gutenberg, 2005), σελ. 245-247.

⁹⁶ Πασχάλης Κιτρομηλίδης. *Εθνική Ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα* (4^η εκδ. Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα εθνικής τράπεζας, 2012), σελ. 76-78.

για πολιτικές επιλογές που δεν θέλουν να αναλάβουν την ευθύνη και το κόστος, επικαλούνται ότι έπραξαν το αναγκαίο, έχοντας ως άλλοθι την παγκοσμιοποίηση. Όσον αφορά τους διανοούμενους, υπάρχουν τόσο οι κοσμοπολίτες διανοούμενοι, όσο και οι εθνοκεντρικοί διανοούμενοι. Οι μεν στρέφονται προς τον οικουμενισμό και οι δε προς τον εθνοκεντρισμό.⁹⁷

Τέλος, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και Επικοινωνίας ενδυναμώνουν και αυτά με τη σειρά τους την εθνική ταυτότητα. Η μετάδοση των πληροφοριών είναι εθνικά προσδιορισμένη. Οι περισσότερες πληροφορίες που μεταδίδονται από την τηλεόραση αφορούν κατά το πλείστον εθνικά ζητήματα και γεγονότα. Αφιερώνεται πολύ περισσότερος τηλεοπτικός χρόνος σε εθνικές παρά σε διεθνείς ειδήσεις. Το ίδιο παρατηρείται και από τα ιδιωτικά κανάλια. Η θεματολογία τους περιστρέφεται γύρω από εθνικά θέματα, καθώς η χρήση οικείων εικόνων ταυτίζουν συναισθηματικά ευκολότερα τον δέκτη.⁹⁸

Κατά το Stuart Hall, ο εθνικός πολιτισμός συντίθεται, τόσο από πολιτιστικούς θεσμούς, όσο και από σύμβολα και αναπαραστάσεις, παράγοντας σημασίες γύρω από το έθνος. Για να στηριχθεί και να διατηρηθεί αυτή η ‘φαντασιακή’ κοινότητα, χρειάζεται:

- μια εθνική ιστορία, εθνικά σύμβολα, γεγονότα που να αντιπροσωπεύουν κοινές εμπειρίες, οδύνες, θριάμβους κ.ά., όντας τα νήματα μεταξύ μιας ‘φαντασιακής κοινότητας’ και των μελών της
- μια κοινή καταγωγή, μια συνέχεια στο χρόνο, μια κοινή αποδεκτή παράδοση, στοιχεία που αποτελούν θεμελιώδη για το έθνος
- μια ‘επινοημένη παράδοση’ για να εμπεδωθούν μέσω της πρακτικής της επανάληψης ορισμένες αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς
- ένας ιδρυτικός μύθος που να εξιστορεί την προέλευση του έθνους και του λαού
- και την ιδέα ενός αγνού αυθεντικού λαού.⁹⁹

---

⁹⁷ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 249-251.

⁹⁸ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 252- 255.

⁹⁹ Stuart Hall, Το ζήτημα της πολιτιστικής ταυτότητας, σε Stuart Hall, David Held & Anthony McGrew. *Η νεοτερικότητα σήμερα. Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*. (2η εκδ. Εκδόσεις Σαββάλας, 2003), σελ. 429-432.

Έτσι συμπεραίνεται κατά τον Hall, ότι η δημιουργία/κατασκευή ταυτοτήτων μέσω του εθνικού πολιτισμού δεν είναι σύγχρονη πρακτική, απεναντίας πρόκειται για μια διαδικασία διαχωρισμού από τους ‘Άλλους’, ενίοτε ανασυγκρότησης ή προσήλωσης ή ακόμη και ανταγωνιστικής διάθεσης, επαναφέροντας και υπερτονίζοντας πολιτιστικές διαφορές.¹⁰⁰

Σύμφωνα με τον Ernest Renan για να συντελεστεί ενότητα μεταξύ του έθνους (φαντασιακής κοινότητας), θα πρέπει να συντρέχουν τρεις προϋποθέσεις: *«η από κοινού κατοχή μιας πλούσιας κληρονομιάς μνήμης... η επιθυμία κοινού βίου και η θέληση να διαιωνιστεί σε αδιαίρετη μορφή η κληρονομιά που παρέδωσαν οι προηγούμενες γενιές»*.¹⁰¹

3.5 Η επίδραση της Παγκοσμιοποίησης στο κράτος

Όσον αφορά την επίδραση της παγκοσμιοποίησης στο κράτος τον 21^ο αιώνα έχουν διατυπωθεί διάφορες γνώμες. Πολλοί κάνουν λόγο για τάση αποδυνάμωσης του κράτους, το οποίο έχει εκχωρήσει την κυριαρχία του σε άλλους φορείς ή, ότι το κράτος αποτελεί πλέον ένας παρωχημένος φορέας άσκησης εξουσίας. Ακόμη και οι μηχανισμοί, κρατικοί ή μη εντός του κράτους (π.χ. η εκπαίδευση) που παίζουν λειτουργικό ρόλο στην ταύτιση των πολιτών με το έθνος παρατηρείται από μερικούς μελετητές να έχουν αποδυναμωθεί. Τομείς που για κάποιους η παγκοσμιοποίηση έχει επηρεάσει/διαφοροποιήσει/εξελιξει τη λειτουργία του κράτους είναι: η οικονομία, οι νέες τεχνολογίες, ο πόλεμος, το περιβάλλον και η διακυβέρνηση.

Συγκεκριμένα, στον τομέα της οικονομίας έχουν προκληθεί αλλαγές, όπως η έντονη κίνηση κεφαλαίων και υπηρεσιών, η δραστηριοποίηση δρώντων των οποίων οι υπερεθνικές επιχειρήσεις (transnational corporations) αποσκοπούν στη μέγιστη δυνατή κερδοφορία, αδιαφορώντας για σύνορα και εθνικά συμφέροντα. Με άλλα λόγια, οι δυνάμεις της παγκόσμιας αγοράς και οι υπερεθνικές επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται ως ρυθμιστές της παγκόσμιας οικονομίας, όπου τα κέρδη υπερέρχουν του κοινωνικού κόστους. Από την άλλη, υπάρχουν θεσμοί π.χ. η Παγκόσμια Τράπεζα, ή το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ.Ν.Τ) που είναι προσανατολισμένες

---

¹⁰⁰ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 433.

¹⁰¹ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 434.

προς τα συμφέροντα και τις πολιτικές των ανεπτυγμένων κρατών της Δύσης. Επιπλέον, φαίνεται ακόμη και το ίδιο το κράτος να εκχωρεί, για λόγους ανταγωνιστικότητας, την πολιτική του δύναμη (π.χ. μείωση φορολογίας) για να προσελκύσει επενδυτές. Πέρα από την οικονομική διάσταση, το ζήτημα είναι και πολιτικό, οι μεν υποστηρίζουν, ότι η φιλελευθεροποίηση της οικονομίας ενός κράτους δεν άρεται με δική του βούληση, αλλά λόγω συνθηκών π.χ. η συμμετοχή του σ' έναν περιφερειακό οργανισμό, οι δε από την άλλη υποστηρίζουν, ότι η φιλελευθεροποίηση της οικονομίας είναι πολιτική που έχει αποφασιστεί από την κυβέρνηση για λόγους εθνικού συμφέροντος. Εν κατακλείδι, «το κράτος βρίσκεται σε μια διαδικασία μεταρρύθμισης, και όχι απορρύθμισης και απώλειας ελέγχου».¹⁰² Αυτό φαίνεται και από τον ρόλο του κράτους ως μοναδικού ρυθμιστή/εγγυητή σε περιόδους κρίσεων για τη διατήρηση σταθερότητας.

Οι νέες τεχνολογίες έχουν επιφέρει νέους τρόπους επικοινωνίας και πληροφόρησης, φέρνοντας τον κόσμο πιο κοντά (παγκόσμιο χωριό). Πολλοί υποστηρίζουν, ότι το κράτος αδυνατεί να ελέγξει τις πολιτισμικές επιρροές που δέχεται ο πολίτης εντός των συνόρων του. Από την άλλη, είναι οξύμωρο να μιλάμε για παγκόσμια επιρροή των νέων τεχνολογιών, καθώς το 91% των χρηστών του διαδικτύου είναι συγκεντρωμένο στα κράτη με το 25% του παγκόσμιου πληθυσμού. Το διαδίκτυο παρ' όλου που δεν υπόκειται σε άμεσο έλεγχο, δεν έχει παρατηρηθεί να υπονομεύει το κράτος. Βέβαια, δεν πρέπει να αγνοούμε τις ανεπίσημες συνεργασίες μεταξύ των ΜΜΕ και των κυβερνήσεων, των πολιτικών κομμάτων ή τις ήδη ιδεολογικά καθορισμένες θέσεις που συντάσσονται. Όπως έχει διατυπώσει ο Gramsci και αργότερα ο Πουλαντζάς, το κράτος είναι εκείνο που έχει στην κατοχή του τους κατασταλτικούς και ιδεολογικούς μηχανισμούς, εξασφαλίζοντας την ηγεμονία της άρχουσας τάξης.¹⁰³

Σύγκλιση απόψεων έχουμε στο ζήτημα του πολέμου. Ενώ το μονοπώλιο άσκησης βίας το κατέχει το κράτος, συνειδητοποιούμε την ύπαρξη αυξανόμενης αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών. Η δυνατότητα να αποφασίζει ένα κράτος μόνο του για τυχόν εμπλοκή του σε πόλεμο είναι σχεδόν αδύνατη. Κατά τον Hirst και Thompson, τα πυρηνικά όπλα ήταν εκείνα που “έδιωξαν” τον πόλεμο στις διεθνείς σχέσεις του δυτικού κόσμου, εξαιτίας του φόβου της αμοιβαίας καταστροφής. Άλλο

¹⁰² Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 223-232.

¹⁰³ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 232-235.

επιχείρημα που καταδεικνύει, ότι η παγκοσμιοποίηση έχει επηρεάσει το ανεπτυγμένο κράτος είναι, ότι έχει χάσει την ικανότητα και νομιμοποίηση να παρακινεί τους πολίτες του σε σύγκρουση με άλλο κράτος (Διεθνείς Συμβάσεις). Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε, πως όχι λίγες φορές τα κράτη της Δύσης ενεπλάκησαν σε πολέμους και εχθροπραξίες μακριά από τα σύνορα τους, χωρίς να έχουν δεχθεί απειλή ή επίθεση (Ιράκ, Κόσσοβο). Επίσης, δεν είναι λίγες φορές που επενέβησαν τα ανεπτυγμένα κράτη (ανθρωπιστικές επεμβάσεις) σε μικρά, περιφερειακά κράτη για να υπερασπιστούν δυτικές/ 'καλές' αξίες με κάθε μέσο.¹⁰⁴ Συμπεραίνοντας, υπάρχουν πολλοί παράγοντες που οδηγούν ένα κράτος να προβεί σε πόλεμο, ενίοτε δυνατές συμμαχίες ή ο φόβος της απειλής, ωστόσο καθοριστικός παράγοντας αποτελεί η ισχύς του στο διεθνές σύστημα.

Σχετικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα, έχει ειπωθεί, ότι το κράτος αδυνατεί να διατηρήσει την οικολογική ισορροπία του περιβάλλοντος. Ωστόσο σε συνεργασία με άλλα κράτη είναι εκείνο που έχει την δικαιοδοσία να επέμβει ρυθμιστικά. Ακόμη και οι Μ.Κ.Ο κατά την δραστηριοποίηση τους προσπαθούν να πείσουν αρχικά την εκάστοτε κυβέρνηση πως «οι παγκόσμιες ανησυχίες αφορούν το εθνικό συμφέρον», το οποίο κάθε άλλο από αποδυνάμωση του κράτους δείχνει.¹⁰⁵

Αξιοσημείωτο είναι ακόμη, το κατά πόσο η παγκόσμια αγορά/ οικονομία, οι υπερεθνικές κυβερνήσεις έχουν επηρεάσει το κράτος ως προς τον τρόπο διακυβέρνησης και κυριαρχίας του. Το κράτος εξακολουθεί να έχει την ευθύνη και την ασφάλεια των πολιτών του και την εξουσία να θεσπίζει νόμους. Ωστόσο, γίνεται λόγος για διεύρυνση της δημοκρατίας πέραν των κρατικών συνόρων, όπου οι πολίτες θα έχουν μια πιο ενεργή συμμετοχή, χωρίς όμως να υπάρχει το κανονιστικό πλαίσιο που θα μπορούσε να επιφέρει έναν εναλλακτικό τρόπο διακυβέρνησης. Οι συζητήσεις σταματούν στο ότι κάτι τέτοιο θα αποδυνάμωνε το κράτος. Το κράτος παραμένει ο φορέας συλλογικής εκπροσώπησης του πληθυσμού του μέσα στο διεθνές σύστημα. Έχει άλλοτε παραχωρήσει οικειοθελώς κάποιες αρμοδιότητες του σε διεθνείς οργανισμούς, όπως π.χ. έχει μετριαστεί η αυτονομία του κράτους όσον αφορά την άσκηση της νομοθετικής και εκτελεστικής του εξουσίας και άλλοτε, ακούσια π.χ. η ύπαρξη του να εξαρτάται από τη βούληση ισχυρότερων κρατών.¹⁰⁶ Σύμφωνα με τον

¹⁰⁴ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, 236-239.

¹⁰⁵ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, 240-241.

¹⁰⁶ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, 241-244.

Mann, όπως παραθέτει η κυρία Ψαρρού στο βιβλίο της, δεν πρέπει να αγνοούμε την παγκόσμια ποικιλότητα των κρατών στο διεθνές σύστημα σε σχέση με την ισχύ που είχαν στο παρελθόν και που έχουν τώρα στο παρόν. Επίσης, παρατηρούνται τάσεις αποδυνάμωσης αλλά και τάσεις ενδυνάμωσης - ισχυροποίησης του κράτους στην παγκοσμιοποιημένη εποχή.¹⁰⁷ Βεβαίως, δεν πρέπει να ξεχνάμε πως τα κράτη παραμένουν οι μόνοι φορείς πρόνοιας και παροχής κοινωνικών υπηρεσιών των πολιτών τους.¹⁰⁸

3.6 Πώς αντιμετωπίζεται η ευρωπαϊκή πολιτική:

“Αρχή της επικουρικότητας” – Συμμετοχή των εθνικών Κοινοβουλίων στην τήρηση αυτής της αρχής

Η αρχή της επικουρικότητας έχει θεμελιώδη σημασία για τη λειτουργία της Ε.Ε. και συγκεκριμένα στο τομέα της λήψης αποφάσεων. Χάρη σε αυτήν καθορίζεται τότε η Ε.Ε. είναι αρμόδια να νομοθετεί και να συμβάλλει ώστε οι αποφάσεις να λαμβάνονται όσο το δυνατόν πλησιέστερα στους πολίτες. Η αρχή της επικουρικότητας κατοχυρώνεται με το άρθρο 5 της Συνθήκης για την Ε.Ε. Εμφανίζεται δίπλα στις δύο άλλες αρχές που θεωρούνται επίσης θεμελιώδους σημασίας για την λήψη αποφάσεων στην Ε.Ε.: τις αρχές της δοτής αρμοδιότητας και της αρχής της αναλογικότητας. Επιπλέον, το Πρωτόκολλο ορίζει την εφαρμογή των αρχών της επικουρικότητας και της αναλογικότητας. Εξάλλου, η Συνθήκη της Λισσαβόνας ενίσχυσε σημαντικά την αρχή της επικουρικότητας, θεσπίζοντας πληθώρα μηχανισμών ελέγχου προκειμένου να εξακριβώνει την ορθή εφαρμογή της.¹⁰⁹

ΟΡΙΣΜΟΣ

Στόχος της αρχής της επικουρικότητας είναι να προσδιορίσει τον καταλληλότερο επίπεδο παρέμβασης στους τομείς συντρεχουσών αρμοδιοτήτων

¹⁰⁷ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 244.

¹⁰⁸ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 223.

¹⁰⁹ Αρχή της Επικουρικότητας EUR – Lex – Europa.eu, διαθέσιμο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=URISERV:ai0017&from=EL>

μεταξύ της Ε.Ε. και των κρατών - μελών της. Αυτό μπορεί να αφορά δράσεις σε ευρωπαϊκή, εθνική ή τοπική κλίμακα. Σε κάθε περίπτωση, η Ε.Ε. δεν μπορεί να παρεμβαίνει παρά μόνον εφόσον είναι σε θέση να δράσει πιο αποτελεσματικά από τις χώρες της Ε.Ε. σε αντίστοιχο εθνικό ή τοπικό επίπεδο. Το Πρωτόκολλο σχετικά με την εφαρμογή των αρχών της επικουρικότητας και της αναλογικότητας αναφέρει τρία κριτήρια που στόχο έχουν να βεβαιώσουν κατά πόσο είναι σκόπιμη η παρέμβαση σε ευρωπαϊκό επίπεδο ή όχι:

- η δράση έχει διεθνικές πτυχές που δεν μπορούν να ρυθμιστούν από τις χώρες της Ε.Ε.
- η δράση σε εθνικό επίπεδο ή η έλλειψη δράσης έρχεται σε σύγκρουση με τις απαιτήσεις της Συνθήκης
- η δράση σε επίπεδο Ε.Ε. συνεπάγεται σαφή πλεονεκτήματα.¹¹⁰

Άρα η αρχή της επικουρικότητας είναι ένα εργαλείο βοηθητικό, το οποίο διαπλέκει τα αρμόδια θεσμικά όργανα της Ε.Ε. με τα εθνικά κοινοβούλια ως προς την παραγωγή πολιτικών. Είναι ένα μέσο για να «αυτοβοηθηθούν»/αυτοσυντηρηθούν τα κράτη – μέλη στο βαθμό που δεν καταφέρουν να επιτύχουν συγκεκριμένες πολιτικές. Από τις αρμοδιότητες αυτές αποκλείονται οι αποκλειστικές αρμοδιότητες είτε της Ένωσης, είτε των κρατών-μελών αντιστοίχως. Επίσης, μέσω της χρήσης αυτής της αρχής διαφαίνεται το πόσο ευρύ πεδίο ρυθμίζει η Ε.Ε. αλλά και πόση ευρωπαϊκή νομοθεσία παράγεται. Για παράδειγμα, κάποιες χώρες, συνήθως οι πιο ισχυρές οικονομίες που συνδράμουν περισσότερο στον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό, προτιμούν την πιο στενή ερμηνεία της επικουρικότητας, ενώ κάποια άλλα κράτη-μέλη μια ευρύτερη, καθώς ζητούν περισσότερες ευρωπαϊκές πολιτικές άρα και περισσότερα ευρωπαϊκά μέσα (χρηματοδοτήσεις).¹¹¹

Συμπληρωματικά εργαλεία:

Η αρχή της αναλογικότητας

---

¹¹⁰ Αρχή της Επικουρικότητας EUR – Lex – Europa.eu, διαθέσιμο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=URISERV:ai0017&from=EL>

¹¹¹ Ιωάννης Παπαδόπουλος, *Πολιτικό Σύστημα της Ε.Ε. Υπόμνημα σχετικά με τις διαδικασίες συμμετοχής της Βουλής των Ελλήνων στην τήρηση της αρχής της επικουρικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (Αναρτημένο στην πλατφόρμα Compus του Πανεπιστημίου Μακεδονίας)

Καθορίζει σε ποιό βαθμό η Ε.Ε. μπορεί να ασκήσει τις αρμοδιότητες που της απονέμονται από τις Συνθήκες. Δυνάμει της αρχής της αναλογικότητας, τα μέσα που διατίθενται από την Ε.Ε. για την επίτευξη των στόχων που ορίζονται από τις Συνθήκες δεν υπερβαίνουν τα απαιτούμενα. Η αρχή αυτή έχει να κάνει με την εκτίμηση των στόχων, χρησιμοποιούνται μέσα αυστηρά που να μην είναι επαχθεί για να επιτευχθεί ο στόχος. Μια ρυθμιστική ένταση «όσο ...τόσο» για να επιτευχθεί ο συγκεκριμένος στόχος.¹¹²

Η αρχή της δοτής αρμοδιότητας

σύμφωνα με την οποία η Ε.Ε. διαθέτει μόνο τις αρμοδιότητες που της απονέμονται από τις Συνθήκες.¹¹³

Ποιό όργανο ελέγχει την διαδικασία της σωστής τήρησης της αρχής της επικουρικότητας;

Η οργάνωση των μηχανισμών ελέγχου της αρχής της επικουρικότητας βασίζεται στο Πρωτόκολλο σχετικά με την εφαρμογή των αρχών της επικουρικότητας και της αναλογικότητας. Η Συνθήκη της Λισσαβόνας αναθεώρησε αυτό το Πρωτόκολλο προκειμένου να βελτιώσει και να ενισχύσει αυτόν τον έλεγχο. Το Πρωτόκολλο, το οποίο εισήχθη με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, προβλέπει ήδη την τήρηση ορισμένων υποχρεώσεων κατά τη θέσπιση των νομοθετικών σχεδίων. Έτσι, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καλείται να εκπονήσει Πράσινη Βίβλο προτού προτείνει μία νομοθετική πράξη. Οι Πράσινες Βίβλοι είναι διαβουλεύσεις μεγάλης κλίμακας. Επιτρέπουν στην Επιτροπή να συγκεντρώσει α.) τις γνώμες των εθνικών και τοπικών οργανισμών και της κοινωνίας των πολιτών σχετικά με τη δυνατότητα νομοθετικής πρότασης, ιδίως ως προς την αρχή της επικουρικότητας, προσπαθώντας έτσι να προκαταλάβει θετικά τα εθνικά κοινοβούλια.¹¹⁴

Εξάλλου, το Πρωτόκολλο εισάγει την υποχρέωση της Επιτροπής να επισυνάπτει στα σχέδια των νομοθετικών πράξεων β.) δελτίο που να παρέχει αποδεικτικά στοιχεία της τήρησης των αρχών της επικουρικότητας και της αναλογικότητας και να τα μεταβιβάζει απευθείας και ταυτόχρονα στο Ευρωπαϊκό

---

¹¹² Αρχή της Επικουρικότητας EUR – Lex – Europa.eu, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=URISERV:ai0017&from=EL>

¹¹³ Στο ίδιο.

¹¹⁴ Στο ίδιο.

Κοινοβούλιο, στο Συμβούλιο της Ε.Ε και στα εθνικά κοινοβούλια. Εμπλέκοντας πλήρως τα εθνικά κοινοβούλια, στον έλεγχο της αρχής της επικουρικότητας, μπορούν τα εθνικά κοινοβούλια να ασκήσουν διπλό έλεγχο:

- διαθέτουν δικαίωμα ένστασης κατά τη θέσπιση των νομοθετικών σχεδίων. Έτσι, είναι σε θέση να παραπέμψουν μία νομοθετική πρόταση στην Επιτροπή, εφόσον θεωρούν ότι η αρχή της επικουρικότητας δεν τηρείται.

- μπορούν να αμφισβητήσουν μία νομοθετική πράξη ενώπιον του Δικαστηρίου της Ε.Ε., εφόσον θεωρούν ότι η αρχή της επικουρικότητας δεν τηρείται.¹¹⁵

Η Συνθήκη της Λισσαβόνας συνδέει επίσης την Επιτροπή των Περιφερειών με τον έλεγχο της αρχής της επικουρικότητας. Όπως και με τα εθνικά κοινοβούλια, η Επιτροπή των Περιφερειών μπορεί επίσης να αμφισβητήσει ενώπιον του Δικαστηρίου της Ε.Ε. νομοθετική πράξη που ενδεχομένως δεν τηρεί την αρχή της επικουρικότητας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πλαίσιο υλοποίησης της πρωτοβουλίας «Βελτίωση της νομοθεσίας», δημοσιεύει ετήσιες εκθέσεις σχετικά με την επικουρικότητα και την αναλογικότητα.¹¹⁶

Έτσι μέσα από την διαδικασία αυτή, η Ένωση προσπαθεί να καλύψει ένα μέρος δημοκρατικού ελλείμματος. Είναι η μόνη εμπλοκή των εθνικών κοινοβουλίων, διαμέσου των βουλευτών στην παραγωγή ευρωπαϊκών πολιτικών – νομοθετικών πράξεων, διευκολύνοντας τους εθνικούς βουλευτές στην εκπλήρωση του ρόλου τους κατά την διάρκεια της εξέτασης - συζήτησης κάποιο σχέδιο νομοθετικής πράξης. Επιπλέον, εκτός από τα παραπάνω έγγραφα, δίνονται στη δημοσιότητα δείκτες που θεμελιώνουν τις πράξεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο, συμπεριλαμβάνοντας στοιχεία όπως: δημοσιονομικές επιπτώσεις της νομοθετικής πρότασης (π.χ. κόστος εφαρμογής), μια εκτίμηση επιπτώσεων των νομοθετικών πράξεων στις εκάστοτε εθνικές-περιφερειακές ρυθμίσεις ή να αρκестεί σε μια οδηγία για την καλύτερη προσαρμογή στο εθνικό δίκαιο.¹¹⁷

Αποτέλεσμα των διαδικασιών αυτών είναι, το κάθε εθνικό κοινοβούλιο να ψηφίσει υπέρ ή κατά. (δίνονται 2 ψήφοι καθώς κάποια κράτη-μέλη έχουν δυο

---

¹¹⁵ Στο ίδιο.

¹¹⁶ Στο ίδιο.

¹¹⁷ Ιωάννης Παπαδόπουλος, *Πολιτικό Σύστημα της Ε.Ε, Υπόμνημα σχετικά με τις διαδικασίες συμμετοχής της Βουλής των Ελλήνων στην τήρηση της αρχής της επικουρικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (αναρτημένο στην πλατφόρμα Complus του Πανεπιστημίου Μακεδονίας).

νομοθετικά σώματα, δηλαδή 28 κράτη x 2 = 56.). Έστω ότι το αποτέλεσμα αντιπροσωπεύει 1/3, τότε το σχέδιο νομοθετικής πράξης επανεξετάζεται. Αναπέμπεται πίσω στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Αυτό τότε: είτε διατηρείται, είτε τροποποιείται, είτε αποσύρεται/ανακαλείται πλήρως. Σε κάθε περίπτωση η Επιτροπή υποχρεούται να δικαιολογήσει και να αιτιολογήσει την απόφασή της.¹¹⁸

Αν πάλι οι αρνητικές αιτιολογημένες γνώμες ξεπερνούν τις 29 ψήφους και πάνω (δηλαδή οι μισές και πάνω είναι αρνητικές), το νομοθετικό σχέδιο πάλι επανεξετάζεται από την Επιτροπή και όπως παραπάνω είτε διατηρείται, είτε τροποποιείται, είτε αποσύρεται. Ωστόσο, αν η Επιτροπή αποφασίσει να διατηρήσει την συγκεκριμένη πρόταση, τότε πριν την ολοκλήρωση της πρώτης ανάγνωσης το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ε.Ε. εξετάζει την συμβατότητά της σύμφωνα με τις 2 αρχές και θα λάβει σχετική απόφαση. Αν αποσυρθεί και από τα δυο νομοθετικά σώματα της Ε.Ε. έχουμε ένα είδος Veto.¹¹⁹

3.6.1 Παράδειγμα το ελληνικό κράτος

Τι προβλέπει ο Κανονισμός της Βουλής των Ελλήνων απέναντι σ' αυτές τις αρχές;

Ο Κανονισμός της Βουλής προβλέπει 6 καθ' ύλην διαρκείς, μόνιμες επιτροπές για την άσκηση νομοθετικού έργου. Για τα ευρωπαϊκά θέματα προβλέπεται μια ειδική, μόνιμη επιτροπή ευρωπαϊκών υποθέσεων αποτελούμενη από 30 βουλευτές ή το 1/10 (δηλαδή μια αναλογική μικρογραφία του πολιτικού - κομματικού φάσματος της Βουλής, όπου εκπροσωπούνται όλοι). Σ' αυτήν την επιτροπή συμμετέχουν με δικαίωμα λόγου οι Έλληνες ευρωβουλευτές. Οι αρμοδιότητες της συγκεκριμένης επιτροπής ευρωπαϊκών υποθέσεων έχουν να κάνουν με θεσμικά θέματα της Ε.Ε. και θέματα ευρωπαϊκής πολιτικής, όπως π.χ. να εξετάζει πράξεις των οργάνων της Ε.Ε. με κανονιστικό τρόπο, να εκφράζει συμβουλευτική γνωμοδότηση με την υποβολή έκθεσης στην Ολομέλεια και στην κυβέρνηση.¹²⁰

Σύμφωνα με το άρθρο 41B του Κανονισμού της Βουλής, τον πρωταρχικό έλεγχο τον έχει η κυβέρνηση, γιατί εκείνη 1.) μεταβιβάζει στον Πρόεδρο της Βουλής

¹¹⁸ Ιωάννης Παπαδόπουλος, στο ίδιο.

¹¹⁹ Ιωάννης Παπαδόπουλος, στο ίδιο.

¹²⁰ Κανονισμός της Βουλής - Σεπτέμβριος 2016, Εκδόσεις Σάκκουλα, Τόμος 30, σελ. 65-66.

τα προσχέδια πράξεων της Ε.Ε. και όλα τα συμβουλευτικά έγγραφα της Επιτροπής και 2.) έπειτα ο Πρόεδρος της Βουλής διαβιβάζει τα προαναφερόμενα έγγραφα στην αρμόδια διαρκή επιτροπή ή στην Επιτροπή Ευρωπαϊκών Υποθέσεων ή σε περίπτωση συναρμοδιότητας καλεί δυο ή περισσότερες διαρκείς επιτροπές ή και την Ε.Ε.Υ. 3.) Έστερα, οι αρμόδιες επιτροπές διατυπώνουν τη γνώμη τους και την κοινοποιούν στον αρμόδιο Υπουργό ή και αν προβλέπεται στα αρμόδια όργανα της Ε.Ε. Στη συνέχεια η κυβέρνηση ενημερώνει για την τροπή που πήρε η γνώμη, όσον αφορά τις κανονιστικές πράξεις της Ε.Ε. 4.) Τέλος, η γνώμη εγγράφεται στην ημερήσια διάταξη και αποφασίζεται σχετικά με αυτή με ψηφοφορία στην Ολομέλεια.¹²¹

Ωστόσο, η διαδικασία που προβλέπει ο Κανονισμός της Βουλής, δεν διασφαλίζει την αποτελεσματική διεξαγωγή των νέων πρακτικών που απορρέουν από την συμμετοχή των βουλευτών στην παραγωγή ευρωπαϊκών πολιτικών, εξαιτίας των εξής συνθηκών:

- δεν προβλέπεται ο πρωταρχικός ρόλος που θα έπρεπε να έχει η Επιτροπή Ευρωπαϊκών Υποθέσεων σε ευρωπαϊκά ζητήματα
- προβλέπεται συναρμοδιότητα με οποιαδήποτε άλλη Επιτροπή, την οποία κρίνει ο ΠτΔ
- η γνωμοδότηση της Επιτροπής μεταβιβάζεται στον εκάστοτε αρμόδιο Υπουργό και έπειτα στην Κυβέρνηση.¹²²

Όλα αυτά, οι συναρμοδιότητες και η εμπλοκή της κυβέρνησης καθυστερούν στην λήψη αποφάσεων, καθώς δίνονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή 8 μήνες προθεσμία για την μελέτη της νομοθετικής πρότασης.¹²³ Ακόμη, η Βουλή των Ελλήνων δεν έχει δημιουργήσει τα κατάλληλα εργαλεία που θα της επέτρεπαν να ανταπεξέλθει με αποτελεσματικότερο τρόπο στον έλεγχο της ορθής εφαρμογής της αρχής της επικουρικότητας, σε αντίθεση με άλλα κράτη-μέλη της Ε.Ε. (π.χ. Ιταλία).

---

¹²¹ Κανονισμός της Βουλής - Σεπτέμβριος 2016, Εκδόσεις Σάκκουλα, Τόμος 30, σελ. 65-66.

¹²² Στο ίδιο.

¹²³ Στο ίδιο.

3.7 Τα κράτη-μέλη αποδέχονται, απορρίπτουν ή δέχονται μερικώς τον εξευρωπαϊσμό στη δημόσια διοίκηση και πολιτική;

«Ο εξευρωπαϊσμός (*Europeanisation*) είναι μια έννοια πολυδιάστατη που αναγνωρίζει την αλληλεπίδραση του εθνικού και του ευρωπαϊκού επιπέδου στη δημιουργία πολιτικής, την τυπική και άτυπη διάχυση των ιδεών και πολιτικών μέσα στα σύνορα της Ε.Ε., αλλά και την επίδραση της Ε.Ε., σε κράτη εκτός των συνόρων της, όπως για παράδειγμα στα υποψήφια κράτη-μέλη». Δηλαδή, πρόκειται για μία διαδικασία δόμησης, διάχυσης και θεσμοθέτησης κανόνων, πρακτικών κ.ά., που αφού έχουν δημιουργηθεί και οριστεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο μεταφέρονται και ενσωματώνονται στις πολιτικές δομές και δημόσιες πολιτικές των κρατών, επιφέροντας αλλαγές στις δομές τους. Η επίδραση των αλλαγών παρατηρείται στο πολιτικό σύστημα του κράτους (δηλ. τα πολιτικά κόμματα, τις ομάδες συμφερόντων), στους πολιτικούς θεσμούς (δηλ. τη νομοθετική-, εκτελεστική-, δικαστική εξουσία) και στις δημόσιες πολιτικές του.¹²⁴

Σύμφωνα με τον Knill υπάρχουν τρεις μηχανισμοί για την επίτευξη της διαδικασίας του εξευρωπαϊσμού. Ένας απ' αυτούς είναι η 'θεσμική συμμόρφωση - institutional compliance' που συγκαταλέγεται στους 'σκληρούς' μηχανισμούς. Αναφέρεται στο θεσμικό μοντέλο, όπου οι ευρωπαϊκές πολιτικές πρέπει να μεταφερθούν αυτούσιες στο εθνικό επίπεδο, δίνοντας ελάχιστο περιθώριο ως προς τον τρόπο επίτευξης, αλλά κανένα ως προς το επιθυμητό αποτέλεσμα (π.χ. κανόνες, οδηγίες). Ο δεύτερος μηχανισμός είναι η 'αλλαγή των εθνικών δομών ευκαιριών - changing domestic opportunity structures', πρόκειται για μία πιο μετριοπαθή ευρωπαϊκή πολιτική προς το κράτος, όπου παρατηρούνται αλλαγές ως προς την κατανομή ισχύος μεταξύ των εθνικών φορέων (π.χ. ενίσχυση της συμμετοχής των Μ.Κ.Ο). Ο τρίτος, ο πιο ήπιος μηχανισμός είναι 'η πλαισίωση των εθνικών πιστεύω και προσδοκιών - framing domestic beliefs and expectations', όπου η Ε.Ε. μέσω συνεδρίων, προγραμμάτων, διάχυση βέλτιστων πρακτικών προετοιμάζει το έδαφος για επικείμενες θεσμικές αλλαγές.¹²⁵

Το ερώτημα είναι τα κράτη - μέλη αποδέχονται, απορρίπτουν ή δέχονται μερικώς τον εξευρωπαϊσμό στη δημόσια διοίκηση και πολιτική τους; Κάποιοι

¹²⁴ Στέλλα Λαδά & Βασιλική Νταλάκου. *Ανάλυση Δημόσιας Πολιτικής* (1^η εκδ. Εκδόσεις Παπαζήση, 2010), σελ. 147-148.

¹²⁵ Στέλλα Λαδά & Βασιλική Νταλάκου, στο ίδιο, σελ. 148-149.

μελετητές υποστηρίζουν, πως τα κράτη που καταφέρνουν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού ευρωπαϊκής πολιτικής, καταδεικνύοντας τα δικά τους εθνικά μοντέλα, είναι πολύ πιο εύκολο να μεταφέρουν τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές πολιτικές στο εσωτερικό τους. Βέβαια είναι δύσκολο να εφαρμοστούν ρυθμίσεις του ενός κράτους στα υπόλοιπα, καθώς εκείνες είναι προσαρμοσμένες σ' ένα συγκεκριμένο εθνικό μοντέλο. Έτσι οι παράγοντες στο εσωτερικό των κρατών που καθορίζουν τις διαδικασίες του εξευρωπαϊσμού είναι οι εξής: Η 'οικονομική ευπάθεια – economic vulnerability', υποστηρίζεται ότι τα κράτη που βρίσκονται σε δυσμενή οικονομική κατάσταση ή κατέχουν μια αδύναμη θέση στο πολιτικοοικονομικό περιβάλλον είναι πιο ανοιχτά στις αλλαγές. Αυτή η θέση επεκτάθηκε και σε άλλους τομείς, ότι δηλαδή κάθε είδους εξάρτηση διευκολύνει τον εξευρωπαϊσμό. Ένας άλλος παράγοντας, είναι εκείνος της 'πολιτικής θεσμικής δυνατότητας – political institutional capacity', που σχετίζεται με τη δυνατότητα των πολιτικών φορέων και δομών του κράτους για διαπραγματευτικές συναλλαγές και πολιτικές συνδιαλλαγές. Ο τρίτος παράγοντας αναφέρεται στην 'πολιτική κληρονομιά – policy legacies', στο 'ταίριασμα' παλαιών με καινούργιων πολιτικών (π.χ. πρώην σοβιετικά κράτη και την πολιτική κληρονομιά του σοσιαλισμού). Επίσης, σημαντικός εσωτερικός παράγοντας είναι οι πολιτικοί δρώντες και 'οι πολιτικές τους προτιμήσεις – policy preferences', δηλαδή αν οι αλλαγές που επιφέρει ο εξευρωπαϊσμός συνάδουν με τις προτιμήσεις τους. Τέλος, ο πέμπτος παράγοντας είναι ο 'λόγος – discourse' που δίνει έμφαση στις ιδεατές διαστάσεις της αλλαγής στο εσωτερικό των κρατών.¹²⁶

Ωστόσο δεν πρέπει να παραληφθεί, ότι η έκβαση του εξευρωπαϊσμού μπορεί να πάρει διαφορετικές διαστάσεις. Μερικές φορές μπορεί εντός του κράτους να παρατηρηθεί αδράνεια, εξαιτίας της αντίθετης στάσης των πολιτικών φορέων ενός κράτους στις ενίοτε αλλαγές. Μια άλλη πιθανή έκβαση, είναι εκείνη της σύγκλισης ή απορρόφησης, όπου τα κράτη-μέλη προσαρμόζονται στις νέες ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες. Μια τελευταία θεωρητική όμως και πιθανή έκβαση που είναι αντίθετη με την έννοια του εξευρωπαϊσμού αποτελεί εκείνη της απόκλισης, δηλαδή της αντιστρεψιμότητας του φαινομένου του εξευρωπαϊσμού.¹²⁷

---

¹²⁶ Στέλλα Λαδά & Βασιλική Νταλάκου, στο ίδιο, σελ. 151-152.

¹²⁷ Στέλλα Λαδά & Βασιλική Νταλάκου, στο ίδιο, σελ. 152.

4.1 Η έννοια της κουλτούρας και του πολιτισμού*Η έννοια τους*

Η κουλτούρα είναι μια δύσκολα ερμηνεύσιμη έννοια και πόσο μάλλον η εργαλειακή χρήση/επίδραση της. Θα προσπαθήσουμε ωστόσο να την εξηγήσουμε. Αρχικά, όπου υπάρχει κοινότητα ανθρώπων, υπάρχει ως λογικό επακόλουθο η δημιουργία κουλτούρας. «*Η επίγνωση μιας κοινής γλώσσας, εθνικότητας, ιστορίας, θρησκείας και τοπίου συμβολίζει τα δομικά στοιχεία της κουλτούρας,*» αρκεί να υπάρχει κοινή συναίνεση και συνέχεια στο χώρο και στο χρόνο. Βέβαια κυριαρχούν οι ιδέες και συνήθειες που έχουν μεγαλύτερη απήχηση τόσο εντός, όσο και εκτός της κοινωνίας. Κατά το παρελθόν πρώτιστο ρόλο είχε η θρησκεία, η οποία δημιούργησε έναν ηθικό πυρήνα – τρόπο συμπεριφοράς εντός της κοινότητας. Μετά το 18ο αιώνα, η θρησκεία αντικαταστάθηκε (στο δυτικό κόσμο) από τον ορθολογισμό και την επιστήμη. Αυτό που θέλω να τονίσω ωστόσο, είναι ότι, η κουλτούρα βοηθά στη κατανόηση του τρόπου συμπεριφοράς των ανθρώπων, παρατηρώντας/διακρίνοντας ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους.¹²⁸

Εξαιτίας της πολυσημίας των όρων πολιτισμός και κουλτούρα συνήθως ταυτίζονται, γίνεται ο εξής διαχωρισμός: ως ‘κουλτούρα’ ερμηνεύεται η διαδικασία πνευματικής ανάπτυξης, ο τρόπος ζωής των ανθρώπων μέσα σε μια συλλογικότητα, η τέχνη και το σύστημα νοηματοδότησης, δηλαδή «*δίνεται η έμφαση στην πνευματική καλλιέργεια, στους τρόπους συμπεριφοράς, στην τέχνη ή στα συστήματα ιδεών και πεποιθήσεων*». Ο όρος ‘πολιτισμός’ από την άλλη ερμηνεύεται ως: μια ιδιότητα ατόμων ή κοινωνιών (συλλογικότητα), μια κατάσταση ή διαδικασία. Με άλλα λόγια, «*σχετίζεται με μία υλική, πρακτική ή τεχνική διάσταση σε αντιπαραβολή μίας πνευματικής ή διανοητικής (αρχές, αξίες, ιδανικά). Ο πολιτισμός συνιστά συλλογικότητα με πολλαπλές κουλτούρες, ενώ η κουλτούρα αποτελεί συστατικό*

---

¹²⁸ Simon Murden, Η κουλτούρα στις παγκόσμιες υποθέσεις, σε John Baylis & Steve Smith. *Η Παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής. Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις* (3η εκδ. Εκδόσεις επίκεντρο, 2007), σελ. 680-681.

χαρακτηριστικό του». ¹²⁹ Ο πολιτισμός αποτελεί μια ευρύτερη κατασκευή κουλτούρας. Συγκεκριμένα, «ο πολιτισμός επαναπροσδιορίστηκε ως περιγραφικός όρος για να κατηγοριοποιήσει ευρύτερες ομάδες ανθρώπων που θα μπορούσαν να ταυτιστούν μ' ένα επαρκώς συνεκτικό σύνολο αισθητικών, φιλοσοφικών, ιστορικών και κοινωνικών παραδόσεων». ¹³⁰ Επίσης, ως προς τη διεθνολογική ανάλυση του όρου 'πολιτισμός' διακρίνονται δυο λειτουργικές τάσεις, η μία λειτουργική τάση του όρου σχετίζεται με την ταυτοποίηση του άτομο στον κόσμο (σε σχέση με τους άλλους πολιτισμούς) και η άλλη τάση έχει να κάνει με την προοδευτική διακυβέρνηση (εκπολιτιστική πολιτική) στο διεθνές σύστημα. ¹³¹

Ο εθνικός- 'φαντασιακός' πολιτισμός

Ο εθνικός πολιτισμός είναι η πρωταρχική πηγή της πολιτιστικής ταυτότητας του κάθε ατόμου. Σύμφωνα μ' αυτόν αυτοπροσδιορίζεται κάποιος ως Έλληνας, Γάλλος, Ιταλός, κτλ. Δεν πρόκειται βέβαια για ένα 'κυριολεκτικά εντυπωμένο' χαρακτηριστικό των γονιδίων μας, ωστόσο θεωρείται θεμελιώδη στοιχείο της φύσης μας. Μια συντηρητική θέση κάνει λόγο για την ανάγκη του ατόμου να ταυτιστεί ενστικτωδώς με κάτι μεγαλύτερο ως μέλος κάποιας ομάδας, τάξης, έθνους, κράτους. Από την άλλη, μια πιο φιλελεύθερη άποψη πιστεύει, ότι η έλλειψη εθνικής ταύτισης θα δημιουργούσε μια αίσθηση υποκειμενικού ελλείμματος στο άτομο. Στην πραγματικότητα, η ταύτιση αυτή δεν υπάρχει εκ γενετής, αλλά διαμορφώνεται σε σχέση με το τι αναπαριστά. Δηλαδή, αποτελείται από ένα σύνολο σημασιών της εκάστοτε εθνικής κουλτούρας ή αλλιώς ένα 'σύστημα πολιτιστικής αναπαράστασης' που έχει δυναμική επίδραση στα μέλη της. Ή όπως υποστηρίζει Ο Benedict Anderson: «οι διαφορές ανάμεσα στα έθνη βρίσκονται στους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους φανταζόμαστε κάθε έθνος». ¹³²

---

¹²⁹ Κυριάκος Μικέλης. *Ο πολιτισμός στην παγκόσμια πολιτική: θεωρία και πράξη* (9 Κεφάλαιο) σελ. 189-190.

¹³⁰ Simon Murden, στο ίδιο, σελ. 681.

¹³¹ Κυριάκος Μικέλης. *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτισμοί: Η Διεθνής Πολιτική με Όρους Πολιτισμού, Κριτηρίου του Πολιτισμού, Εκπολιτιστικής Αποστολής και Ευρωκεντρισμού*. (2^ο Τακτικό Συνέδριο Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων 'Αλλάζοντας την Ελλάδα και τον Κόσμο: Ιδέες και Πολιτική', Λουτράκι), 11-13/12/2015.

¹³² Stuart Hall, Το ζήτημα της πολιτιστικής ταυτότητας, σε Stuart Hall, David Held & Anthony McGrew. *Η νεωτερικότητα σήμερα. Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός* (2^η εκδ. Εκδόσεις Σαββάλας, 2003), σελ. 424-428.

Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός

Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός λόγω της αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής κληρονομιάς θεωρείτο ανώτερος των υπολοίπων, γι' αυτό και οι υπόλοιποι που βρίσκονταν εκτός του, χαρακτηρίζονται ως οι 'ΆΛΛΟΙ'. Ωστόσο, οι κανόνες της Ευρώπης έβρισκαν εφαρμογή μόνο εντός της επικράτειας της, καθώς εκτός επιβαλλόταν με τη βία (σταυροφορίες, αποικιοκρατίες). Παρ' όλο αυτά, η Δύση αποτελούσε προοδευτικό πρότυπο. Όλοι οι πολιτισμοί έχουν επηρεαστεί από κάποιον άλλο πολιτισμό, αλλά όλοι οι πολιτισμοί έχουν επηρεαστεί από την Δύση. Οι αξίες που πρεσβεύει είναι ο φιλελευθερισμός, η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η ελεύθερη αγορά.¹³³

Παγκόσμια κουλτούρα

Κατά το παρελθόν, την περίοδο του ψυχρού πολέμου, οι πολιτισμικές διαφορές υπήρξαν δευτερευούσης σημασίας. Μετά το τέλος εκείνης της εποχής και την έλευση της εποχής του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, εξαιτίας της τεχνολογικής επανάστασης στον τομέα των επικοινωνιών, δημιουργήθηκε μια παγκοσμιοποιημένη κουλτούρα αποτελούμενη από έναν πολυπολιτισμικό κόσμο, όπου οι υπάρχουσες κοινότητες και κουλτούρες έρχονταν σε στενότερη επαφή. Προωθήθηκε μια πολιτισμική σύνθεση, ιδιαίτερα στον τρόπο ενδυμασίας, της τέχνης, της διασκέδασης (κινηματογράφος, τηλεόραση) και του φαγητού, δημιουργώντας κοινές αναφορές. Η δύναμη του παγκόσμιου καπιταλισμού δημιούργησε μια κουλτούρα της κατανάλωσης. Η 'ηγεμονία' του Φιλελευθερισμού ή αλλιώς η 'φιλελεύθερη ιδέα' διείσδυσε πολιτισμικά σε μεγάλο μέρος του κόσμου, δημιουργώντας τον 'οικονομικό άνθρωπο' που υπολογίζει την αξία με βάση το χρήμα. Ωστόσο, δεν ήταν όλοι έτοιμοι να γίνουν πανομοιότυποι. Υπήρξαν και υπάρχουν τοπικές εθνικές - θρησκευτικές κουλτούρες που επιβιώνουν δίπλα στην παγκοσμιοποιημένη κουλτούρα ή ζουν δίπλα σ' αυτές, όπως συμβαίνει στις μεγαλύτερες πόλεις του κόσμου (Βερολίνο, Παρίσι, Λονδίνο κ.ά.) αποδεχόμενοι την πολυπολιτισμικότητα. Άλλοτε σε κλίμα συνεργασίας και άλλοτε σε διάφορους βαθμούς σύγκρουσης.¹³⁴

¹³³ Simon Murden, στο ίδιο, σελ. 681-682.

¹³⁴ Simon Murden, στο ίδιο, σελ. 682-684.

4.2 Ο ορισμός της Παγκοσμιοποίησης

Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί μια ιδεολογική στάση/δυναμική του σύγχρονου κόσμου. Υπάρχει η αντίληψη, ότι το κράτος φθίνει στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη εποχή, ωστόσο παρατηρείται μια διαδικασία μετασχηματισμού του κράτους σε νέες μορφές διακυβέρνησης και οργάνωσης στο διεθνές σύστημα. Ένας πιο σύντομος ορισμός της παγκοσμιοποίησης είναι: «*Globalisierung ist ein komplexer multidimensionaler Prozess der Entgrenzung und Enträumlichung zum einen, der Verdichtung und Vernetzung zum anderen.*» δηλαδή, ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μια πολύπλοκη και πολυδιάστατη διαδικασία μη οριοθέτησης και ενοποίησης αφενός, συμπύκνωσης και διασύνδεσης από την άλλη.¹³⁵ Ή ένα σύνολο διαδικασιών που λειτουργούν σε παγκόσμια κλίμακα, έχοντας διαπεράσει τα εθνικά σύνορα.¹³⁶

Ειδικότερα, δημιουργείται ένας κόσμος χωρίς σύνορα, όπου τα παραδοσιακά πολιτικά σύνορα έχουν υπερβεί. Για παράδειγμα, οι υπερεθνικές εταιρίες (π.χ. Nike, McDonalds, Starbucks, Coca-Cola) παράγουν παγκόσμια αγαθά σε διάφορα σημεία στο πλανήτη, επηρεάζοντας τις οικονομίες των κρατών. Αυτό έχει ως συνέπεια να επηρεάζονται και οι πολιτικές ιδεολογίες (Σοσιαλδημοκρατία, σύγχρονος Φιλελευθερισμός). Κατά τον Heywood, η παγκοσμιοποίηση φαίνεται να συνδέεται ιδεολογικά με το Νεοφιλελευθερισμό, αφού διακρίνεται να στηρίζει την αγορά εις βάρος του κράτους.¹³⁷

Επίσης, παρατηρείται στη σύγχρονη εποχή ένα κλίμα αλληλεξάρτησης και συνεργασίας από κάθε κρατική οντότητα, για χάρη της Ασφάλειας, της Αβεβαιότητας και της Επιβίωσης. Χάρη της τεχνολογικής προόδου, η φυσική γεωγραφία και τα παραδοσιακά σύνορα δεν εμποδίζουν την εμπορική και οικονομική υπερεθνική δραστηριότητα (neoliberal globalism), ωστόσο η οικοδόμηση μιας καπιταλιστικής – ανταγωνιστικής οικονομίας και η προώθηση των συμφερόντων των υπερεθνικών εταιρειών μειώνουν την εξουσία του κράτους, καθιστώντας το αδύναμο απέναντι στην κοινωνική δομή. Η άλλη εκδοχή είναι, ότι αποτελεί προϊόν της παγκόσμιας τρομοκρατίας (state security globalism) για την προάσπιση φιλελεύθερων

---

¹³⁵ Διαθέσιμο:

https://waisenkind.de/einewelt/globalisierung?gclid=EAIaIQobChMIIn7zzvemX2wIVQrsbCh2axgYJE_AAYASAAEgLuo_D_BwE

¹³⁶ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 439.

¹³⁷ Andrew Heywood. *Πολιτικές Ιδεολογίες* (1^η έκδ. Εκδόσεις Επίκεντρο, 2007), σελ. 67-68.

δημοκρατικών αξιών και δικαιωμάτων, επειδή ο εχθρός αποτελείται από ένα σύνολο υπό- κρατικών δρώντων που λειτουργεί σε υπερεθνικές οργανώσεις.¹³⁸

Κάποιοι μελετητές θεωρούν την παγκοσμιοποίηση συνέπεια του τέλους του ψυχρού πολέμου, διότι οδήγησε στην περαιτέρω γεωγραφική εξάπλωση της (προς τα ανατολικά) , ταυτοχρόνως όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε, ότι η παγκοσμιοποίηση αποτέλεσε ένας σημαντικός παράγοντας που προκάλεσε το τέλος του ψυχρού πολέμου, καθώς η μη ένταξη της Σοβιετικής Ένωσης στις διαδικασίες του παγκόσμιου οικονομικού – τεχνολογικού καπιταλισμού ενέτεινε τις αδυναμίες της. Επομένως , η παγκοσμιοποίηση μπορεί να θεωρηθεί συνέχεια μεταξύ του ψυχρού πολέμου και της μεταψυχροπολεμικής τάξης¹³⁹ και όπως έχει διατυπώσει και ο Wallenstein, ο καπιταλισμός ήταν υπόθεση της ‘κόσμο-οικονομίας’ και όχι των εθνών κρατών.¹⁴⁰

4.2.1 Σύγχρονη Τάξη

Υπάρχει ένα διακριτό σχήμα τάξης στο κόσμο; Και αν ναι, από τι αποτελείται; Έπαιξαν ρόλο οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης; Επειδή δεν πρόκειται για μια συγκεκριμένη περίοδο/χρονικό διάστημα και ίσως να τη διανύουμε ακόμη, είναι δύσκολο να οριστεί στο σύνολο της. Ωστόσο υπάρχουν αρκετές μελέτες για κάποιες από τις πτυχές της, όπως για παράδειγμα: εθνικότητα, ταυτότητα, κ.ά. Στο παρελθόν ο όρος διεθνή τάξη είχε αρνητικό πρόσημο, γιατί *«αναφερόταν στην επιδίωξη να αποκλειστεί ενδεχόμενη απειλή από αυτήν»*, αντιθέτως στο παρόν ο όρος αυτός χάρη στα υψηλά επίπεδα ολοκλήρωσης και αλληλεξάρτησης έχει θετικό πρόσημο, καθώς αποτελεί πηγή πολλών κοινωνικών αγαθών (πληροφορίες, ανθρώπινα δικαιώματα, οικονομικούς πόρους κ.ά.).¹⁴¹

Υπάρχουν δυο εκδοχές της, από την μία εξακολουθεί να είναι κρατοκεντρική η δομή της και να ασχολείται με την ισορροπία των δυνάμεων, την πολικότητα και τη συλλογική ασφάλεια στο διεθνές σύστημα, από την άλλη έρχεται πλέον αντιμέτωπη

¹³⁸ Andrew Heywood. *Πολιτικές Ιδεολογίες* (1^η εκδ. Εκδόσεις Επίκεντρο, 2007), σελ. 563-564.

¹³⁹ Ian Clark, Η Παγκοσμιοποίηση και η Μεταψυχροπολεμική τάξη, σε John Baylis & Steve Smith. Η Παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής. Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις (3η εκδ. Εκδόσεις επίκεντρο, 2007), σελ. 915.

¹⁴⁰ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 439.

¹⁴¹ Ian Clark, στο ίδιο, σελ.904-905.

με τις συνέπειες της παγκοσμιοποίησης που έχει επιφέρει ζητήματα πολιτικοοικονομικών διαστάσεων, οικολογίας κ.ά. Επίσης, όταν μιλάμε για τάξη, πρέπει να διευκρινίσουμε για ποιόν είναι η τάξη. Όταν πρόκειται για τάξη μεταξύ των κρατών γίνεται λόγος για διεθνής τάξη, όταν πρόκειται για τη τάξη μεταξύ των ατόμων γίνεται λόγος για παγκόσμια τάξη. Ένα άλλο στοιχείο που χαρακτηρίζει την τάξη είναι η λειτουργική δομή της ασφάλειας μέσα στο σύστημα, δηλαδή αν υπάρχει διπολισμός ή πολυπολισμός. Τα φιλελεύθερα καθεστώτα, οι θεσμοί και τα συστήματα παγκόσμιας διακυβέρνησης έχουν ενστερνιστεί τόσο βαθιά που αποτρέπει την επιστροφή στον πόλεμο και την αυτάρκεια. Το επίπεδο της ανθρώπινης χειραφέτησης είναι ένα επιπλέον στοιχείο που καταδεικνύει το κατά πόσο υπάρχει τάξη, όπου κύριοι υπεύθυνοι γι' αυτό το ζήτημα αποτελούν οι κυβερνήσεις. Τέλος, το ερώτημα είναι αν η παγκοσμιοποίηση μπορεί να θεωρηθεί ως μια μορφή πολιτικής τάξης ή ως μια διαδικασία δίχως μια τελική κατάσταση; Θα παραθέσω μια άποψη όσο αφορά τα δυτικά κράτη, ότι συλλογικά αποτελούν ένα «νεοπαγές παγκόσμιο κράτος».¹⁴²

Τα χαρακτηριστικά στοιχεία της σύγχρονης τάξης είναι τα εξής: Το σύγχρονο σύστημα κρατών είναι σε σχέση με το παρελθόν (σε προηγούμενη του φάση) 'πιο κοινωνικό', με την έννοια ότι έχει αναλάβει κοινωνικές λειτουργίες στον τομέα της υγείας, της πρόνοιας, της ανάπτυξης κ.ά. Βέβαια, η ικανότητα και η αποτελεσματικότητα διαφέρει ανά κράτος. Επίσης, εξαιτίας της ανταγωνιστικότητας που επικρατεί εντός του συστήματος υιοθετούνται συγκεκριμένα κριτήρια συμπεριφοράς και κρατικής δομής. Ένα άλλο χαρακτηριστικό του σύγχρονου συστήματος είναι ο επανακαθορισμός της ιδιότητας του πολίτη και η κρίση ταυτότητας ως επακόλουθο των νέων μορφών πολιτικής κοινότητας.¹⁴³ Όσον αφορά την τρέχουσα κατανομή ισχύος «υπάρχουν σημαντικές τάσεις προς την κολεκτιβοποίηση της ασφάλειας. Καλύπτουν τις διάφορες μορφές πολυμερούς συνεργασίας στον τομέα της ασφάλειας, το ρόλο των συμμαχιών, την άνοδο και μερική πτώση της διατήρησης και της επιβολής ειρήνης, καθώς και την τάση και τα όρια της ανθρωπιστικής επέμβασης».¹⁴⁴ Στον τομέα του εμπορίου και της οικονομίας, εξακολουθεί να υπάρχει ανταγωνιστικότητα μεταξύ των μεγάλων εμπορικών ομάδων. Η διεθνοποίηση της οικονομίας έχει οδηγήσει σε αρκετές αναταραχές, τις οποίες διαχειρίζονται διακυβερνητικοί οργανισμοί πλέον που ορίζουν κανόνες και ισοτιμίες.

¹⁴² Ian Clark, στο ίδιο, σελ. 905-908.

¹⁴³ Ian Clark, στο ίδιο, σελ. 909.

¹⁴⁴ Ian Clark, στο ίδιο, σελ. 910.

Αρκετές πτυχές της κοινωνικής ζωής καλύπτονται από διακυβερνητικούς οργανισμούς π.χ. Ε.Ε.¹⁴⁵ Τα φιλελεύθερα δικαιώματα συνεχίζουν να προωθούν τη δημοκρατία ως γενικό πρότυπο για τη διατήρηση της διακρατικής ειρήνης και της σταθερότητας. Ακόμη, έχουν μειωθεί οι πιθανότητες απομονωτισμού, δηλαδή, όλο και περισσότερες περιοχές επιδιώκουν να αναπτύξουν περιφερειακούς δεσμούς.¹⁴⁶ Η διάκριση Βορρά-Νότου θεωρείται ξεπερασμένη, επειδή η παγκοσμιοποίηση έχει επιφέρει περίπλοκα επίπεδα διαστρωμάτωσης τόσο εντός των κρατών όσο και μεταξύ τους.¹⁴⁷

Όσον αφορά τη νομιμοποίηση/νομιμοποιητική βάση της σύγχρονης παγκόσμιας τάξης, υπάρχει η αίσθηση, ότι σε μερικά ζητήματα απουσιάζει μια νόμιμη βάση εκπροσώπησης και υπευθυνότητας, την οποία αδυνατούν να καλύψουν οι παραδοσιακοί εθνικοί εκπρόσωποι, γι' αυτό γίνεται λόγος για το ρόλο που θα μπορούσε να παίξει μια «αναδυόμενη παγκόσμια κοινωνία πολιτών» εκδημοκρατίζοντας τους διεθνείς θεσμούς.¹⁴⁸

Η παγκοσμιοποίηση «δεν είναι απλώς διαδικασία καθ' υπέρβαση των δραστηριοτήτων των κρατών, αλλά αποτελεί αντίθετα ένα στοιχείο της μεταμόρφωσης του κράτους», υπό μία έννοια παγκοσμιοποιημένο κράτος. Δεν συμβάλει στην εξαφάνιση του κράτους, αλλά σ' ένα είδος μορφοποίησης του. Εξακολουθεί να υπάρχει κάνοντας διαφορετικά πράγματα απ' ό,τι πριν, αλλά παράλληλα έχει αναλάβει και νέα καθήκοντα. Από τη μία, η παγκοσμιοποίηση λειτουργεί ως μια εξωτερική δύναμη για τα κράτη, από την άλλη ερμηνεύεται και ως μια διαδικασία αλλαγής της φύσης του κράτους και των σχέσεων μεταξύ κράτους – κοινωνίας. Στην ουσία, η παγκοσμιοποίηση έχει επιφέρει την αναδιάταξη των αρχών της διεθνούς τάξης, όπου τα κράτη θεωρούνται διαφορετικά και όχι ξεπερασμένα.¹⁴⁹

Επίσης, υπάρχει και η άποψη, ότι ίσως στο μέλλον προκύψουν νέες μορφές πολιτικής κοινότητας, όπως εκείνη του κοσμοπολιτισμού, όπου όλα τα μέλη της διεθνούς κοινωνίας θα αντιμετωπίζονται ίσα, ή να προκύψει μια μορφή κοινοτισμού, όπου τα μέλη της θα δίνουν περισσότερη αξία σε μια συγκεκριμένη κοινότητα, αδυνατώντας να μεταφέρουν την πίστη τους στο ανθρώπινο γένος. Τέλος, οι

---

¹⁴⁵ Ian Clark, στο ίδιο, σελ. 911.

¹⁴⁶ Ian Clark, στο ίδιο, σελ. 912.

¹⁴⁷ Ian Clark, στο ίδιο, σελ. 913.

¹⁴⁸ Ian Clark, στο ίδιο, σελ. 916.

¹⁴⁹ Ian Clark, στο ίδιο, σελ. 917-918.

μεταμοντερνιστές είναι της άποψης, ότι όλες οι μορφές πολιτικής κοινότητας ενέχουν τον κίνδυνο να προκαλέσουν την κυριαρχία ή να περιλαμβάνουν ορισμένους και άλλους πάλι να αποκλείουν.¹⁵⁰

4.2.2 Τέσσερα είδη παγκόσμιας κατάστασης

Ο Anthony McGrew μιλά για τέσσερα είδη παγκόσμιας κατάστασης, αντί για την παγκόσμια τάξη που αναφέρθηκε παραπάνω.

Συγκεκριμένα, αναφέρει τον Howard Perlmutter, ο οποίος θεωρεί την παγκοσμιοποίηση πρόδρομο του πρώτου πραγματικού παγκόσμιου πολιτισμού. Αυτή η θέση συλλαμβάνει την οργάνωση της ανθρωπότητας σε οριζόντιο επίπεδο, ως μια ενιαία οικουμενική κοινότητα αντί σε κάθετο επίπεδο (ξεχωριστά εθνικά κράτη), όπου: τα έθνη είναι ανοιχτά προς τις αλληλεπιδράσεις, αναγνωρίζεται η διαφορετικότητα και η πολλαπλότητα των ταυτοτήτων, είναι εφικτή η συνεργασία, χωρίς να κυριαρχεί κάποια συγκεκριμένη ιδεολογία πάνω σε άλλες και γίνονται από κοινού αποδεκτά τα θεμελιώδη δικαιώματα. Αυτή η συνεργασία και αλληλοδιείσδυση συναντάται σε πολλούς τομείς: στον πολιτικό- νομικό- στρατιωτικό τομέα, στον οικονομικό-βιομηχανικό τομέα, τον κοινωνικό-πολιτιστικό τομέα, τον πνευματικό-θρησκευτικό τομέα, την επιστήμη, την τεχνολογία και την οικολογία.¹⁵¹ Ή όπως υποστηρίζει ο Burton, πρόκειται για μια κοινωνία, στην οποία τα σύνορα των εθνικών κρατών θα γίνουν αόρατα.¹⁵²

Μια άλλη μορφή παγκόσμιας κατάστασης είναι εκείνη της καπιταλιστικής παγκόσμιας οικονομίας, όπου η βασική καπιταλιστική δυναμική βρίσκεται στο υπερεθνικό επίπεδο και ο στόχος επικεντρώνεται στη μέγιστη υλική ευμάρεια, όπου όλες οι οικονομίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Ωστόσο, το παγκόσμιο σύστημα χαρακτηρίζεται από μια μεγάλη ασυμμετρία, όπου ο έλεγχος του ανήκει σε μια μικρή ομάδα.¹⁵³

---

¹⁵⁰ Andrew Linklater, *Η παγκοσμιοποίηση και η μεταμόρφωση της πολιτικής κοινότητας*, σε John Baylis & Steve Smith, σελ.898.

¹⁵¹ Anthony McGrew, *Μια Παγκόσμια Κοινωνία*, σε Stuart Hall, David Held & Anthony McGrew. *Η νεοτερικότητα σήμερα. Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός* (2^η εκδ. Εκδόσεις Σαββάλας, 2003), σελ. 121+ 152-153.

¹⁵² Anthony McGrew, στο ίδιο, σελ. 122.

¹⁵³ Anthony McGrew, στο ίδιο, σελ. 123 +158.

Επίσης, ο ‘διχασμένος κόσμος’ αποτελεί ακόμη μια μορφή παγκόσμιας κατάστασης, ο οποίος χαρακτηρίζεται από πλήρη κατακερματισμό και δομικό διχασμό, με άλλα λόγια πρόκειται για την αλληλεπίδραση μεταξύ του πολυκεντρικού συστήματος και το συστήματος κρατών ή αλλιώς κατά το Rosenau η μετάβαση στη μετά-διεθνή πολιτική. Οι δύο κόσμοι αυτοί επικαλύπτονται, διατηρώντας ωστόσο τη δομή και τις διαδικασίες τους. Οι δυναμικές που αναπτύσσονται σε παγκόσμια κλίμακα βρίσκονται σε συνεχή ένταση, πιέζοντας το στατικό σύνολο για μια συνέχεια. Παρατηρείται, οι αποκεντρωμένες τάσεις να διασπούν εδραιωμένες ιεραρχίες.¹⁵⁴

Μια τελευταία όψη των πραγμάτων ή αλλιώς μια αναδιατύπωση του ρεαλισμού (Gilpin) υποστηρίζει ότι θα συνεχίσει να υπάρχει μια κοινωνία κρατών, όπου τα εθνικά κράτη θα διατηρήσουν τον πρωτεύοντα ρόλο τους. Δηλαδή, δεν πιστεύεται ότι θα επέλθουν στη ‘μεταδιεθνής πολιτική’ ή αλλιώς δεν θα μετασχηματιστεί η παγκόσμια κατάσταση/δομή σε κάτι άλλο, θα εξακολουθεί να υπάρχει ο κίνδυνος του πολέμου, εξαιτίας της απουσίας ενός θεσμού/παγκόσμιας κυβέρνησης που θα επιβάλει την ειρήνη.¹⁵⁵

Ο Anthony McGrew παρατηρεί ότι *«ενώ υπάρχουν διαφορετικές απόψεις για την παγκόσμια κατάσταση και καθεμία απ’ αυτές προϋποθέτει διαφορετικό τύπο κοινωνικής αρχιτεκτονικής, μοιράζονται όλες την πεποίθηση, ότι οι σύγχρονες κοινωνίες μπορεί να γίνουν κατανοητές μόνο σε παγκόσμιο πλαίσιο. Επίσης, όλες αναρωτούνται αν το εθνικό κράτος θα παραμείνει η μονάδα οργάνωσης των ανθρωπίνων υποθέσεων σ’ ένα παγκόσμιο σύστημα που όλο και περισσότερο αλληλοσυνδέεται»*.¹⁵⁶

Από τα παραπάνω φαίνεται τα άτομα να ενώνονται σε παγκόσμιο επίπεδο χάρη των κοινών αξιών και συμφερόντων που τους διέπουν, έχοντας εκτοπίσει παράγοντες που στο παρελθόν θα μπορούσαν να είναι αιτία πολέμου και βίαιων πράξεων, ωστόσο δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα άτομα εξακολουθούν να είναι βαθιά διαιρεμένα όσον αφορά τη φυλή, τη θρησκεία και τον πλούτο (π.χ. Καταλονία).

---

¹⁵⁴ Anthony McGrew, στο ίδιο, σελ. 128+161-162.

¹⁵⁵ Anthony McGrew, στο ίδιο, σελ. 129-130.

¹⁵⁶ Anthony McGrew, στο ίδιο, σελ. 133.

4.3 Μεταβλήθηκε η φύση του κράτους;

Οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, τόσο στον πολιτικό, όσο στον οικονομικό τομέα έχουν από τη μία αυξήσει την επιρροή των δυτικών καπιταλιστικών δημοκρατιών και από την άλλη επιτρέψει τον κατακερματισμό εθνικών πολιτικών κοινοτήτων (όπως Γιουγκοσλαβία, διαίρεση Πακιστάν και Ινδίας κ.ά.). Στο Τρίτο κόσμο εμφανίστηκαν ‘οιονεί κράτη’ (αδυνατούν να καλύψουν βασικές ανάγκες του λαού τους) και ‘αποτυχημένα κράτη’ (αδυνατούν χωρίς διεθνή υποστήριξη να κυβερνήσουν την κοινωνία τους). Επίσης, ο ρόλος των δυτικών κρατών έχει μεταβληθεί, καθώς τίθεται το δίλλημα ανθρωπιστικής επέμβασης σε τέτοιου είδους κράτη, όταν διαπιστώνονται παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ένα εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό της μεταβαλλόμενης πολιτικής κοινότητας, είναι ότι οι πολίτες δυτικών δημοκρατιών έχουν πλέον πίστη στο κράτος υπό όρους, δηλαδή επιθυμούν εκείνο να συμμορφώνεται στις επιταγές του διεθνές δικαίου και στο σύστημα των Ηνωμένων Εθνών. Ακόμη, παρατηρείται η διεκδίκηση ομαδικών δικαιωμάτων προσαρμοσμένα για πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Τα παγκόσμια προβλήματα (π.χ. ατμοσφαιρική ρύπανση, κ.ά.) που είναι αδύνατον να αντιμετωπιστούν μεμονωμένα, αντιμετωπίζονται πλέον μέσω της δραστηριοποίησης των Μ.Κ.Ο, προωθώντας την ανθρώπινη συνεργασία στην παγκόσμια κοινωνία. Το άτομο έχει μετατραπεί σε παγκόσμιο πολίτη, γίνεται προσπάθεια εκδημοκρατισμού, όπου τα μέλη της προέρχονται από διαφορετικές κοινωνίες. Ωστόσο υπάρχουν και σκεπτικιστές που θεωρούν αδύνατη την ύπαρξη κοσμοπολίτικης πίστης, απέναντι στον ανθεκτικό εθνικισμό.¹⁵⁷

Το ‘παρωχημένο’ εθνικό κράτος

Το κράτος σύμφωνα με το John Hertz έχει παρέλθει σε θάνατο, εξαιτίας της αδυναμίας-ανικανότητας του απέναντι στα πυρηνικά όπλα. Ο Daniel Bell υποστηρίζει, ότι το κράτος είναι « πολύ μικρό για τα μεγάλα προβλήματα της ζωής και πολύ μεγάλο για τα μικρά προβλήματα της » και ο Frieden μιλά για « το εθνικό κράτος που στην καλύτερη περίπτωση είναι ακινητοποιημένο και στη χειρότερη παρωχημένο ». Οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης έχουν δημιουργήσει μια ανομοιογένεια μεταξύ

---

¹⁵⁷ Andrew Linklater, Η παγκοσμιοποίηση και η μεταμόρφωση της πολιτικής κοινωνίας, σε John Baylis & Steve Smith, σελ. 889-893.

των κρατών, διαλύοντας της βασικές δομές του κρατισμού, την επάρκεια του, τη μορφή του, την αυτονομία του και την εξουσία του. Δεν υπάρχει πλέον σαφής διάκριση ανάμεσα στις εσωτερικές και εξωτερικές δραστηριότητες του. Επίσης, η αλληλεξάρτηση του κράτους έχει διαβρώσει τα συμφέροντα του και αντ' αυτού του έχουν αυξηθεί οι ευθύνες. Οι αποφάσεις του ενός κράτους μπορεί να έχουν σοβαρές συνέπειες για τους πολίτες άλλου κράτους. Άλλη αλλαγή που έχει παρατηρηθεί κατά το Rosencrance και το Nye είναι η μετατόπιση από την στρατιωτική ισχύ στην οικονομική ισχύ για την εξασφάλιση της ασφάλειας ενός κράτος. Όσον αφορά τον τομέα της κρατικής πολιτικής, διαπιστώνεται η ύπαρξη διεθνών οργανισμών και διακυβερνητικών οργάνων που συναλλάσσονται με τα κράτη. Για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αποκτήσει μερικές υπερεθνικές εξουσίες που διαμέσου της πλειοψηφίας τίθενται σε ισχύ στα κράτη-μέλη της. Πλέον, για να επιτευχθούν εθνικοί και διεθνείς στόχοι χρειάζεται μια συλλογική άσκηση πολιτικής, τόσο από τα κράτη στο σύνολο τους, όσο και από τις ρυθμιστικές δραστηριότητες των διεθνών οργανισμών. Αυτό έχει ως συνέπεια, οι υπουργοί του εκάστοτε κράτους να χάνει τον άμεσο έλεγχο παραγωγής πολιτικής και να λαμβάνονται αποφάσεις από μη άμεσους εκλεγμένους πολιτικούς, ένα είδος διεθνοποίησης της κρατικής πολιτικής. Ακόμη, από αυτήν τη διαδικασία προκύπτει η επιβολή για σύγκλιση των κοινωνικοοικονομικών ζητημάτων. Στον οικονομικό τομέα λόγω χάρη, είναι αδύνατον να παρακάμψει τις παγκόσμιες αγορές και να ακολουθήσει τη δική της μακροοικονομική στρατηγική. Βέβαια, τα κράτη και κατά το παρελθόν λειτουργούσαν υπό περιορισμούς, δεν ήταν εντελώς αυτόνομα. Περιληπτικά, εξαιτίας της υπονόμησης της αυτονομίας και της επάρκειας του κράτους και τους διεθνείς περιορισμούς στην κρατική δράση συντελείται η μείωση της αποτελεσματικότητας-νομιμότητας της κρατικής εξουσίας/κυβέρνησης. Τα κράτη φέρονται να μοιάζουν με τοπικούς μηχανισμούς που συνδράμουν στην εφαρμογή περιφερειακών-διδιεθνών πολιτικών και οι εθνικές κοινότητες να κατακερματίζονται, καθώς η υπερεθνική ολοκλήρωση ενθαρρύνει την αναζήτηση νέων ταυτοτήτων.¹⁵⁸

Το 'ανανεωμένο' εθνικό κράτος

---

¹⁵⁸ Anthony McGrew, στο ίδιο, σελ. 134-142.

Από την άλλη, όσο κάποιος υποστηρίζει τη θέση για το παρωχημένο κράτος, πολλοί είναι εκείνοι που μιλούν για την ενίσχυση του μέσω των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης. Αρχικά, θα πρέπει να αναφερθεί, ότι το κράτος εξακολουθεί να έχει το μονοπώλιο της στρατιωτικής εξουσίας, *«η κατοχή της ισχύος δεν πρέπει να ταυτίζεται με τη χρήση βίας και η χρησιμότητα της τελευταίας δεν πρέπει να συγγέεται με τη χρησιμοποίηση της ... Η ισχύς διατηρεί μία τάξη, η χρήση της βίας σηματοδοτεί την κατάρρευση της»*. Απ' αυτό συμπεραίνεται πως μόνο το κράτος μπορεί να κατέχει την ευθύνη για τη διατήρηση της παγκόσμιας τάξης. Την ίδια θέση συμερίζεται και ο Bull λέγοντας ότι: *«το κράτος διατηρεί ένα θετικό ρόλο στον σύγχρονο κόσμο, κυρίως επειδή το μονοπώλιό του στη στρατιωτική ισχύ προσφέρει στους πολίτες μια σχετική ασφάλεια σε έναν πολύ επικίνδυνο κόσμο»*. Ο δεύτερος κεντρικός ρόλος του κράτους αποτελεί η προσωπική – κοινωνική ταυτότητα/ταύτιση που προσφέρει στο έθνος της. Πολιτιστικά και ψυχολογικά εξακολουθεί να οικοδομεί την κοινωνική οργάνωση του. Ο εθνικισμός και το εθνικό συμφέρον συμβάλλουν σ' αυτό σημαντικά. Το κράτος μέσω της συνεργασίας του με άλλα κράτη, δεν εξασθενίζει, αντιθέτως μεγιστοποιεί τα οφέλη και εξασφαλίζει/θωρακίζει την ασφάλεια του. Επίσης, δεν πρέπει να συγγέεται ο όρος της 'αλληλεξάρτησης' με τον όρο της 'εξάρτησης'. Ο πρώτος όρος υπαινίσσεται μια κατάσταση αμοιβαίας ευπάθειας, ενώ ο δεύτερος όρος μια κατάσταση ασύμμετρης ευπάθειας. Τα κράτη στη σύγχρονη εποχή φαίνεται να συγκλίνουν ή αλλιώς να αλληλοσυνδέονται στο τομέα των κρατικών πολιτικών. Έτσι, ο Cerny διακρίνει *«μια μεταβαλλόμενη αρχιτεκτονική του σύγχρονου κράτους»* ή όπως διατυπώνει ο Deutsch, το εθνικό κράτος είναι *«...τόσο απαραίτητο, όσο και ανεπαρκές»*.¹⁵⁹

Σύμφωνα με τις συνθήκες που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση, το κράτος τίθεται υπό αμφισβήτηση όσον αφορά την ικανότητα του για αυτοκυβέρνηση και το σχεδιασμό του για το μέλλον, επειδή παρατηρείται ένας περιορισμός ελευθερίας δράσης των κυβερνήσεων σε πολλούς τομείς (λήψη αποφάσεων, νομικό πλαίσιο, απόδοση ευθύνης και αρμοδιοτήτων κ.ά.). Οι συνέπειες αυτές, που προκαλεί η δυναμική της παγκοσμιοποίησης περιορίζουν την αυτονομία των κρατών και θέτουν το ζήτημα της κυριαρχίας (Held). Ο Ruggie πιστεύει ότι η παγκοσμιοποίηση έχει επιφέρει *«μια αναδιάρθρωση του διεθνούς πολιτικού χώρου»* ή αλλιώς μια νέα-σύνθετη μορφή πολιτικής εξουσίας. Ο Bull μιλά για έναν 'νέο -μεσαιωνισμό', δηλαδή

---

¹⁵⁹ Anthony McGrew, στο ίδιο, σελ. 142-145.

ότι τα κράτη πλέον μοιράζονται την εξουσία επί των πολιτών τους με περιφερειακές και παγκόσμιες αρχές. Όπου πολιτική κοινότητα δεν νοείται το εδαφικό εθνικό κράτος αλλά το σύνολο των παγκόσμιων, υπερεθνικών, περιφερειακών, εθνικών, τοπικών πολιτικών κοινοτήτων (ένα είδος πλουραλισμού). Διαλύεται το εθνικό κράτος και ανασυντίθεται από τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης μια νέα μορφή πολιτικής κοινότητας.¹⁶⁰

4.4 Παγκοσμιοποίηση και Πολιτισμός

Εξαιτίας των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης, τα άτομα ανά τον κόσμο διασυνδέονται, αλληλεπιδρούν και επικοινωνούν ευκολότερα, ταχύτερα, μειώνοντας το χρόνο και εξαλείφοντας αποστάσεις. Αυτό έχει ως λογικό επακόλουθο, η παγκοσμιοποίηση να φέρνει, σε διάφορα επίπεδα (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, παγκόσμιο), ποικίλους πολιτισμούς και κουλτούρες σε επαφή. Η παγκόσμια κουλτούρα, επηρεασμένη από την αμερικανική κουλτούρα και βασισμένη στον ατομικισμό μπορεί να συμβάλει ενίοτε α.) στη διαφοροποίηση/ στην απόκλιση/ στην αντιπαράθεση- σύγκρουση, όπου οι πολιτισμικές διαφορές θεωρούνται πηγή αντιπαλότητας, β.) στη πολιτισμική σύγκλιση ή αλλιώς ‘McDonaldization’ που οδηγεί στην ομοιομορφία τη τοπικής/ εθνικής κουλτούρας, και γ.) στη πολιτισμική μίξη όπου αναδιαμορφώνονται συνεχώς πολιτισμικά στοιχεία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι: η υιοθέτηση προτύπων ζωής, ο τρόπος διασκέδασης (κινηματογράφος, μουσική), ήθη και έθιμα. Ωστόσο, παρά της δυναμικής της, η Κίνα για παράδειγμα κράτησε μια μεικτή στάση απέναντι της. Ως προς το οικονομικό σκέλος υιοθέτησε το καπιταλιστικό σύστημα, ως προς το πολιτιστικό εξακολουθεί να διατηρεί τη δική της κουλτούρα.¹⁶¹

Μια άλλη τυπολογία της πολιτισμικής αλληλεπίδρασης είναι η εξής: Η πολιτισμική αλληλεπίδραση δια της επιβολής, δηλαδή μέσω της ισχύος μεταξύ άνισων σχέσεων, ένας άλλος τρόπος είναι μέσω της διάχυσης, της μεταφοράς στοιχείων μίας κουλτούρας σε μία άλλη, της σχετικοποίησης, διαμορφώνοντας πολιτισμικά στοιχεία σε σχέση με άλλα αντίστοιχα, της αντίστασης των τοπικών

¹⁶⁰ Anthony McGrew, στο ίδιο, σελ. 145-147.

¹⁶¹ Κυριάκος Μικέλης. *Ο πολιτισμός στην παγκόσμια πολιτική: θεωρία και πράξη* (9 Κεφάλαιο) σελ. 202-204.

πολιτισμών ενάντια της επιβολής του παγκοσμίου, της αλληλοδιείσδυσης μέσω της μείξης τοπικού και οικουμενικού, της μίμησης και της παγκόσμιο- τοπικοποίησης, δηλαδή της αναπροσαρμογής στα ενίοτε δεδομένα.¹⁶²

Σύμφωνα με μια μελέτη, υπάρχουν τέσσερα σενάρια σχετικά με την πολιτισμική ποικιλότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Συγκεκριμένα, η πολιτισμική ποικιλότητα θα επιφέρει, είτε την σύγκλιση προς τις αμερικάνικες/δυτικές αξίες δημιουργώντας μία ομοιογένεια μεταξύ των κουλτούρων, είτε μια παγκόσμια πόλωση λόγω της απώλειας εθνικής αυτονομίας, ίσως όμως και μία πολιτισμική συγχώνευση αναμειγνύοντας πολιτισμικές παραδόσεις και τέλος μπορεί να δημιουργήσει προστατευτικές πολιτισμικές πολιτικές ενάντια στη παγκοσμιοποίηση, εξαιτίας του φόβου απώλειας παραδοσιακών κουλτούρων. Από τα παραπάνω διακρίνεται η δυναμική επιρροή της παγκοσμιοποίησης, τόσο στη κουλτούρα όσο και στις ταυτότητες.¹⁶³ Από την άλλη, όσο ταχύτερες και να είναι οι πολιτισμικές επιρροές εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης δεν παρατηρήθηκε εξάλειψη εθνικής κουλτούρας.¹⁶⁴

Η ισχύ της εθνικής ταυτότητας να ενοποιεί και να αφομοιώνει την πολιτιστική διαφορά, έγινε αντιληπτή από την εποχή των αυτοκρατοριών και της αποικιοκρατίας. Συγκεκριμένα, κάποια έθνη ή τα περισσότερα είναι προϊόντα μακροχρόνιων βίαιων κατακτήσεων. Οι κυριευμένοι λαοί υποτάσσονταν στην επιβολή μιας πολιτιστικής ηγεμονίας των κατακτητών. Τα αποικιοκρατούμενα κράτη ανήκαν κατά το παρελθόν στη σφαίρα επιρροής των δυτικών εθνών. Γι' αυτό και τα περισσότερα έθνη αποτελούνται από διαφορετικές ομάδες και φύλα. Απ' αυτό το επιχείρημα συμπεραίνεται, πως ο εθνικός πολιτισμός απαρτίζεται από ένα σύνολο διαφορών και διαιρέσεων. «Δεν υπάρχει έθνος στη δυτική Ευρώπη που να αποτελείται αμιγώς από ένα μόνο λαό, έναν μόνο πολιτισμό ή μια μόνο εθνότητα. Τα σύγχρονα έθνη είναι όλα τους πολιτιστικά υβρίδια».¹⁶⁵

Ευρωπαϊκή Ένωση και Πολιτισμός

Σημαντικό εγχείρημα περιφερειακής ολοκλήρωσης με διάφορες πολιτισμικές προσμίξεις διαφόρων εθνικών/υποεθνικών/υπερεθνικών κουλτούρων και εθνοτήτων

¹⁶² Κυριάκος Μικέλης, στο ίδιο, σελ. 205.

¹⁶³ Στο ίδιο, σελ. 205.

¹⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 207.

¹⁶⁵ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 434-436.

αποτελεί και η Ε.Ε. Διακρίνεται και εδώ η πολιτισμική επιρροή που ασκεί η παγκοσμιοποίηση, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη μίας ευρωπαϊκής ταυτότητας. Με άλλα λόγια, παρατηρείται η προσπάθεια εξευρωπαϊσμού/μεταμόρφωσης των εθνικών ταυτοτήτων των κρατών-μελών, ωστόσο με βάση της πολιτικής πρακτικής και λιγότερο με βάση της πολιτισμικής διάστασης. Η συμπληρωματική συνύπαρξη μιας υπερεθνικής κοσμοπολίτικης κουλτούρας δίπλα στις εθνικές κουλτούρες των κρατών-μελών μοιάζει να είναι ένα εφικτό σενάριο.¹⁶⁶

Συμπερασματικά, δεν μπορούμε να μιλήσουμε για την ύπαρξη συγκεκριμένης πολιτικής πρακτικής της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης, αλλά να εστιάσουμε ωστόσο στους δρώντες, είτε πρόκειται για κρατικές αρχές, δηλαδή το κατά πόσο επηρεάζονται οι πολιτικές τους διεργασίες- λήψεις αποφάσεων, είτε πρόκειται για τα άτομα, δηλαδή το κατά πόσο επεξεργάζονται πολιτισμικές επιρροές στην καθημερινότητά τους. Μερικοί μελετητές θεωρούν, ότι όλη αυτή η διαδικασία μπορεί να οδηγήσει στην κατάρρευση όλων των ισχυρών πολιτιστικών ταυτοτήτων, καθώς δημιουργεί πολλαπλούς, αποσπασματικούς, προσωρινούς πολιτιστικούς κώδικες, όπου η μόνη κοινή ταυτότητα είναι η ‘αγοραστική’.¹⁶⁷

4.4.1 Συνυπάρχουν διαφορετικοί πολιτισμοί:

Κατά τον Samuel Huntington, ο πολιτισμός αποτελεί στοιχείο προσδιορισμού της ταυτότητας των ανθρώπων και παράλληλα ενοποιητικό στοιχείο μεταξύ αυτών. Διακρίνει τον κόσμο σε 8 επιμέρους πολιτισμούς: το δυτικό, το σινικό, τον ιαπωνικό, τον ινδουιστικό, τον ισλαμικό, τον ορθόδοξο, το λατινοαμερικάνικο και τον αφρικανικό, όπου βάση όλων είναι η θρησκεία.¹⁶⁸

Το κράτος είναι εκείνο που εξακολουθεί να αποτελεί κύριος δρών στο διεθνές σύστημα και οργανώνεται περιφερειακά με άλλα κράτη. Η πολιτική που ασκεί μέσω της ισχύς, πηγάζει από τον πολιτισμό. Το κράτος που ασκεί ηγεμονικό ρόλο μέσα στην περιφέρεια διαπραγματεύεται μια διαπεριφερειακή ή παγκόσμια τάξη με τους άλλους πολιτισμούς. Για παράδειγμα, η επιδίωξη της Δύσης να παρατείνει την

¹⁶⁶ Κυριάκος Μικέλης, στο ίδιο, σελ. 208.

¹⁶⁷ Stuart Hall, στο ίδιο, σελ. 443.

¹⁶⁸ Ευστράτιος Β. Αλμπάνης. *Παγκόσμιες Σχέσεις – Θεωρία και Προβληματισμός* (1η εκδ. Εκδόσεις Libro, 2000), σελ. 49.

παγκόσμια ηγεμονία της, προωθώντας έναν ενιαίο δυτικοκεντρικό πολιτισμό τη θέτει αντιμέτωπη με τους υπόλοιπους πολιτισμούς, δημιουργώντας ενδεχόμενο σύγκρουσης.¹⁶⁹

Συγκεκριμένα, πρόκειται για την εργαλειακή χρήση της εκπολιτιστικής πολιτικής, εξαιτίας της ύπαρξης κριτηρίου πολιτισμού ή αλλιώς ‘standards of civilization’. Το κριτήριο του πολιτισμού αφορά πολιτισμούς που έχουν ταυτοποιήσει τους εαυτούς τους και διακρίνονται από τα μη μέλη τους. Για να ενταχθούν μη μέλη της προϋποθέτει την εκπλήρωση συγκεκριμένων κριτηρίων (π.χ. E.E.). Η ένταξη σε τέτοιες συμμαχίες δεν ισούται με την υιοθέτηση κοινών αξιών, αλλά κοινής συμπεριφοράς. Επίσης, το κριτήριο του πολιτισμού αντιπαραβάλλει τους έχοντες καλούς τρόπους συμπεριφοράς, έναντι εκείνων που δεν έχουν (‘βάρβαροι’). Διακρίνεται δηλαδή μια ιεράρχηση μεταξύ των πολιτισμών, όπου οι έχοντες πολιτισμό νομιμοποιούνται δια της βίας να μεταφέρουν τις οικουμενικές αξίες τους (εκπολιτισμός). Η χρήση της εκπολιτιστικής πρακτικής ή αλλιώς η άδεια της ‘δυτικής επιθετικότητας’ έλαβε χρόνο την περίοδο του ‘ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού’ την εποχή της αποικιοκρατίας στο όνομα της προστασίας του πολιτισμού έναντι της απειλής του βάρβαρου. Στις μέρες μας, η ‘εκπολιτιστική διεργασία’ συμβαίνει με διαφορετικό τρόπο και βαθμό. Είτε μέσω του διαλόγου, είτε μέσω ειρηνευτικών αποστολών.¹⁷⁰

Σύμφωνα με τη θεωρία του Huntington, «*Η σύγκρουση των πολιτισμών*» μεταξύ του δυτικού πολιτισμού με άλλους πολιτισμούς είναι τόσο αναπόφευκτη, όσο και η σύγκρουση των άλλων πολιτισμών μεταξύ τους. Αιτία η έντονη χρήση του πολιτισμού ως εργαλείο επιβολής, κυριαρχίας και οργάνωσης, η οποία έχει δημιουργήσει αυξημένη πολιτισμική συνείδηση.¹⁷¹ Θεωρούσε, ότι η σύγκρουση θα επέλθει σαν ιστορική εξέλιξη, εξαιτίας της φύσης του διεθνούς συστήματος που ήταν και είναι πεδίο ανταγωνισμού. Είτε αυτό συνέβαινε όταν διακρατικές ή και εμφυλιακές διαμάχες αποδίδονταν στην πολιτιστική διαφορά, είτε επρόκειτο για πόλεμο εναντίον των βαρβάρων, ή ως αντίσταση προσβολής συγκεκριμένης

---

¹⁶⁹ Ευστράτιος Β. Αλμπάνης, στο ίδιο, σελ. 49.

¹⁷⁰ Κυριάκος Μικέλης. *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτισμοί: Η Διεθνής Πολιτική με Όρους Πολιτισμού, Κριτηρίου του Πολιτισμού, Εκπολιτιστικής Αποστολής και Ευρωκεντρισμού* (2ο Τακτικό Συνέδριο Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων ‘Αλλάζοντας την Ελλάδα και τον Κόσμο: Ιδέες και Πολιτική’), Λουτράκι, 11-13/12/2015.

¹⁷¹ Ευστράτιος Β. Αλμπάνης, στο ίδιο, σελ. 50.

κουλτούρας.¹⁷² Παρ' όλα αυτά, η πιθανότητα σύγκρουσης εντός του ίδιου πολιτισμού είναι μικρότερη. Οι 'αφορμές' υπήρχαν ανέκαθεν (η άγνοια της αντίπαλης πλευράς, πολιτικά- , γεωστρατηγικά συμφέροντα και επιφανειακή αξιολόγηση γεγονότων).¹⁷³ Αξιοσημείωτο να αναφερθεί είναι ακόμη, ότι η σύγκρουση/ ζύμωση μεταξύ των πολιτισμών (ανεπτυγμένων, μερικώς ανεπτυγμένων) μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, όπως: την απορρόφηση, την υβριδοποίηση, την ηγεμονία, την απόρριψη/αντίσταση, τη γενοκτονία/ εξάλειψη, την απομόνωση/καχυποψία ή και τη δημιουργική διασταύρωση. Απ' αυτό συμπεραίνεται, ότι η σύγκρουση μεταξύ των πολιτισμών μπορεί να πραγματοποιηθεί σε διάφορες διαβαθμίσεις. Επίσης, πιο σπάνια παρατηρείται σύγκρουση μεταξύ ώριμων πολιτισμών, παρά με λιγότερο ώριμους.¹⁷⁴

«Η άνοδος της πολιτισμικής πολιτικής διασταυρώθηκε με τέσσερις μακροχρόνιες διαδικασίες που ήταν σε εξέλιξη στο διεθνές σύστημα: α.) τη σχετική παρακμή της Δύσης, β.) την πολιτισμική επιβεβαίωση που συνδέεται με την Κίνα να βρίσκεται σε θέση να γίνει η μεγαλύτερη δύναμη στην ανθρώπινη ιστορία, γ.) την πληθυσμιακή έκρηξη στο μουσουλμανικό κόσμο και την αναζωπύρωση του Ισλάμ και δ.) την επίδραση της παγκοσμιοποίησης, συμπεριλαμβανομένης και της εντυπωσιακής επέκτασης των διεθνικών ροών του εμπορίου, των πληροφοριών και των ανθρώπων, ¹⁷⁵ διαμορφώνοντας μια νέα διεθνή τάξη.

Μέσα σ' αυτή τη νέα διεθνή τάξη και τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, ο άνθρωπος είναι σε θέση να διακρίνει τις πολιτισμικές διαφορές. Αν και η φιλελεύθερη ιδέα προσπάθησε να 'επιβληθεί/πρωταγωνιστήσει' ως γενική ιδέα, οι διαφορές μεταξύ των πολιτισμών ήταν βαθιές και αφορούσαν τις βασικές αντιλήψεις για τη ζωή. Η πολιτισμική πολιτική κατά τον Huntington πραγματοποιείται μόνο όταν τα κράτη ταυτίζονται με το πολιτισμικό ενίοτε θέμα ή συσπειρώνονταν γύρω από ένα κράτος-πυρήνα ενός πολιτισμού. Για παράδειγμα, η Δύση περιλαμβάνει στο συμπαγή πυρήνα της, τις Η.Π.Α, τη Γερμανία, τη Γαλλία και τη Βρετανία. Το Ισλάμ απεναντίας δεν είχε ένα κράτος-πυρήνα και γι' αυτό συχνά κράτη της εμπλέκονταν σε

---

¹⁷² Κυριάκος Μικέλης, *Ο πολιτισμός στην παγκόσμια πολιτική: θεωρία και πράξη* (9 Κεφάλαιο), σελ. 191.

¹⁷³ Κυριάκος Μικέλης, στο ίδιο, σελ.195.

¹⁷⁴ Κυριάκος Μικέλης, στο ίδιο, σελ.196.

¹⁷⁵ Simon Murden, *Η κουλτούρα στις παγκόσμιες υποθέσεις*, σε John Baylis & Steve Smith. *Η Παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής. Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις* (3η εκδ. Εκδόσεις επίκεντρο, 2007), σελ. 686.

ενδοπολιτισμική βία. Αυτό βέβαια δεν αναιρεί την ύπαρξη πανισλαμικής συνείδησης.¹⁷⁶ Από την άλλη, υπάρχουν μελετητές που συμφωνούν με τη σύνδεση της πολιτικής με τον πολιτισμό, ωστόσο δεν συμμαρρίζονται την άποψη ότι ο πολιτισμός διαδραματίζει τον πρωταρχικό ρόλο σε μία σύγκρουση, μπορεί όμως να εκδηλωθεί μέσα απ' αυτόν.¹⁷⁷

*Ωστόσο, «η επιβίωση της Δύσης εξαρτάται από την κατανόηση της μη μοναδικότητας της, ενώ η αποφυγή ενός παγκόσμιου πολέμου μεταξύ των πολιτισμών συναρτάται με τον σεβασμό της πολιτιστικής ποικιλότητας της διεθνούς πολιτικής. Σε αυτό το πλαίσιο, ...οι Δυτικοί να αποδεχτούν ότι ο πολιτισμός τους είναι ιδιαίτερος αλλά όχι οικουμενικός. Ταυτόχρονα ωστόσο προτάσσεται η ένωση τους με σκοπό την ανανέωση και την προστασία τους έναντι προκλήσεων που προέρχονται από τις ανερχόμενες μη δυτικές δυνάμεις».*¹⁷⁸

Επίσης, ο Huntington είχε παρατηρήσει έναν γενικότερο ανταγωνισμό σε διάφορες διαβαθμίσεις ανάμεσα σε αυτούς της Δύσης 'West' και στους υπόλοιπους 'the Rest', εξαιτίας της αντίστασης των δυο δυνατότερων μη δυτικών πολιτισμών (σινικό, ισλαμικό) απέναντι στον κυρίαρχο ρόλο που θέλει να διαδραματίσει η Δύση σε θέματα που αφορούν τον έλεγχο των εξοπλισμών και την προώθηση δυτικών αξιών ως μια μορφή νέο-ιμπεριαλισμού. Αυτή η οικουμενικότητα της δυτικής κουλτούρας ελλοχεύει κινδύνους για άλλους πολιτισμούς, όταν γίνεται χρήση της για να ενισχυθεί ο οικονομικός ιμπεριαλισμός, διαμέσου της γλώσσας και του πολιτισμού της.¹⁷⁹ Ωστόσο αξιοσημείωτο να αναφερθεί είναι, ότι παρέλειψε να αναφερθεί στην αλληλεπίδραση των πολιτισμών σε μια παγκοσμιοποιημένη κοινωνία όπου η οικονομία διεισδύει στις παραδοσιακές κουλτούρες, δημιουργώντας και συνθήκες συνεργασίας.¹⁸⁰

«Η παγκόσμια πολιτική χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη πλήθους πόλων και πολιτισμών, ενώ ο εκμοντερνισμός είναι διακριτός από τον εκδυτικισμό. Ειδικότερα, για πρώτη φορά στην ιστορία, η διεθνής πολιτική είναι ταυτόχρονα πολυπολική και

---

¹⁷⁶ Simon Murden, στο ίδιο, σελ. 687.

¹⁷⁷ Κυριάκος Μικέλης, *Ο πολιτισμός στην παγκόσμια πολιτική: θεωρία και πράξη* (9 Κεφάλαιο) σελ. 195.

¹⁷⁸ Κυριάκος Μικέλης, στο ίδιο, σελ. 192.

¹⁷⁹ Κυριάκος Μικέλης, στο ίδιο, σελ. 193.

¹⁸⁰ Simon Murden, στο ίδιο, σελ. 687-688.

πολυπολιτισμική».¹⁸¹ «Χαρακτηρίζεται τόσο ως διαπολιτιστικό (*inter-civilizational*), με την έννοια της παρουσίας/λειτουργίας σχετικών στοιχείων, όσο και ως υπερπολιτιστικό (*trans-civilizational*), υπό την έννοια της μειωμένης επίπτωσης της σχετικής διάστασης. Είναι δε δυτικοκεντρικό ως προς την κυρίαρχη παρουσία ενός συγκεκριμένου πολιτισμού, ενώ ο δεσπόζων ρόλος του νεωτερικού έθνους-κράτους στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας δεν συνεπάγεται τη μικρή σημασία της πολιτιστικής ταυτότητας».¹⁸² Για την αποφυγή ενός παγκόσμιου πολέμου και για τη διατήρηση του δυτικού πολιτισμού, θα πρέπει κατά τον Huntington να αποφευχθεί η πολιτική του εκδυτικισμού των μη δυτικών κρατών και να διατηρηθούν οι υπόλοιποι πολιτισμοί (π.χ. Κίνα).¹⁸³ Το θέμα είναι θα μπορέσουν τα κράτη να ελέγξουν τη βία και να διατηρήσουν την τάξη μέσω της ισορροπίας δυνάμεων; Το ανθρώπινο γένος θα μπορέσει να απεμπολήσει την εθνική του ταυτότητα για να αντιμετωπίσει τα παγκόσμια προβλήματα; Μπορεί να υπάρξει ένα διεθνές σύστημα στο οποίο τα άτομα αντιμετωπίζονται ως ίσα μεταφέροντας την πίστη τους από το έθνος – κράτος στο ανθρώπινο γένος σε κλίμα συνεργασίας και αλληλοβοήθειας/αλληλεγγύης και να γίνουν πιο κοσμοπολίτες;

4.4.2 Σύγκλιση - Συνεργασία Πολιτισμών

Όπως ακριβώς αποτελεί η σύγκρουση μία από τις ποικίλες μορφές της συνάντησης πολιτισμών, έτσι είναι και ο διάλογος και η συνεργασία μία άλλη μορφή, δια της διπλωματικής δραστηριότητας που αναδείχθηκε κυρίως μετά το Ψυχρό πόλεμο. Βέβαια, δεν κατόρθωσε να εξάλειψει τις συγκρούσεις, ωστόσο καταφέρνει να τις περιορίσει. Ένας διεθνής οργανισμός που συμβάλει σημαντικά σ' αυτή τη προσπάθεια, της προώθησης του διαλόγου μεταξύ των πολιτισμών είναι ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε). Επίσης, μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας (προγράμματα ανταλλαγής νέων, υποτροφίες, διαγωνισμούς, συνέδρια, θερινά σχολεία, κ.ά.) προωθούνται δράσεις που σχετίζονται με την ταυτότητα, την θρησκεία,

---

¹⁸¹ Κυριάκος Μικέλης. *Ο πολιτισμός στην παγκόσμια πολιτική: θεωρία και πράξη* (9Κεφάλαιο) σελ. 192.

¹⁸² Κυριάκος Μικέλης. *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτισμοί: Η Διεθνής Πολιτική με Όρους Πολιτισμού, Κριτηρίου του Πολιτισμού, Εκπολιτιστικής Αποστολής και Ευρωκεντρισμού* (2ο Τακτικό Συνέδριο Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων 'Αλλάζοντας την Ελλάδα και τον Κόσμο: Ιδέες και Πολιτική'), Λουτράκι, 11-13/12/2015.

¹⁸³ Κυριάκος Μικέλης. *Ο πολιτισμός στην παγκόσμια πολιτική: θεωρία και πράξη* (9 Κεφάλαιο), σελ. 193.

τον πολιτισμό και των διαπολιτισμικών σχέσεων, εμπλέκοντας όχι μόνο κρατικούς φορείς στο διάλογο, αλλά και τα ίδια τα άτομα.¹⁸⁴

Ωστόσο υπάρχουν και οι επικριτές του διαπολιτιστικού διαλόγου, που θεωρούν, ότι πρόκειται για έναν κρατοκεντρικό θεσμό που στην ουσία τονίζει/αναπαράγει το πρωταρχικό πρόβλημα, δηλαδή την πολιτισμική διαφορά μεταξύ Δύσης και Ισλάμ.¹⁸⁵

4.5 Ενιαίος ευρωπαϊκός πολιτισμός ή ευρωπαϊκός πλουραλισμός;

Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι ένας και ενιαίος ή πολλαπλός; Σύμφωνα με την εμπειρική ιστορία, κατανοείται πως κανένας πολιτισμός δεν γίνεται να παραμένει ομοιογενής, εξαιτίας των ατόμων που τη μεταλαμπαδεύουν στις επόμενες γενιές, αλλά διακρίνεται να επιδιώκονται ομογενοποιητικές τάσεις. *«Ήδη από το 1500 είχε ξεκινήσει ο εξευρωπαϊσμός της Ευρώπης, ή, με άλλα λόγια, η διάδοση πολιτιστικών προτύπων σε παγκόσμια κλίμακα»*. Κύριος ενοποιητικός παράγοντας που βοήθησε στον εξευρωπαϊσμό, ήταν η εμπορευματοποίηση των προϊόντων του υλικού πολιτισμού, η ανάπτυξη των μεγάλων πόλεων, η κυκλοφορία -των προσώπων, -των βιβλίων, η διεθνοποίηση της παιδείας (κινητικότητα των φοιτητών), οι καλλιτεχνικές τεχνολογίες, κ.ά. Ωστόσο, εντός της επικράτειας της έχουν αναγνωριστεί 'τρεις πολιτιστικές περιοχές': η Βορειοδυτική, η οποία συμπεριλαμβάνει κράτη της Σκανδιναβίας, τη Μεγάλη Βρετανία και την Ολλανδία, Η Κεντρική πολιτιστική περιοχή αντίστοιχα: την Γερμανία, Ουγγαρία κ.ά., και η Ανατολική πολιτιστική περιοχή που περιλαμβάνει το τμήμα της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ τους, είναι στο τομέα της γλώσσας και του υλικού πολιτισμού (π.χ. διατροφή, αρχιτεκτονική, κ.ά.). Άλλη μια πολιτιστική οροθετική γραμμή εντός της ευρωπαϊκής ηπείρου είναι αυτή της λατινικής χριστιανοσύνης και της ορθοδοξίας, αλλά οι ομογενοποιητικές τάσεις διακρίνονται ήδη το διάστημα μεταξύ 1500 – 1800, όπου διαπιστώνεται η ποικιλία των πολιτισμών να έχει μικρύνει.¹⁸⁶

---

¹⁸⁴ Στο ίδιο, σελ. 198-200.

¹⁸⁵ Στο ίδιο, σελ. 200.

¹⁸⁶ Peter Burke, *Ενότητα και Ποικιλία του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*, σε Ελένη Αρβελέρ & Maurice Aymard, *Β' Τόμος Οι Ευρωπαίοι - Νεότερη και Σύγχρονη Εποχή* (β' εκδ. Εκδόσεις Σαβάλλας, 2003), σελ. 120-123+129-131.

Μια άλλη άποψη, που η Ευρώπη αδυνατούσε κατά το παρελθόν να ενοποιηθεί στους κόλπους μιας Αυτοκρατορίας, ήταν από την μία η πολιτιστική- εθνοτική ποικιλία, αλλά συνέτρεχαν και γεωγραφικοί περιορισμοί που δυσχέραιναν την κατάσταση. Ωστόσο σ' ένα σύστημα ανταγωνισμού και ισορροπίας δυνάμεων, αποδέχτηκε τις διαφορές της, καθώς γνώριζε ότι μέσα από τις ομοιότητες θα μπορούσε να αναπτύξει κοινή δράση.¹⁸⁷

Μετά το 1789 και συγκεκριμένα, μετά τη Συντακτική Συνέλευση, όπου διακηρύχτηκε η «*αδελφική αλληλεγγύη και βοήθεια στους λαούς που θα θελήσουν να ανακτήσουν την ελευθερία τους*», γεγονός που αφύπνισε το εθνικό αίσθημα για επανάσταση,¹⁸⁸ παρήλθε η Ευρώπη σε μια εποχή (19ο αιώνα) όπου τα πολιτιστικά, λογοτεχνικά, καλλιτεχνικά ρεύματα διαχέονταν το ένα μετά το άλλο. Ήταν ο αιώνας της επιστήμης και της προόδου, όπου οι ανταλλαγές και διασταυρώσεις εξέφραζαν διαφορετικές ιστορικές πραγματικότητες και υποβοηθούσαν στη διάδοση της κουλτούρας. Επίσης, κατά τα τέλη του αιώνα, παρατηρείται να εμφανίζονται τα πρώτα στοιχεία της μαζικής κουλτούρας μέσα από την εκπαίδευση των λαϊκών στρωμάτων, εξαιτίας της τεχνικής προόδου, του κινηματογράφου και του αθλητισμού (αναβίωση Ολυμπιακών Αγώνων). «*Η πολιτιστική ζωή χαρακτηρίζεται τόσο από τομές όσο και από οσμώσεις και ανταλλαγές. Ορισμένα φαινόμενα, όπως ο ρομαντισμός, ο επιστημονισμός, ο ρεαλισμός ή ο συμβολισμός, έχουν μια διεθνή διάσταση. Ακόμη κι αν εκδηλώνονται με ποικιλία ρυθμών και διαφορετικές φάσεις που εντείνουν τις οσμώσεις, αποτελούν συστατικά μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας*». Με άλλα λόγια, «*η τέχνη και η κουλτούρα εκφράζουν τόσο την ταυτότητα όσο και τη διαφορετικότητα της Ευρώπης*».¹⁸⁹

4.6 Υπάρχει κοινή δυτική κουλτούρα – leading power;

Πολιτιστική ηγεμονία της Δύσης;

---

¹⁸⁷ Hans Heinrich Nolte, Το Παγκόσμιας Εμβέλειας Σύστημα της Ευρώπης, σε Ελένη Αρβελέρ & Maurice Aymard, στο ίδιο, σελ. 191-192.

¹⁸⁸ Dan Berindei, Προς μια Ευρωπαϊκή Νέα Τάξη, σε Ελένη Αρβελέρ & Maurice Aymard, στο ίδιο, σελ. 220.

¹⁸⁹ Jean –Paul Bled, Ευρωπαϊκές Κουλτούρες ή Ευρωπαϊκή Κουλτούρα; , σε Ελένη Αρβελέρ & Maurice Aymard, στο ίδιο, σελ. 313-315+340-343.

Η διαμόρφωση του διεθνούς συστήματος επηρεάστηκε σημαντικά από τις αρχές/πρακτικές των δυτικών κρατών. Η δημοκρατία, ο καπιταλισμός κ.ά. συνέβαλαν δραστικά στη παγκόσμια πολιτική και τη συμπεριφορά της διεθνούς κοινωνίας. Η ηγεμονική της τάση, διακρίνεται, όχι μόνο σε οικονομικό επίπεδο, αλλά και σε πολιτισμικό. Υπήρχε η αντίληψη, ότι η Ευρώπη/Δύση αποτελούσε το κέντρο του κόσμου ή ακόμη ότι ήταν ανώτερη των υπολοίπων.¹⁹⁰

Συγκεκριμένα, «ο όρος “Πολιτιστικός ιμπεριαλισμός” αναφέρεται στην επιβολή από μια ηγεμονική δύναμη στους λαούς που βρίσκονται κάτω από τον πολιτικό ή οικονομικό της έλεγχο των πολιτισμικών της αξιών, προτύπων και προϊόντων, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα την αλλοίωση της πολιτιστικής ταυτότητας και των αντίστοιχων τρόπων έκφρασης των δεύτερων. Συνήθως, οι λαοί που υφίστανται αυτή την επιβολή βρίσκονται σε λιγότερο πλεονεκτική θέση (οικονομική, πολιτική και/ή στρατιωτική) από την ηγεμονική δύναμη, για το λόγο αυτό για την τελευταία είναι ευκολότερη η άσκηση αυτής της μορφής ισχύος».¹⁹¹

Πλήθος ιστορικών παραδειγμάτων (αρχαία Ελλάδα, Ρωμαϊκή και Βυζαντινή Αυτοκρατορία κ.ά.) καταδεικνύουν τη δυναμική της. Κατά τη δεκαετία του 1960, ο όρος αυτός εμφανίζεται με μεγαλύτερη ένταση, εξαιτίας του φαινομένου της αποαποικιοποίησης, ο οποίος σταδιακά τις επόμενες δεκαετίες (1970-1980) ενσωματώθηκε στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Σε πολλές περιπτώσεις, ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός λειτούργησε ως όχημα για τη διατήρηση, εκ μέρους των παλαιών αποικιακών δυνάμεων, της επιρροής τους στις πρώην αποικίες τους. Η άσκηση επιρροής συνδέεται με τα πολιτικά, οικονομικά και γεωπολιτικά συμφέροντα των ισχυρότερων κρατών, τα οποία είτε επιδιώκουν να διασφαλίσουν το προηγούμενο status quo ή να το ενισχύσουν περαιτέρω. Ακόμη, ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός εκφράζεται μέσω της πολιτιστικής κληρονομιάς που οι πρώην αποικιοκρατικές δυνάμεις άφησαν πίσω τους μετά την αποχώρησή τους. Επίσης,

---

¹⁹⁰ Κυριάκος Μικέλης. *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτισμοί: Η Διεθνής Πολιτική με Όρους Πολιτισμού, Κριτηρίου του Πολιτισμού, Εκπολιτιστικής Αποστολής και Ευρωκεντρισμού* (2ο Τακτικό Συνέδριο Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων ‘Αλλάζοντας την Ελλάδα και τον Κόσμο: Ιδέες και Πολιτική’), Λουτράκι, 11-13/12/2015.

¹⁹¹ Σοφία Μπουτσιούκη. *Πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις της Πολιτιστικής Διπλωματίας* (Κεφάλαιο 6), σε Νικόλαος Βασιλειάδης & Σοφία Μπουτσιούκη *Πολιτιστική Διπλωματία Ελληνικές και Διεθνείς διαστάσεις* (kallipos.gr, 2015), σελ. 133.

αναδεικνύεται μέσα από τη δημιουργία θεσμικών εκφράσεων και νομοθετημάτων, τα οποία χρησιμοποιούνται ως μέσα για την πολιτιστική επιβολή.¹⁹²

Στον πολιτιστικό ιμπεριαλισμό συμπεριλαμβάνεται και το γεγονός της δυνατότητας που έχει η δεσπόζουσα κουλτούρα να διαμορφώνει την εικόνα του “Άλλου” μέσα από τη δική της οπτική, δημιουργώντας συγκεκριμένα στερεότυπα. Έτσι διαφαίνεται, ότι ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός ασκεί πολυεπίπεδη επιρροή σε σημείο να υποστηρίζεται από μερικούς μελετητές να μη διακρίνεται πολιτιστική διαφοροποίηση. Βέβαια, η αυξημένη διανομή πολιτιστικών αγαθών δε συνεπάγεται απαραίτητως και με πολιτιστική κυριαρχία. Δηλαδή, καταβάλλεται η προσπάθεια ενός ανεπτυγμένου κράτους να εμφανιστεί ως ηγεμονικό πολιτιστικό πρότυπο, ώστε να καθίσταται ευκολότερη η διείσδυση και η τελική αποδοχή στο πολιτιστικό περιβάλλον της χώρας υποδοχής. Παράλληλα, η μεταφορά πολιτιστικών προτύπων από άλλες χώρες προβάλλεται ως ευεργεσία προς την χώρα που καλείται να τα ενσωματώσει. Συνήθως, επιτυγχάνεται αυτό διαμέσου της υποστήριξης των τοπικών ελίτ.¹⁹³

Οι τομείς όπου ασκείται ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός είναι οι εξής:

- Εκπαίδευση – γλώσσα. Προβολή συγκεκριμένων πολιτιστικών προτύπων για το μετασχηματισμό του αξιακού πλαισίου και της κουλτούρας των κοινωνιών.
- Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ). Προβολή πολιτιστικών προτύπων και εκφράσεων με σκοπό να υπηρετηθούν συγκεκριμένοι στόχοι, συμφέροντα.
- Τεχνολογικός τομέας. Προβολή της τεχνολογικής τους υπεροχής (αναπτυγμένα τεχνολογικά κράτη) έχοντας την ευκαιρία να προωθήσουν και να κατοχυρώσουν την εικόνα της ισχύος τους στο διεθνές σύστημα.
- Θρησκεία. Ο θρησκευτικός προσηλυτισμός καθίσταται μηχανισμός που προετοιμάζει και διευκολύνει τον πολιτιστικό προσηλυτισμό των ατόμων.
- Νομικός τομέας. Προβολή των δυνατοτήτων και των πλεονεκτημάτων των εθνικών νομικών συστημάτων (αγγλοσαξονικό, γαλλικό και γερμανικό σύστημα) όπου δια της αντιπαραβολής δύναται να συνδεθεί και με την πολιτική και οικονομική διείσδυση

---

¹⁹² Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ.133.

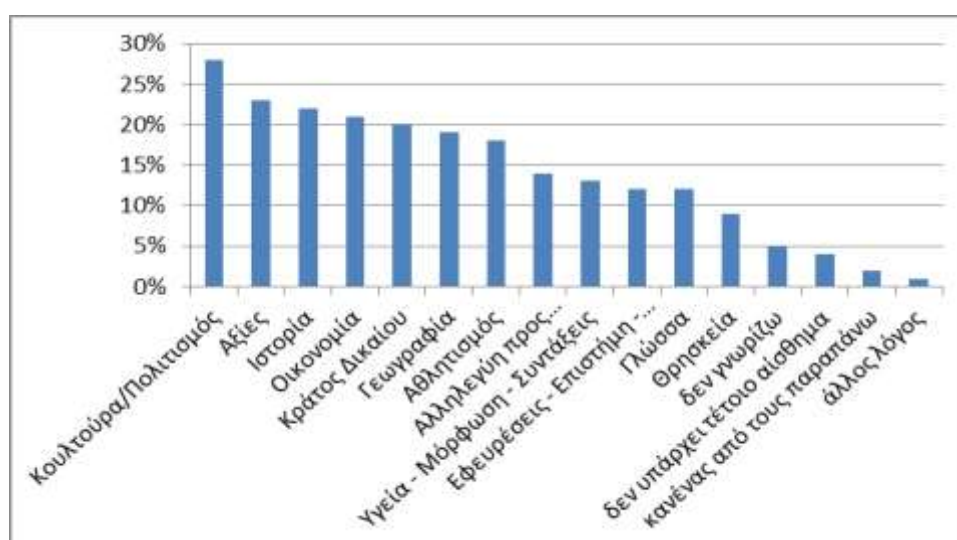
¹⁹³ Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ. 134.

των αντίστοιχων χωρών στο διεθνές ανταγωνιστικό πλαίσιο και κατά επέκταση να καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό το πολιτικοοικονομικό μέλλον.

- Καλλιτεχνικός τομέας. Προβολή συγκεκριμένων ηγεμονικών προτύπων πολιτικής ισχύος, οικονομικής ευρωστίας ή πολιτιστικής ανωτερότητας (π.χ. αρχιτεκτονική).¹⁹⁴

4.7 Ο πολιτισμός ως ενοποιητικό στοιχείο στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Όπως διακρίνεται από τις στατιστικές αναλύσεις του ευρωβαρομέτρου του Φθινοπώρου του 2017 καταδεικνύεται, ότι ο παράγοντας πολιτισμός αποτελεί το πρωταρχικό ενοποιητικό στοιχείο μεταξύ των ανθρώπων, καθώς αφήνει να αναπτυχθεί μέσα στην ευρωπαϊκή κοινότητα μια ευρωπαϊκή, κοινή ταυτότητα. Αυτό είναι αποτέλεσμα των κοινών εμπειριών στην ήπειρο. Πάνω στην ερώτηση το ποιο συναίσθημα προκαλεί την ενότητα μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών οι απαντήσεις ήταν οι εξής: ο πολιτισμός 28%, το κράτος δικαίου 20%, οι κοινές αξίες 23%, η οικονομία 21%, η Ιστορία 22%, ο αθλητισμός 18%, η γεωγραφία 19%, η αλληλεγγύη προς φτωχότερες χώρες 14%, οι εφευρέσεις – η επιστήμη – οι τεχνολογίες 12%, οι γλώσσες 12%, η υγεία- μόρφωση, συντάξεις 13%, η θρησκεία 9% και άλλοι απάντησαν ότι τέτοιο αίσθημα δεν υπάρχει 4%, ή δεν ξέρουν αν υπάρχει 5%, τίποτα απ' όλα αυτά απάντησε ένα 2% και τέλος άλλοι παράγοντες 1%.¹⁹⁵

Πίνακας 2: Ενοποιητικά στοιχεία μέσα στην Ε.Ε

¹⁹⁴ Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ. 134-135.

¹⁹⁵ Standard Eurobarometer 88, Herbst 2017, Nationaler Bericht Deutschland σελ. 10

Σ' ένα πιο ειδικό βαρόμετρο που αφορούσε την πολιτιστική κληρονομιά (eb466) το 70% των ερωτηθέντων συμφώνησαν πως είναι περήφανοι για ένα ιστορικό μνημείο ή μια ιστορική πόλη, ένα έργο τέχνης, την παράδοση ενός άλλου ευρωπαϊκού κράτους και ότι η ζωή κοντά σε μέρη με πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης, δίνει το αίσθημα του ανήκειν στην Ευρώπη.¹⁹⁶

Όσον αφορά για έναν κοινό ευρωπαϊκό πολιτισμό, η πλειονότητα των ερωτηθέντων (80%) είναι της αντίληψης, ότι η πολυμορφία του ευρωπαϊκού πολιτισμού, είναι εκείνη που την κάνει να διαφέρει και της δίνει προστιθέμενη αξία. Ένα 62% απάντησε, ότι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός μέσα από την παγκοσμιοποίηση θα γίνει πιο δυναμικός και ότι θα εξελιχθεί και θα επεκταθεί περαιτέρω. Αντίθετοι στις παραπάνω απόψεις ήταν ένα 53% των Ευρωπαίων, δηλαδή ότι δεν υπάρχει ένας ιδιαίτερος ευρωπαϊκός πολιτισμός, αλλά μια παγκόσμια δυτική κουλτούρα, η οποία είναι ίδια αυτής των Η.Π.Α.¹⁹⁷

Άλλωστε το σύνθημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, "Ενωμένοι στην πολυμορφία", που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 2000, τονίζει την απόφαση των Ευρωπαίων να ενωθούν και να συνεργαστούν για την ειρήνη και την ευημερία, αποκομίζοντας ταυτόχρονα οφέλη από τον πολιτιστικό πλούτο, τις παραδόσεις και τις γλώσσες της Ευρώπης.¹⁹⁸

---

¹⁹⁶ Standard Eurobarometer 88, Herbst 2017, Nationaler Bericht Deutschland σελ. 11

¹⁹⁷ Standard Eurobarometer 88, Herbst 2017, Nationaler Bericht Deutschland σελ.12

¹⁹⁸ https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/motto_el

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: V ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

5.1 Η Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν είναι ούτε κράτος, ούτε ομοσπονδία, ούτε διακυβερνητικός οργανισμός, αλλά μια *sui generis* οντότητα που περιέχει τόσο διακυβερνητικά όσο και οιονεί ομοσπονδιακά χαρακτηριστικά ως προς την οργάνωση, τον τρόπο λειτουργίας και λήψης αποφάσεων. Η Ε.Ε. δεν επεδίωξε να προσδιορίσει τον πολιτικό χαρακτήρα της και αρκέστηκε στην εξής περιγραφή: «...μιας διαρκώς στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης, στην οποία οι αποφάσεις λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο ανοιχτά και όσο το δυνατόν εγγύτερα στους πολίτες» (άρθρο 1 ΣΕΕ).¹⁹⁹

Η Ε.Ε. δημιουργήθηκε μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Πρώτος της στόχος ήταν η ενίσχυση της οικονομικής συνεργασίας, με το σκεπτικό ότι οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των χωρών θα δημιουργήσουν οικονομική αλληλεξάρτηση, γεγονός που θα ελαχιστοποιούσε το ενδεχόμενο συγκρούσεων. Έτσι το 1958 δημιουργήθηκε η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), που αρχικά στόχευε στην προώθηση της οικονομικής συνεργασίας ανάμεσα σε έξι χώρες: το Βέλγιο, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, το Λουξεμβούργο και τις Κάτω Χώρες. Στη συνέχεια, δημιουργήθηκε μια μεγάλη ενιαία αγορά, η οποία εξακολουθεί να αναπτύσσεται δυναμικά. Σήμερα, η Ε.Ε. αποτελείται από 28 κράτη-μέλη, που όλα μαζί καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος της ευρωπαϊκής ηπείρου.²⁰⁰

Από την οικονομική στην πολιτική ένωση, αυτό που αρχικά ήταν μια καθαρά οικονομική ένωση μετεξελίχθηκε σε έναν οργανισμό που δραστηριοποιείται σε ποικίλους τομείς πολιτικής, από το κλίμα, το περιβάλλον και την υγεία μέχρι τις εξωτερικές σχέσεις και την ασφάλεια, τη δικαιοσύνη και τη μετανάστευση. Η μετεξέλιξη αυτή αντικατοπτρίζεται και στην αλλαγή της ονομασίας το 1993, από Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) σε Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.). Η Ε.Ε.

¹⁹⁹ Neill Nugent, στο ίδιο, σελ. 572-573, 606-607.

²⁰⁰ European Union website, the official EU website, διαθέσιμο: https://europa.eu/european-union/index_el, Βλέπε και Monica Sassatelli. *Becoming Europeans – Cultural Identity and Cultural Policies* (Εκδόσεις Palgrave Macmillan, 2009), σελ. 20-21.

στηρίζεται στο κράτος δικαίου, δηλαδή όλες οι ενέργειές της βασίζονται στις Συνθήκες, τις οποίες τα κράτη μέλη έχουν εγκρίνει αυτοβούλως και δημοκρατικά.²⁰¹

Επίσης, στην Ε.Ε. ισχύει η αρχή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, καθώς οι πολίτες εκπροσωπούνται απευθείας σε επίπεδο Ένωσης στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και έμμεσα εκπροσωπούνται μέσω των Κυβερνήσεων τους στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο της Ε.Ε.

5.2 Τα πολιτικά - νομοθετικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τα σημαντικότερα θεσμικά όργανα σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας που παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στη διακυβέρνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι: Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που παίρνουν αποφάσεις, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, που δίνει κατευθυντήριες γραμμές ως προς τις πολιτικές που θα ακολουθηθούν, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, που νομοθετεί και είναι ταυτοχρόνως υπεύθυνη για την εκτέλεση των κοινών πολιτικών.²⁰²

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αποτελεί την εκτελεστική εξουσία της Ε.Ε και κινητήρια δύναμη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Εξαιτίας του δημοκρατικού ελλείμματος της και της έλλειψης πολιτικής νομιμοποίησης (επειδή δεν εκλέγεται από τους Ευρωπαίους πολίτες), χρειάζεται τεχνοκρατικές προετοιμασίες για το κομμάτι της νομοθεσίας. Μόνο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εκλέγεται άμεσα από τους Ευρωπαίους πολίτες και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έμμεσα, αφού αποτελείται από τις εθνικές κυβερνήσεις των κρατών - μελών.²⁰³

Η Ε. Επιτροπή για να παράξει νομοθεσία που έχει ως αποτέλεσμα παραγωγή πολιτικών- τακτικών για την αντιμετώπιση ζητημάτων που αφορούν συνολικά την Ε.Ε., χρειάζεται να κάνει τεχνοκρατική προετοιμασία. Η διαδικασία έχει ως εξής: Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, έχοντας τεχνοκρατική φιλοσοφία, προετοιμάζει τις νομοθετικές πράξεις- προτάσεις και τις υποβάλλει ταυτόχρονα και στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο προς ψήφιση. Από την άλλη,

²⁰¹ European Union website, the official EU website, https://europa.eu/european-union/index_el

²⁰² Νίκος Μούσης. *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική* (12 εκδ. Εκδόσεις Παπαζήσης, 2008), σελ. 42.

²⁰³ Νίκος Μούσης, στο ίδιο, σελ. 44-46.

λόγω της έλλειψης ομοσπονδιακού Συντάγματος, οι πολιτικές αυτές για να διεκπεραιωθούν χρειάζονται πολύ χρόνο, αλλά οι Συνθήκες της υπερισχύουν σε τυπική ισχύ έναντι των Συνταγμάτων των επιμέρους κρατών-μελών.²⁰⁴

Παρατηρείται δηλαδή, σταδιακά ένας συγκερασμός όλων των θεσμικών οργάνων στο πλαίσιο της νομοθέτησης, με αποτέλεσμα να συναποφασίζουν για τις πολιτικές που θα πράξουν και θα ακολουθηθούν. Διαπιστώνουμε ότι οι ευρωπαϊκές πολιτικές βρίσκονται σε μια κατάσταση διαρκούς εξέλιξης, καθώς τροποποιούνται και αναπροσαρμόζονται στις εξελισσόμενες οικονομικές και πολιτικές περιστάσεις.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο

Η θεσμοθέτηση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου αποφασίστηκε στη Σύνοδο Κορυφής των Παρισίων το 1974. Απαρτίζεται από τους αρχηγούς κρατών ή κυβερνήσεων της Ε.Ε, ανάλογα με το πολιτικό σύστημα της κάθε χώρας και από τον Πρόεδρο της Ε. Επιτροπής, καθώς και από τον Ύπατο εκπρόσωπο της Ένωσης για θέματα εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας, αν το επιτάσσουν οι εργασίες. Επίσης, το Ε. Συμβούλιο συνέρχεται 4 φορές τον χρόνο (δηλαδή, 2 φορές το εξάμηνο) και όποτε το κρίνει αναγκαίο ο Πρόεδρος συγκαλεί έκτακτη σύνοδο. Οι αποφάσεις λαμβάνονται με συναίνεση. Σ' αυτό καθορίζονται οι προτεραιότητες, δίνονται οι γενικοί πολιτικοί προσανατολισμοί και λύνονται τα πιο σημαντικά προβλήματα της Ένωσης. Ωστόσο οι διαβουλεύσεις δεν καταλήγουν σε νομικές πράξεις, οι οποίες θα δεσμεύουν τα κράτη- μέλη, αλλά πρόκειται για κοινές δηλώσεις και οδηγίες που έχουν πολιτική αξία αλλά όχι νομική ισχύ.²⁰⁵

Οι βασικές λειτουργίες του Ε. Συμβουλίου είναι οι εξής:

- Αποτελεί ένα φόρουμ όπου αναπτύσσονται αμοιβαίοι δεσμοί εμπιστοσύνης και συνεννόησης μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών- μελών
- Προσδιορίζονται οι βραχυπρόθεσμοι και μακροπρόθεσμοι στόχοι της Ε.Ε
- Δίνονται κατευθυντήριες γραμμές πολιτικής

²⁰⁴ Νίκος Μούσης, στο ίδιο, σελ. 44-46.

²⁰⁵ Neill Nugent, στο ίδιο, σελ. 240-262.

- Αποτελεί όργανο λήψης αποφάσεων, τόσο σε θέματα που ανήκουν στην τελική αρμοδιότητά του, όσο και για ευαίσθητα θέματα πολιτικής που δεν επιλύθηκαν από το Συμβούλιο της Ε.Ε.

Στο πεδίο εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας τα δεδομένα είναι διαφορετικά. Το Συμβούλιο παίρνει σοβαρές αποφάσεις σχετικά με τις κοινές στρατηγικές που θα ακολουθήσουν τα κράτη- μέλη σε ζητήματα όπου θα πρέπει να πάρουν κοινή θέση ή κοινές αποφάσεις. Ο Πρόεδρος του Ε. Συμβουλίου εκλέγεται με ειδική πλειοψηφία για 2 ½ χρόνια, η οποία συνήθως ανανεώνεται, δεν συμμετέχει στις διαδικασίες ψηφοφορίας, ωστόσο διευκολύνει τη συνοχή και συναίνεση, προωθώντας τις εργασίες του Συμβουλίου. Τέλος, ο Πρόεδρος του Συμβουλίου εκπροσωπεί την Ένωση σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας αλλά δεν έχει διευκρινιστεί ο διαχωρισμός των αρμοδιοτήτων ανάμεσα σε εκείνον και τον Υπουργό Εξωτερικών της Ένωσης.²⁰⁶

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί ένα είδος “κυβέρνησης” της Ε.Ε. Από το 1957 αποτελεί το υπερεθνικό όργανο της Ε.Ε και από το 1992 και μετά εκφράζει το **κοινό ευρωπαϊκό συμφέρον**. Έχει διττό χαρακτήρα, τόσο πολιτικό-, όσο και τεχνοκρατικό. Χαράσσει βασικές κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές, εφόσον οι πρωτοβουλίες της, νομοθετικές ή μη νομοθετικές βασίζονται σε προηγούμενες επιστημονικές-τεχνικές μελέτες. Σύμφωνα με την Συνθήκη της Λισαβόνας, προβλεπόταν ότι από το 2014 η Επιτροπή θα απαρτιζόταν από τα 2/3 του αριθμού των κρατών- μελών, ωστόσο για να εγκριθεί η Συνθήκη της Λισαβόνας και από την Ιρλανδία το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε να διατηρήσει το **“ένας εκπρόσωπος για κάθε κράτος μέλος”**. Μέχρι στιγμής απαρτίζεται από 28 επιτρόπους, οι οποίοι προτάσσονται από την κυβέρνηση κάθε κράτους- μέλους για μια θητεία 5 ετών, όπου ο καθένας έχει το χαρτοφυλάκιο του. Κατά τη διάρκεια της θητείας τους δεν μπορούν να ασκούν παράλληλα άλλη επαγγελματική δραστηριότητα, αλλά ούτε οι κυβερνήσεις επιτρέπεται να τους ασκούν επιρροή κατά τη διάρκεια του έργου τους. Κάθε εθνική κυβέρνηση υποδεικνύει ένα πρόσωπο και

---

²⁰⁶ Neill Nugent, στο ίδιο, σελ. 240-262.

έρχεται σε συνεννόηση με τον Πρόεδρο της Επιτροπής (στοιχείο διακυβερνητισμού). Αφού περάσουν όλοι επιτυχώς από ακρόαση για να εγκριθούν οι κατάλληλοι, παρουσιάζονται όλοι οι Επίτροποι στην Ολομέλεια του Ε. Κοινοβουλίου για να λάβουν ψήφο εμπιστοσύνης. Συγκεκριμένα, η θητεία τους ξεκινάει μετά τις ευρωεκλογές και εφόσον γνωρίζουμε τον συσχετισμό δυνάμεων των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων. Σύμφωνα με την Συνθήκη της Λισαβόνας, ο Πρόεδρος της Επιτροπής εκλέγεται από το πρώτο κόμμα του Κοινοβουλίου, έτσι έμμεσα αυξάνεται η πολιτική νομιμοποίηση της Επιτροπής. Εκτός από την αποκλειστική αρμοδιότητα της στη νομοθετική πρωτοβουλία, η Ε. Επιτροπή, είναι θεματοφύλακας των Ευρωπαϊκών Συνθηκών. Εποπτεύει την εφαρμογή των ευρωπαϊκών πολιτικών για να προλάβει τυχόν παραβιάσεις, χρησιμοποιώντας ως μέσα όπως, το “Benchmarking”, ή τις συστάσεις.²⁰⁷

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Αρχικά το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο οριζόταν από τις εθνικά κοινοβούλια, αργότερα το 1979 αποφασίστηκε η εκλογή των ευρωβουλευτών να είναι άμεση και καθολική και ότι η ιδιότητα του ευρωβουλευτή δεν μπορεί να συμβιβαστεί με εκείνη του μέλους του ενός εθνικού Κοινοβουλίου. Σύμφωνα με την Συνθήκη της Λισαβόνας, η κατανομή των εδρών (751) γίνεται αναλογικά με βάση τον πληθυσμό της κάθε χώρας. Η Ολομέλεια της συνεδριάζει κάθε μήνα (Σύννοδος Ολομέλειας), εκτός του Αυγούστου και μια πρόσθετη φορά το φθινόπωρο για την πρώτη ανάγνωση του Προϋπολογισμού. Σ’ αυτές εξετάζονται οι εκθέσεις των επιτροπών, γίνονται συζητήσεις για τρέχοντα και επίκαιρα θέματα και ακούγονται δηλώσεις από το Συμβούλιο και την Επιτροπή, όπου απαντώνται ερωτήματα.²⁰⁸

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο παίζει δραστήριο ρόλο σε σχέση με τη νομοθετική διαδικασία: Α.) Μπορεί να επηρεάσει τη φύση και το περιεχόμενο του νομοθετικού έργου της Ε.Ε. Συγκεκριμένα, κάποιες φορές μπορεί να συμμετέχει έμμεσα στο νομοθετικό στάδιο πριν την υποβολή των νομοθετικών προτάσεων, διοχετεύοντας μια πολιτική ιδέα, Β.) Να υιοθετήσει δικές του εκθέσεις πρωτοβουλίας με την πλειοψηφία των μελών του και να ζητήσει από την Ε. Επιτροπή να υποβάλει

²⁰⁷ Neill Nugent, στο ίδιο, σελ. 240-262.

²⁰⁸ Neill Nugent, στο ίδιο, σελ. 263-301.

κατάλληλες προτάσεις για θέματα-ζητήματα που χρειάζονται να εκπονηθούν σε κοινοτικό επίπεδο, Γ.) Μπορεί να επηρεάσει το ετήσιο νομοθετικό πρόγραμμα της Ε. Επιτροπής, Δ.) Να εκφέρει άποψη για σημαντικές και ευαίσθητες νομοθετικές πράξεις, και τέλος, Ε.) να ασκήσει έμμεσα νομοθετική επιρροή στον ετήσιο κύκλο προϋπολογισμού.²⁰⁹

Έτσι συμπεραίνουμε ότι το Ε. Κοινοβούλιο μαζί με την Ε. Επιτροπή και το Συμβούλιο της Ε.Ε. κατέχουν κεντρική θέση στην κατάρτιση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι ένας διακυβερνητικός θεσμός, ο οποίος εκφράζει τα συμφέροντα των επιμέρους κρατών-μελών. Όπως προείπα, αποτελεί μαζί με το Ε. Κοινοβούλιο το νομοθετικό σώμα της Ε.Ε. Μέχρι το 1979 ήταν αποκλειστικός νομοθέτης. Οι Υπουργοί ή οι μόνιμοι εκπρόσωποι των εθνικών Κυβερνήσεων συναποφασίζουν και νομοθετούν, έχοντας έμμεση πολιτική νομιμοποίηση από τους λαούς του κάθε κράτους-μέλους αντίστοιχα.²¹⁰

Τα 28 κράτη-μέλη στέλνουν κατά περίπτωση τους Υπουργούς στους σχηματισμούς του Συμβουλίου, ανάλογα με την ημερήσια ατζέντα, όπου αποφασίζουν με γνώμονα το εθνικό συμφέρον. Κάποιες φορές τα εθνικά χαρτοφυλάκια δεν συμπίπτουν πάντα με τα θέματα συζήτησης του Συμβουλίου ή άλλοτε εξαιτίας επιβαρυσμένου φόρτου εργασίας των Υπουργών μπορεί να τον αντιπροσωπεύει κάποιος αναπληρωτής Υπουργός, Γενικός Γραμματέας ή η υποστηρικτική λειτουργία της Μόνιμης Αντιπροσωπίας. Εκτός απ' αυτά υπάρχει και η μόνιμη Γραμματεία του Συμβουλίου που παρέχει διοικητική υποστήριξη. Το CO.RE.PE.R (Συμβούλιο Μονίμων Αντιπροσώπων) επεξεργάζεται τις προτάσεις της Επιτροπής. Η Μόνιμη Αντιπροσωπία (μικρογραφία της κάθε Κυβέρνησης των κρατών – μελών) στους Ευρωπαϊκούς θεσμούς συντάσσει έκθεση, προετοιμάζοντας

²⁰⁹ Neill Nugent, στο ίδιο, σελ. 263- 301.

²¹⁰ Νίκος Μούσης, στο ίδιο, σελ. 43.

τις εργασίες του Συμβουλίου και εκτελώντας εντολές που τους ανατίθενται από την Κυβέρνηση τους.²¹¹

Τέλος, ο Πρόεδρος του Συμβουλίου της Ε.Ε εκλέγεται από το Ε. Συμβούλιο κάθε 2 ½ χρόνια και αυτός με την εκάστοτε προεδρευόμενη χώρα, θέτει προτεραιότητες στην πολιτική ατζέντα, δίνοντας μια μακροπρόθεσμη, σταθερή ευρωπαϊκή προοπτική για να μην υπάρχουν αποκλείσεις στα θέματα προς συζήτηση.²¹²

5.3 Εργαλεία και διαδικασίες των πολιτικών – νομοθετικών θεσμών που υποβοηθούν στην πολιτική ολοκλήρωση της Ε.Ε.

Η έννοια “εκτίμηση επιπτώσεων” πρωτοεμφανίστηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Λάκεν των Βρυξελλών το 2001 με σκοπό την καλύτερη νομοθέτηση- Better Regulation κατά την διάρκεια του προνομοθετικού σταδίου. Η πρωτοβουλία αυτή είχε ως στόχο την απλοποίηση και βελτίωση του ρυθμιστικού περιβάλλοντος της Ε.Ε., δηλαδή να γίνει περικοπή περιττής νομοθεσίας όταν δεν το απαιτούν οι καταστάσεις. Βελτιώνοντας έτσι την τεχνική ποιότητα της νομοθεσίας για την παραγωγή καλύτερης νομοθεσίας και την καλύτερης εφαρμογή της. Η διαδικασία αυτή εξετάζει τις λεπτομέρειες της εφαρμογή της, προβλέποντας επιπτώσεις για την παραγωγή ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗΣ νομοθεσίας.²¹³

ΟΡΙΣΜΟΣ

Είναι οι κατευθυντήριες γραμμές - Guidelines για την εκτίμηση επιπτώσεων- Impact Assessment. Είναι ένα σύνολο από λογικά στάδια που πρέπει να ακολουθηθούν κατά την προετοιμασία νομοθετικών προτάσεων, μια διαδικασία στη διάρκεια της οποίας συγκεντρώνονται πληροφορίες γύρω από τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των πιθανών πολιτικών επιλογών μέσω της εξέτασης των

²¹¹ Κωνσταντίνος Στεφάνου, Θεσμική Συγκρότηση: Όργανα Λήψης Αποφάσεων, σε Κ. Στεφάνου – Μ. Τσινισιζέλης – Αρ. Φατούρος – Θ. Χριστοδουλίδης. *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές- Τόμος Α' Ενοποιητική Δυναμική Δικαιοταξία - Διακυβέρνηση* (3^η εκδ. Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2009) , σελ. 532.

²¹² Νίκος Μούσης, στο ίδιο, σελ. 44.

²¹³ https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en (European Commission website) και Ιωάννης Παπαδόπουλος, Διαλέξεις Μαθήματος: Πολιτικό Σύστημα της Ε.Ε., 2016.

δυνητικών τους επιπτώσεων, οι οποίες αυτές πληροφορίες δίνονται στους πολιτικούς που παίρνουν αποφάσεις- “decision makers”. Θεωρείται προαπαιτούμενη η διαδικασία αυτή για τους νομοθέτες, ότι δηλαδή δεν μπορούν να λάβουν απόφαση αν δεν έχουν πρώτα μελετήσει τα πιθανά σενάρια.²¹⁴

Η εκτίμηση επιπτώσεων είναι υποχρεωτική στο ευρύτερο πεδίο όπου οι πρωτοβουλίες στρατηγικής φύσεως έχουν σημαντικές επιπτώσεις (νομοθετικές επιπτώσεις, δημοσιονομικό κόστος, πολιτικές επιπτώσεις). Το ίδιο ισχύει και για τις νομοθετικές προτάσεις, όλες οι νομοθετικές προτάσεις που συμπεριλαμβάνονται στο ετήσιο πρόγραμμα εργασίας της Επιτροπής, καθώς και όλες οι νομοθετικές προτάσεις που έχουν καθαρά εντοπίσιμες οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις, όπως και για τις μη νομοθετικές πρωτοβουλίες (εργαλεία που χρησιμοποιεί η Επιτροπή στο προ-νομοθετικό στάδιο) καθώς περιγράφουν μελλοντικές κοινές πολιτικές, πρέπει να συνοδεύονται από εκτίμηση επιπτώσεων. Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κάνει στρατηγική χρήση του εργαλείου εκτίμησης επιπτώσεων για να αυξήσει το κύρος της και ταυτοχρόνως να μειώσει το δημοκρατικό έλλειμμα, καθώς δεν έχει την άμεση πολιτική νομιμοποίηση όπως τα υπόλοιπα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. Επίσης, μέσω της εμπλοκής των stakeholders-διακυβευματούχων στο προ-νομοθετικό στάδιο παραγωγής δημόσιων πολιτικών, καταφέρνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να καλύψει το δημοκρατικό έλλειμμα όπως προαναφέρθηκε αλλά και να νομιμοποιηθεί δια της διαδικασίας.²¹⁵

Η εκτίμηση επιπτώσεων, είναι ένα εργαλείο/μέσο, που από την μια “υποβοηθά” τους νομοθέτες να καταλήξουν σε μια απόφαση, αλλά από την άλλη βρίσκει τον τρόπο να “πειθαναγκάσει” τα δυο νομοθετικά σώματα να μην αλλάξουν/αλλοιώσουν ουσιωδώς την πρόταση νομοθεσίας, προσπαθώντας εμμέσως να ελέγξει τη νομοθετική διαδικασία. Ακόμη μέσα από αυτή τη διαδικασία προτείνει νομοθεσίες σε πεδία που μέχρι τώρα δεν καλύπτονταν από την Ε.Ε, επεκτείνοντας έτσι τις δραστηριότητες και αποκτώντας μεγαλύτερη θεσμική εξουσία απέναντι στα άλλα δυο θεσμικά όργανα. Ωστόσο μόνο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα κρίνει αν θα προτείνει ευρωπαϊκή νομοθεσία και όταν το κρίνει σκόπιμο, εκτός από τις αποκλειστικές αρμοδιότητες της Ε.Ε, όλες οι υπόλοιπες είναι συντρέχουσες, “κλειδί” για τις οποίες είναι η αρχή της επικουρικότητας και για να τις παράγει χρησιμοποιεί την εκτίμηση

---

²¹⁴ Στα ίδια.

²¹⁵ Στα ίδια.

επιπτώσεων. Για παράδειγμα, οι φυσικές καταστροφές αποτελούσαν μέχρι το 2002 εθνικό ζήτημα και το κόστος της ζημιάς το επωμίζονταν το εκάστοτε κράτος καθώς δεν υπήρχε σχετική ευρωπαϊκή νομοθεσία, ενώ αργότερα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μέσω την εκτίμησης επιπτώσεων παρήγαγε ευρωπαϊκή νομοθεσία καθιστώντας τες πλέον ευρωπαϊκό θέμα.²¹⁶

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι, ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρέπει να αποδείξει για λόγους διαφάνειας, στρατηγικής χρήσης και κύρους ότι έχει λάβει υπόψη της, τις δυο αρχές (αρχή της αναλογικότητας και αρχή της επικουρικότητας) στο προ-νομοθετικό στάδιο, καθώς με αυτό το τρόπο καλύπτει το δημοκρατικό έλλειμμα σε σχέση με μια εκλεγμένη κυβέρνηση που έχει την άμεση νομιμοποίηση για να νομοθετεί. Αυτό δεν σημαίνει ότι αυτές οι διαδικασίες δεν είναι αναγκαίες ακόμη και για μια άμεσα εκλεγμένη κυβέρνηση για την παραγωγή καλής νομοθεσίας.²¹⁷

Τα στάδια που ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην προ-νομοθετική διαδικασία πριν την ανάληψη οποιασδήποτε νομοθετικής πρωτοβουλίας είναι να επαληθεύσει συστηματικά τα εξής:

A.) αν μια παρέμβαση των δημόσιων αρχών είναι απαραίτητη, αλλιώς αφήνεται το status quo όπως έχει

B.) αν το ευρωπαϊκό επίπεδο λήψης αποφάσεων είναι το καταλληλότερο, και αν ναι,

Γ.) τα μέτρα πολιτικής που θα ληφθούν είναι ανάλογα προς τον στόχο πολιτικής και όχι δυσανάλογα και πιο επαχθή.²¹⁸

Οι κατευθυντήριες γραμμές – Guidelines, σ' όλες τις πρωτοβουλίες που είναι οριζόντιες- transversal, δηλαδή που αφορούν σημαντικά ζητήματα που ενδέχεται να έχουν επιπτώσεις σε τουλάχιστον δυο από τις τρεις πτυχές εκτίμησης των επιπτώσεων (οικονομικοί, κοινωνικοί, περιβαλλοντικοί) καθώς και σε πρωτοβουλίες που εμπλέκουν ένα μεγάλο αριθμό από stakeholders που ανήκουν σε διαφορετικούς τομείς, υποχρεώνουν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να εξηγήσει γραπτώς την αναγκαιότητα και την προστιθέμενη αξία μιας δράσης της Ε.Ε και να καθορίσει τα

---

²¹⁶ Στα ίδια.

²¹⁷ Στα ίδια.

²¹⁸ Στα ίδια.

πολιτικά εργαλεία. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να κάνει ένα σενάριο βάσης- baseline scenario, όπου θα αναλύεται το πρόβλημα και θα περιγράφεται η εξελικτική του πορεία. Αν δεν αναλάβει καμία δράση η Ε.Ε. και αν το σενάριο είναι αρνητικό να καταστρωθεί μια εργαλειοθήκη – business usual, όπου θα εκτιμηθούν οι διάφορες διαθέσιμες επιλογές – εργαλεία σε σχέση με το σενάριο βάσης, ξεκινώντας από την ίδια την αναγκαιότητα μιας ευρωπαϊκής ρύθμισης. Για να εκτιμηθεί αν χρειάζεται ευρωπαϊκή δράση χρειάζεται να γίνει το test της αναγκαιότητας, της αιτίας που οι στόχοι της προτεινόμενης δράσης δεν μπορούν να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη-μέλη, και το test της προστιθέμενης αξίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή αν οι στόχοι της προτεινόμενης δράσης επιτευχθούν καλύτερα χάρη σε μια δράση σε ευρωπαϊκό επίπεδο με περισσότερα οφέλη.²¹⁹

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται, ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρέπει να αποδείξει με ποσοτικούς και ποιοτικούς δείκτες, ότι οι στόχοι δεν μπορούν να επιτευχθούν μέσω κρατικών πολιτικών. Χρειάζεται να γίνουν συγκριτικές μελέτες και αριθμητικές εκτιμήσεις όπου θα καταδεικνύονται ποιές θα είναι οι επιπτώσεις αν δεν αναλάβει η Ε.Ε δράση. Μόνο με τεχνοκρατικό τρόπο μπορεί να δράσει, να «αυτοδικαιολογηθεί» πολιτικά, μέσα από τεχνοκρατικά εργαλεία, πρακτικές για να παράξει ευρωπαϊκή δράση. Ωστόσο, υπάρχουν κράτη που θέλουν να μειώσουν την τάση αυτή και να «επανεθνικοποιηθούν» πολιτικές δράσεις, με αποτέλεσμα να έχουμε και λιγότερη ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.²²⁰

Ως αντιστάθμισμα σε αυτό, η Ε.Ε εξετάζει την αρχή της αναλογικότητας στα πλαίσια της εκτίμησης επιπτώσεων. Σέβεται τα εθνικά νομικά συστήματα και των πρακτικών τους στη διασφάλιση ενός όσο γίνεται ευρύτερου πεδίου πολιτικής σε εθνικό επίπεδο, επιτυγχάνοντας ταυτοχρόνως και τους καθορισμένους στόχους της πολιτικής. Υπάρχει ένα είδος οριοθέτησης- test of delimitation, περιορισμού του πεδίου δράσης της Ε.Ε στις πτυχές του προβλήματος που τα κράτη- μέλη δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν ικανοποιητικά από μόνα τους. Επίσης, στοχεύει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην ελαχιστοποίηση του οικονομικού κόστους μιας πρωτοβουλίας σε σύγκριση με τα προσδοκώμενα οφέλη. Κλειδί για το πόσο ευρωπαϊκή νομοθεσία θα παραχθεί είναι οι δυο αρχές και η επιλογή κανονιστικής

---

²¹⁹ Στα ίδια.

²²⁰ Στα ίδια.

έντασης του εργαλείου του οποίου θα επιλεγθεί. Η χαμηλότερη ή ψηλότερη κανονιστική ένταση θα εξαρτηθεί από το αποτέλεσμα εκτίμησης των επιπτώσεων.²²¹

5.4 Διακυβερνητική συνεργασία ή υπερεθνική ενοποίηση:

Υπάρχουν διαφορετικές εννοιολογικές και θεωρητικές προσεγγίσεις για την κατανόηση της οργανωτικής φύσης της Ε.Ε. και τη διαδικασία ολοκλήρωσης της, που ταιριάζουν σε διαφορετικά επίπεδα/τομείς δραστηριοποίησης της, λειτουργώντας μεταξύ τους όχι απαραίτητα ως ανταγωνιστικές αλλά αντιθέτως ως συμπληρωματικές. Η Ε.Ε. βρίσκεται συνεχώς σε μια κατάσταση μετάβασης, όπου η διαδικασία ολοκλήρωσης της υλοποιείται μέσα από την εμβάθυνση και τη διεύρυνση. Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος αλλαγής, στα μέσα της δεκαετίας του 1980, όσον αφορά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων της σε υπερεθνικό επίπεδο (χρήση ειδικής πλειοψηφίας). Εξαιτίας της πολυδιάστατης φύσης της οφείλεται να εξεταστεί, τόσο από την πλευρά των λειτουργιών της, όσο και από την πλευρά της ως οργανισμός.²²²

Συγκεκριμένα, δεν είναι λίγες φορές η σύγκριση της με τη σημαντικότερη πολιτική μονάδα του διεθνούς συστήματος (κράτος) ή με κάποιο διακυβερνητικό οργανισμό. Παρατηρείται να έχει κύρια στοιχεία του κράτους, ωστόσο μερικώς. Δηλαδή, ως προς το έδαφος, αποτελείται από το σύνολο των εδαφών των κρατών-μελών, ωστόσο η επικράτεια της εξαιτίας των διευρύνσεων μεταβάλλεται συνεχώς. Επίσης, υπάρχουν σύμβολα κρατικότητας, όπως για παράδειγμα: η σημαία, ο ύμνος, το κοινό διαβατήριο. Ως προς την κυριαρχία, διαφαίνεται/διαπιστώνεται η υπεροχή του ευρωπαϊκού δικαίου, ωστόσο μόνο στους τομείς πολιτικής που έχουν θεσπιστεί. Η νομιμότητα που διαθέτει η Ε.Ε. είναι αδύναμη ως προς το εσωτερικό της, εξαιτίας του χαμηλού αισθήματος κοινής ταυτότητας μεταξύ των πολιτών, αντιθέτως η νομιμότητα της είναι εδραιωμένη όσον αφορά την κοινή εξωτερική πολιτική της. Ένα ακόμη κρατικό στοιχείο της, είναι το μονοπώλιο της διακυβέρνησης, το οποίο σε επίπεδο Ε.Ε. είναι περιορισμένο (σε συγκεκριμένους πολιτικούς τομείς) και

---

²²¹ Στα ίδια.

²²² Neill Nugent, στο ίδιο, σελ. 571-573.

εξαρτώμενο από τα κράτη-μέλη. Από τα παραπάνω φαίνεται, ότι η Ε.Ε. απέχει από το να προσδιορίζεται ως κράτος, ωστόσο διαθέτει στοιχεία που προσιδιάζουν σ' αυτό.²²³

Από την άλλη, η σύγκριση του οργανισμού της Ε.Ε. μ' έναν διακυβερνητικό οργανισμό (π.χ. Συμβούλιο της Ευρώπης, NATO) καταδεικνύει, ότι η Ε.Ε. έχει μία πολύ πιο ανεπτυγμένη και πολύπλοκη θεσμική δομή, πράγμα που αποδεικνύεται από: τις μόνιμες αντιπροσωπίες των κρατών-μελών, τις συχνές συνεδριάσεις σε ανώτατο πολιτικό επίπεδο, την επικοινωνία μεταξύ εθνικών υπαλλήλων και την μοναδική συνέλευση από άμεσα εκλεγμένους εκπροσώπους (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο). Επίσης, οι διακυβερνητικοί οργανισμοί δεν διαθέτουν ανάλογες αρμοδιότητες με αυτές της Ε.Ε. σε τομείς όπως: εξωτερικού εμπορίου, γεωργίας και ανταγωνιστικότητας. Επίσης, σε σχέση με τους διακυβερνητικούς οργανισμούς η Ε.Ε. διαφέρει ως προς τη δομή και τη λειτουργία της, καθώς έχει ενσωματώσει υπερεθνικά χαρακτηριστικά. Έτσι συμπεραίνεται, ότι η Ε.Ε. εκλαμβάνεται ως κάτι περισσότερο απ' ένα διακυβερνητικό οργανισμό και ως κάτι λιγότερο από ένα κράτος.²²⁴

Υπάρχουν και άλλοι που υποστηρίζουν ότι η Ε.Ε. διαθέτει χαρακτηριστικά ομοσπονδισμού (federalism). Όντως παρατηρείται η εξουσία να κατανέμεται ανάμεσα στα κεντρικά όργανα λήψης αποφάσεων (Επιτροπή, Υπουργικό Συμβούλιο, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο) και τα περιφερειακά όργανα λήψης αποφάσεων (εθνικές κυβερνήσεις). Η κατανομή των δραστηριοτήτων προσδιορίζεται σε συνταγματικά κείμενα, εδώ στις Συνθήκες της Ε.Ε., όπου το Δικαστήριο της Ε.Ε. αποφαινεται σε περιπτώσεις διαφορών, όσον αφορά την κατανομή εξουσίας-αρμοδιότητας. Επίσης, εξουσίες στο τομέα των δημόσιων πολιτικών διακρίνονται να έχουν και τα δυο επίπεδα. Βέβαια, δεν πρέπει να παρεληφθεί, πως οι αρμοδιότητες που έχουν ανατεθεί στο κέντρο, τις περισσότερες φορές, εξαρτώνται από τη συγκατάθεση των περιφερειακών μονάδων, δηλαδή των κρατών-μελών (αρχή της ομοφωνίας στο Συμβούλιο) και ιδιαίτερα σε τομείς δημόσιας πολιτικής (πρόνοιας, υγείας, εκπαίδευσης, άμυνας) που έχουν τον πρώτο λόγο στη λήψη αποφάσεων. Επίσης, σχετικά με τις εξωτερικές υποθέσεις που σ' ένα ομοσπονδιακό σύστημα αποτελούν αρμοδιότητες των κεντρικών αρχών, σε επίπεδο Ε.Ε. αντιμετωπίζονται σε διακυβερνητικό επίπεδο, καθώς σε σύγκριση με τις κεντρικές αρχές αδυνατεί να ασκήσει 'νόμιμη βία'. Επομένως, θα μπορούσε να θεωρηθεί 'δυνητικά οιονεί

²²³ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 573-574.

²²⁴ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 576.

ομοσπονδιακό σύστημα' ή να χαρακτηριστεί ως 'συνομοσπονδία' (confederation), όπου περισσότερη έμφαση δίνεται στις εξουσίες των περιφερειακών μονάδων.²²⁵

Κρατοκεντρική προσέγγιση

Όσοι υποστηρίζουν την άποψη, ότι η Ε.Ε. αποτελεί κρατοκεντρικό μοντέλο οργάνωσης (state-centric), υιοθετούν τη διακυβερνητική οπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αυτό σημαίνει ότι: τα κράτη – μέλη συνενώθηκαν για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων. Οι κυβερνήσεις αποτελούν τους πρώτιστους φορείς επικοινωνίας μεταξύ κρατών-μελών και θεσμών, οι κυβερνήσεις δίνουν κατευθυντήριες γραμμές για τη διαδικασία λήψης αποφάσεων στην Ε.Ε. και επομένως κανένα κράτος δεν είναι υποχρεωμένο να δέχεται αποφάσεις σε ζητήματα που το βρίσκουν αντίθετο. Απεναντίας, οι υπερεθνικοί θεσμοί λειτουργούν ως εκτελεστικοί φορείς της συλλογικής βούλησης των κυβερνήσεων καθώς δεν απολαμβάνουν σημαντικές ανεξάρτητες εξουσίες. Βέβαια υπάρχουν και διαφοροποιήσεις αυτής της προσέγγισης, μία απ' αυτές είναι το συναινετικό πολιτικό σύστημα (consociationalism), το οποίο αντικατοπτρίζει την ισορροπία που υπάρχει στην Ε.Ε. ανάμεσα στον κατακερματισμό (τα κράτη-μέλη) και στη συλλογικότητα (συναινετικό πολιτικό σύστημα), ένα είδος συμβίωσης και αμοιβαίας εξάρτησης. Συμπερασματικά θα έλεγε κανείς, πως σύμφωνα μ' αυτή τη προσέγγιση τα κράτη δεν χάνουν σημαντικό μέρος της κυριαρχίας τους και ότι η Ένωση υπάρχει για να εξυπηρετεί τα κράτη-μέλη και όχι το κοινοτικό συμφέρον.²²⁶

Πολυεπίπεδη Διακυβέρνηση

Η εννοιολόγηση της Ε.Ε. ως ένα πολυεπίπεδο μοντέλο εστιάζει στη μη ιεραρχική, συμβουλευτική - διαδραστική διακυβέρνηση μέσα σ' ένα πολύπλοκο πλαίσιο δημόσιων και ιδιωτικών δικτύων και ημιαυτόνομων εκτελεστικών υπηρεσιών, εμπλέκοντας αρκετούς φορείς δράσης και διαδικασίες, πέρα από τους κρατικούς. Η Ε.Ε. γίνεται αντιληπτή ως οργανωμένη πολιτεία. Κάποιοι μελετητές αναφέρονται σ' ένα 'νέο είδος διακυβέρνησης' (the new governance). Δηλαδή, οι

²²⁵ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 577-579.

²²⁶ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 579-581.

αρμοδιότητες λήψης αποφάσεων δεν ανήκουν αποκλειστικά στις κυβερνήσεις, αλλά πέρασαν από τα κράτη στα θεσμικά όργανα και δρώντες. Κάποιες απ' αυτές σε υψηλότερα (θεσμικά όργανα της Ε.Ε./υπερεθνικοί φορείς) και άλλες σε χαμηλότερα επίπεδα (τοπικές – περιφερειακές αρχές/υποεθνικοί φορείς), ασκώντας σημαντική πολιτική επιρροή. Τέλος, η λήψη αποφάσεων σε θεσμικό επίπεδο διακρίνει μια ποικιλία διαύλων και διασυνδέσεων μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων διακυβέρνησης, μεταξύ του υπερεθνικού, του εθνικού και του υποεθνικού επιπέδου, πράγμα που συνεπάγεται με σημαντική απώλεση εθνικής κυριαρχίας.²²⁷

Ορισμός της έννοιας διακυβερνητισμός

*«Ο διακυβερνητισμός (intergovernmentalism) αναφέρεται σε συμφωνίες βάσει των οποίων τα έθνη-κράτη συνεργάζονται μεταξύ τους σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος, σε περιπτώσεις και υπό όρους που ελέγχουν. Η ύπαρξη ελέγχου, που επιτρέπει σε όλα τα συμμετέχοντα κράτη να αποφασίζουν την έκταση και τη φύση της συνεργασίας, σημαίνει ότι η εθνική κυριαρχία δεν υπονομεύεται άμεσα».*²²⁸

Ορισμός της έννοιας υπερεθνικότητα

*«Η υπερεθνικότητα (supranationalism) αναφέρεται στη συνεργασία μεταξύ κρατών κατά τρόπο που αυτά δεν διατηρούν πλήρη έλεγχο επί των εξελίξεων. Αυτό σημαίνει ότι τα κράτη ενδέχεται να υποχρεωθούν να πράξουν κάποια πράγματα παρά τις διαφορετικές προτιμήσεις και επιθυμίες τους, επειδή δεν έχουν τη δύναμη να εμποδίσουν τη λήψη αποφάσεων. Έτσι, η υπερεθνικότητα μεταφέρει τις διακρατικές σχέσεις πέρα από τη συνεργασία, στην ολοκλήρωση, και συνεπάγεται την απώλεια μέρους της εθνικής κυριαρχίας».*²²⁹

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται πως η Ε.Ε. έχει τόσο διακυβερνητικά, όσο και υπερεθνικά χαρακτηριστικά για να μπορέσει να διατηρήσει μια ισορροπία εντός του οργανισμού της. Τα κύρια διακυβερνητικά στοιχεία που την χαρακτηρίζουν είναι τα εξής:

²²⁷ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 581-582.

²²⁸ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 583.

²²⁹ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 583.

- οι αποφάσεις σε σημαντικούς τομείς δημόσιας πολιτικής λαμβάνονται σε εθνικό επίπεδο, μπορεί να υπάρχουν διαβουλεύσεις – περιορισμοί ενίοτε μεταξύ των εταίρων τους, ωστόσο την τελική απόφαση την έχει το κάθε κράτος
- ο προσανατολισμός της Ε.Ε., δηλαδή η κατευθυντήριες γραμμές για τις πολιτικές της δίνονται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (που αποτελείται από τους αρχηγούς των κρατών-μελών), επίσης το Συμβούλιο των Υπουργών (που η σύνθεση του αποτελείται από τον εκάστοτε εθνικό Υπουργό αναλόγως με τον τομέα πολιτικής της πολιτικής ατζέντας) προϋποθέτει την έγκριση του σε θέματα νομοθεσίας, τέλος σε μείζον ζητήματα απαιτείται ομόφωνη έγκριση από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και σε ζητήματα όπου οι αποφάσεις επιτρέπεται να ληφθούν με ειδική πλειοψηφία, γίνονται προσπάθειες για την επίτευξη κοινής συναίνεσης
- τα υπερεθνικά όργανα της Ε.Ε. (το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η Επιτροπή) των οποίων οι εργασίες τους διαμορφώνονται με γνώμονα το σύνολο της Ε.Ε., διαθέτουν περιορισμένες εξουσίες, μη μπορώντας να επιβάλλουν πολιτικές που είναι αντίθετες με τις επιθυμίες των εκπροσώπων των κρατών-μελών²³⁰

Τα κύρια υπερεθνικά χαρακτηριστικά που χαρίζουν μια ισορροπία εντός της Ε.Ε. είναι τα εξής:

- η όλο και αυξανόμενη θέση της Επιτροπής στη λήψη αποφάσεων (αν και σε δεύτερου βαθμού και σε ρυθμιστικά ζητήματα), η έκδοση ευρωπαϊκής νομοθεσίας και ο ρόλος της στη διαμόρφωση του πολιτικού προγράμματος της Ε.Ε.
- η αυξανόμενη επιρροή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, μέσω της συναπόφασης (μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ)
- η επέκταση των τομέων πολιτικής, όπου επιτρέπεται η λήψη αποφάσεων με ειδική πλειοψηφία στο Υπουργικό Συμβούλιο
- η υπεροχή του ευρωπαϊκού δικαίου (δηλ. οι αποφάσεις που έχουν δεσμευτική ισχύ) έναντι του εθνικού, όπου σε περίπτωση σύγκρουσης ερμηνεύεται με βάση των ιδίων Δικαστηρίων της Ε.Ε.²³¹

²³⁰ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 584.

²³¹ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 584-585.

Επομένως, διακρίνεται μια συγκέντρωση αλλά και παράλληλα μια από κοινού άσκηση κυριαρχίας ή αλλιώς μια συνδυασμένη δράση των κρατών-μελών για τη διατύπωση κοινών δεσμευτικών πολιτικών. Αυτή η συνεργασία καταδεικνύει στοιχεία αλληλοσύνδεσης και αλληλεξάρτησης. Ένα απ' αυτά είναι η οικειοθελώς παραχώρηση μέρους της εθνικής τους κυριαρχίας και ανεξαρτησίας στα συλλογικά όργανα. Βέβαια, *«η Ε.Ε. δεν είναι μόνο η αιτία της παρακμής των εθνικών εξουσιών, αλλά και η απάντηση στην παρακμή αυτή»*, εξαιτίας του μεταβαλλόμενου κόσμου και της συνεχούς προώθησης του στόχου για οικονομική ανάπτυξη και ευημερία. Ωστόσο, *«ο περιορισμός του ρόλου του κράτους και η απώλεια της εθνικής κυριαρχίας που απορρέουν από την υπερεθνικότητα αντισταθμίζονται από τη συλλογική δύναμη του συνόλου της Ε.Ε.»*. Φαίνεται από τη μία να περιορίζεται η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση σε σχέση με τους περιορισμούς που δέχεται από τα κράτη-μέλη (λογική της διαφοροποίησης σύμφωνα με το Stanley Hoffmann) και από την άλλη να επιτυγχάνεται σταδιακά μέσω της αυξανόμενης επιρροής που αποκτά η Επιτροπή μέσω των Συνθηκών.²³²

Η προσδοκία για αύξηση των αρμοδιοτήτων στην εκροή πολιτικών και η βαθμιαία αλληλοσύνδεση επιβεβαιώθηκε μερικώς (για περαιτέρω ολοκλήρωση). Πράγμα που όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, είναι αποτέλεσμα της απροθυμίας των κυβερνήσεων να 'απολέσουν τον έλεγχο' σε ορισμένες αρμοδιότητες και εξουσίες. Μερικά κράτη-μέλη υποστηρίζουν μια οικονομική-, νομισματική-, πολιτική ένωση που θα μπορούσε να οδηγήσει μελλοντικά σε μια ομοσπονδιακή ένωση, αλλά υπάρχουν και άλλα που εξακολουθούν να επιθυμούν σθεναρά τη διατήρηση της εθνικής ανεξαρτησίας και κυριαρχίας τους. Ωστόσο, στην περαιτέρω ολοκλήρωση της συνέβαλαν 'οι πελατειακές ομάδες' – 'ευρωκράτες' που έχουν ίδια συμφέροντα από τη διατήρηση της διαδικασίας αυτής. Εκτός από ενδογενείς πιέσεις παρατηρούνται και εξωγενείς παράγοντες που συνδράμουν στην επέκταση της, όπως: η διεθνής εμπορική πρόκληση των Η.Π.Α και της Ιαπωνίας, τα διακρατικά προβλήματα (π.χ. τρομοκρατία) κ.ά. Η Ε.Ε. πλέον αντιλαμβάνεται ότι για την ύπαρξη μελλοντικής προόδου αποτελεί ανάγκη η ανάληψη από κοινού πρωτοβουλιών για να αποφευχθεί το κόστος της μη ανάληψής τους. Επίσης δίνεται έμφαση και στην αξία

---

²³² Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 585-586.

της πρωτοβουλίας, το οποίο παίζει σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση των κρατών-μελών, ένα είδος κινήτρου.²³³

Σημαντική προϋπόθεση για την μελλοντική εξέλιξη της είναι η αντιμετώπιση των εξής προκλήσεων:

- η ικανότητα του συστήματος του ευρώ (ευρωζώνης) να ανταποκριθεί στις ανάγκες των μελών της
- η ανάπτυξη, η επιτάχυνση των μεταρρυθμιστικών της πολιτικών, όσον αφορά το δημογραφικό πρόβλημα της Ε.Ε., το μεταναστευτικό, τη τρομοκρατία, την ανισότητα μεταξύ των μελών της, κ.ά.
- η διαχείριση της ευελιξίας σχετικά με τις διαφοροποιήσεις των κρατών-μελών σε συγκεκριμένες πολιτικές και δομές για να μη υπονομευτεί η ίδια ουσία της Ε.Ε., για παράδειγμα ως προς τη δομή δε συμμετέχουν όλα τα μέλη στο Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα, ούτε στο Σύστημα Σένγκεν, από την άλλη ως προς τις πολιτικές υπάρχουν κάποιες ‘ρήτρες συμμετοχής – opt-ins’ ή ‘εξαίρεσης - opt-outs’ για το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ιρλανδία (διευρύνθηκε με τη Συνθήκη της Λισαβόνας).
- η εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μέσω της Συνθήκης της Λισαβόνας, (της επέκτασης της ειδικής πλειοψηφίας στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, την πραγμάτωση αναπροσαρμογών, τη νέα θέση του Προέδρου του Ε. Συμβουλίου και του Ύπατου Εκπροσώπου Εξωτερικής Πολιτικής και Άμυνας..)
- και οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις για περαιτέρω διεύρυνση με κράτη (ανατολικά και νοτιοανατολικά), τα οποία διαφέρουν σημαντικά ως προς τις πολιτικοοικονομικές τους πρακτικές, καθιστώντας την απορρόφηση τους δύσκολο έργο.²³⁴

5.5 Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Παγκοσμιοποίηση

Το παγκόσμιο πολιτικό σκηνικό γνώρισε μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μια νέα μορφή πολιτικής, εκείνης της συνεργασίας και ολοκλήρωσης των κρατών σε

---

²³³ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 607-608.

²³⁴ Neil Nugent, στο ίδιο, σελ. 609-613.

περιφερειακό επίπεδο. Πρωτοπόρος περιφερειακής συνεργασίας ήταν η Ε.Ε., η οποία σε σύγκριση με άλλους περιφερειακούς οργανισμούς (NAFTA, ASEAN, MERCOSUR, OAU, κ.ά.) προχώρησε τη συνεργασία ένα βήμα πιο πέρα προς την ολοκλήρωση. Δηλαδή, μεταβιβάστηκαν μερικές εξουσίες από το κράτος στα κεντρικά θεσμικά όργανα της Ε.Ε., δημιουργώντας ένα νέο τύπου πολιτείας.²³⁵

Συγκεκριμένα, έχει παρατηρηθεί να επεκτείνονται οι αρμοδιότητες των θεσμικών οργάνων, τόσο στον οικονομικό (νομισματική πολιτική, τελωνιακή ένωση, όσο και στον πολιτικό τομέα (προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συντονισμός εξωτερικής πολιτικής και στρατιωτικής ασφάλειας), να είναι σε εξέλιξη η ένταξη νέων κρατών-μελών, να λαμβάνονται σταδιακά όλο και περισσότερες αποφάσεις μέσω του κανόνα της πλειοψηφίας και να διευρύνονται οι εξουσίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όσον αφορά τον έλεγχο των θεσμικών οργάνων και τη θέσπιση δικαίου. Όλα τα παραπάνω δείχνουν, ότι η Ε.Ε. απέκτησε μεγαλύτερο βάρος σε ζητήματα διεθνών σχέσεων. Επίσης, η δημιουργία/έγκριση ευρωπαϊκού συντάγματος θα οδηγούσε σε περαιτέρω ολοκλήρωση ή αλλιώς σε μια συνταγματική πολιτεία, ωστόσο υπάρχει η Συνταγματική Συνθήκη της Ε.Ε. (2004) που υπεγράφει από τους αρχηγούς των κρατών-μελών που αποτελεί ένα βήμα προς μια μεγαλύτερη πολιτική εμβάθυνση.²³⁶

Αξιοσημείωτο να αναφερθεί είναι ότι υπάρχουν δυο προσεγγίσεις όσον αφορά τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Οι μεν (οι θιασώτες της υπερεθνικής προσέγγισης) υποστηρίζουν ότι πρόκειται για μια σταδιακή διαδικασία, όπου τα υπερεθνικά θεσμικά όργανα αποτελούν πολιτικά όργανα που λειτουργούν αυτόνομα, και το υπερεθνικό δίκαιο προβλέπει περιορισμούς στα κράτη-μέλη, βλέποντας να αναδύεται ένας νέος τύπος πολιτείας, ανώτερος αυτού του κράτους. Οι δε (θιασώτες της διακυβερνητικής προσέγγισης) πιστεύουν από την άλλη, ότι η ολοκλήρωση επιτυγχάνεται μέσω διαπραγματεύσεων μεταξύ των κρατών-μελών, όπου ο ρόλος των θεσμικών οργάνων περιορίζεται στη διευκόλυνση των διαδικασιών αυτών, οι διαπραγματεύσεις των οποίων αντικατοπτρίζουν εθνικά συμφέροντα και το υπερεθνικό δίκαιο, το δίκαιο των ισχυρών κρατών-μελών. Με άλλα λόγια, μερικοί δίνουν έμφαση στο ρόλο των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. ενώ άλλοι στη

---

²³⁵ Thomas Christiansen, Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Περιφερειακή Συνεργασία, σε John Baylis & Steve Smith, στο ίδιο, σελ. 731.

²³⁶ Thomas Christiansen, στο ίδιο, σελ. 732-733.

συνεχιζόμενη σημασία των κρατών. Ωστόσο δεν πρέπει να ξεχνάμε, πως η Ε.Ε. αποτελεί ένα πολυεπίπεδο σύστημα διακυβέρνησης, στο οποίο οι δρώντες εμπλέκονται σε διάφορα επίπεδα (υπερεθνικό, εθνικό, υποεθνικό).²³⁷

«Το πρώιμο στάδιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έλαβε χώρα στο πλαίσιο του ψυχρού πολέμου», τώρα λαμβάνει χώρα με φόντο την παγκοσμιοποίηση. Ειδικότερα, ο Thomas Christiansen απαριθμεί τρεις δυναμικές της που διακρίνονται στην εξελικτική διαδικασία της ολοκλήρωσης: α.) τον οικονομικό φιλελευθερισμό, β.) την κινητικότητα και τις κοινωνικές- πολιτισμικές ανταλλαγές μεταξύ των εθνικών συνόρων και γ.) την κοινωνία πολιτών, η οποία κατά τη γνώμη του είναι περιορισμένη, εξαιτίας της υπεροχής των εθνικών ταυτοτήτων, απέναντι σε μια αναδυόμενη ευρωπαϊκή ταυτότητα. Η έλλειψη ενός ‘ευρωπαϊκού δήμου’ έχει ως αποτέλεσμα την αναχαίτιση του εκδημοκρατισμού της περιφερειακής συσπείρωσης.²³⁸

Οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης φαίνεται άλλοτε να αλληλεπιδρούν με τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και άλλοτε να ενισχύεται απ’ αυτές. Από την μία θεωρούν κάποιοι μελετητές, ότι η ολοκλήρωση αποτελεί περιφερειακή έκφραση της παγκοσμιοποίησης για τη διεθνοποίηση της αγοράς (ως επιταχυνόμενη διαδικασία), περιορίζοντας τα κράτη. Από την άλλη, κάποιοι είναι της γνώμης, ότι η Ε.Ε. αποτελεί ένα είδος μηχανισμού, μέσα από τον οποίο τα κράτη μπορούν να αντιμετωπίσουν προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης, για παράδειγμα τον έλεγχο των αγορών (ως μέσο προστασίας). Η λειτουργεί και ως αντίβαρο, καθώς ως υπερεθνικό θεσμικό όργανο καταφέρνει σε διεθνές επίπεδο να ασκήσει μεγαλύτερη επιρροή, απ’ όσο θα μπορούσαν τα κράτη-μέλη της μεμονωμένα. Έτσι «ο παγκόσμιος οικονομικός ανταγωνισμός αποτελεί δυναμικό κίνητρο για συνεργασία μεταξύ των κρατών σε περιφερειακή βάση».²³⁹

Ωστόσο, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ως προς την ολοκλήρωση της Ε.Ε. Έχει διατυπωθεί αρκετές φορές ο όρος: *Η Ευρώπη των πολλών ταχυτήτων*, ο οποίος εμφανίστηκε κατά τη διάρκεια των πολλαπλών διευρύνσεων, καθώς κάποια κράτη είτε δεν μπορούσαν, είτε δεν επιδίωκαν, να προχωρούν με τους ρυθμούς της πλειοψηφίας. Αυτός ο τύπος ολοκλήρωσης ενέχει τον κίνδυνο από-ολοκλήρωσης,

²³⁷ Thomas Christiansen, στο ίδιο, σελ. 733-737.

²³⁸ Thomas Christiansen, στο ίδιο, σελ. 737-738.

²³⁹ Thomas Christiansen, στο ίδιο, σελ. 739-742+746.

εξαιτίας των ειδικών καθεστώτων και εξαιρέσεων. Ένας άλλος τύπος που δεν υποβοηθά την ενοποίηση είναι η *Ευρώπη της μεταβλητής γεωμετρίας* ή αλλιώς η *Ευρώπη a la carte*, η οποία βρίσκει υποστήριξη από τους Βρετανούς. Πρόκειται για τη θέση, πως όταν δεν υπάρχει συναντίληψη μεταξύ των κρατών-μελών, τα κράτη να έχουν τη δυνατότητα να συνάπτουν συνεργασίες εντός ή εκτός του θεσμικού πλαισίου. Αντιθέτως, για την προώθηση και εμβάθυνση της ολοκλήρωσης, έγινε λόγος για την ανάγκη δημιουργίας ενός *σκληρού πυρήνα (Kerneurogra)* ή αλλιώς μιας *εμπροσθοφυλακής- κέντρου βάρους* που θα αποτελείται από κράτη-μέλη που είναι πιστά στις αξίες της Ε.Ε. Βέβαια, δεν θα μπορούσε να νοηθεί αυτός ο πυρήνας χωρίς τη στενή συνεργασία Γαλλίας - Γερμανίας. «Σύμφωνα με μία άλλη αντίληψη, γνωστή ως *‘Ευρώπη των ομόκεντρων κύκλων’*, μπορούν να γίνουν δεκτές εξαιρέσεις από ορισμένες πολιτικές, υπό τον όρο ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα βρίσκεται στο κέντρο της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής και θα εποπτεύει όλες τις επιμέρους συνεργασίες». Ναι μεν, διασφαλίζεται κατά κάποιον τρόπο η ενότητα του θεσμικού πλαισίου, αλλά επιτρέποντας τις διαφοροποιήσεις – εξαιρέσεις μπορεί να επιφέρει τον κατακερματισμό των πολιτικών της Ε.Ε. Επίσης, θα πρέπει να οριστεί αν οι διαφοροποιήσεις γίνονται λόγω αδυναμίας ή λόγω αυτοεξαίρεσης. Οι φιλοευρωπαίοι τάσσονται υπέρ της θέσης για ταχύτερη ολοκλήρωση των κρατών-μελών που το επιθυμούν, ενώ οι ευρωσκεπτικιστές μιλούν για εθελοντική και επιλεκτική συμμετοχή των κρατών-μελών στις πολιτικές της Ένωσης.²⁴⁰

5.6 Πολιτικές/Πολυμερής Πολιτιστική Διπλωματία της Ε.Ε και του Συμβουλίου της Ευρώπης

Οι δυο υπερεθνικοί δρώντες, η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Συμβούλιο της Ευρώπης ασκούν παράλληλα πολιτιστική διπλωματία στα πλαίσια της πολιτισμικής έκφρασης, αλλά και στα πλαίσια της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης,

---

²⁴⁰ Κωνσταντίνος Στεφάνου, Στόχοι και Μέθοδοι της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, σε Κ. Στεφάνου – Μ. Τσινιτσιζέλης – Αρ. Φατούρος – Θ. Χριστοδουλίδης. Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές- Τόμος Α' Ενοποιητική Δυναμική Δικαιοταξία – Διακυβέρνηση (3η εκδ. Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2009) , σελ. 215-219.

επιδρώντας καθοριστικά στη διαμόρφωση κοινών αξιών και στην προαγωγή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.²⁴¹

Ευρωπαϊκή Ένωση

Συγκεκριμένα, η Ε.Ε. εκτός από το να προωθεί μέσα από πρωτοβουλίες την πολιτιστική πολυμορφία και το διάλογο για τη διαμόρφωση και ενδυνάμωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας, αντιμετωπίζει τον πολιτισμό ως μέσο πολιτικής για την οικονομική ανάπτυξη, τη δημιουργία απασχόλησης και ενίσχυσης του κοινωνικού κεφαλαίου. Από τα πρώτα χρόνια ίδρυσης της Ένωσης σε θέματα που αφορούσαν τη διαχείριση και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ήταν αποσπασματική και περιοριζόταν σε ζητήματα που ανέκυπταν. Ωστόσο, όσο εξελισσόταν είχε γίνει πιο επιτακτική η ανάγκη για προστασία των πολιτιστικών αγαθών (π.χ. λαθρεμπόριο). Το 1992 για παράδειγμα λήφθηκαν επιπρόσθετα μέτρα μέσω ενός Κανονισμού που όριζε προληπτικό έλεγχο για τις εξαγωγές πολιτιστικών αγαθών στα εξωτερικά σύνορα. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) εισήγαγε τον πολιτισμό επίσημα ως τομέα πολιτικής στην Ένωση. Συγκεκριμένα, *«αποσκοπούσε στην προώθηση των κοινών ευρωπαϊκών αξιών, υπογραμμίζοντας την αναγκαιότητα ανάδειξης της κοινής ευρωπαϊκής κληρονομιάς, ώστε να ενισχυθεί η συνείδηση των Ευρωπαίων πολιτών»*. Οικονομική και πολιτισμική ενοποίηση φαίνεται πλέον να συμβαδίζουν, καθώς βελτιωμένες οικονομικές επιδόσεις δημιουργούν κατάλληλες συνθήκες επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης πολιτών από διαφορετικά κράτη-μέλη, αναγνωρίζοντας κοινά συμφέροντα μεταξύ τους και την ύπαρξη κοινής ταυτότητας. Βέβαια, δεν πρέπει να παραληφθούν οι προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει η Ε.Ε. για τη διατήρηση της κοινωνικής της συνοχής. Δηλαδή την εσωτερική μετανάστευση (ελευθερία μετακίνησης ευρωπαίων πολιτών) και τα μεταναστευτικά ρεύματα τρίτων χωρών. Επίσης, και στη Συνθήκη της Λισαβόνας (2007) ορίζεται ότι *«η Ένωση σέβεται τον πλούτο της πολιτιστικής και γλωσσικής της πολυμορφίας και μεριμνά για την προστασία και ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς»*. Επίσης, συγκεκριμενοποιήθηκαν οι στόχοι της: ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας και της κοινωνικής συνοχής, η ανάπτυξη πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών και η προώθηση διαπολιτισμικού διαλόγου και αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους πολίτες της

---

²⁴¹ Σοφία Μπουτσιούκη, Η πολυμελής Πολιτιστική Διπλωματία. Το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Ευρωπαϊκή Ένωση, σε Νικόλαος Βασιλειάδης & Σοφία Μπουτσιούκη (επιμ.). *Πολιτιστική Διπλωματία- Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*, Κεφάλαιο 5 (kallipolis.gr, 2015), σελ. 95.

Ε.Ε. και των τρίτων χωρών. Τέλος, και στη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ε.Ε. (2012) είχε δοθεί έμφαση στον πολιτισμό, όπου οριζόταν δράσεις και συνεργασίες μεταξύ κρατών-μελών για τη διευκόλυνση διάδοσης της ευρωπαϊκής ιστορίας και ευαισθητοποίησης έναντι της πολιτιστικής κληρονομιάς.²⁴²

Για τη διαφύλαξη και προώθηση της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης και την αξιοποίηση της ενιαίας αγοράς παίζουν σημαντικό ρόλο οι πολιτικές με πολιτιστικό χαρακτήρα σε συνδυασμό με τις ευρωπαϊκές πολιτικές της Ε.Ε. Συγκεκριμένα:

- Τα ευρωπαϊκά προγράμματα, τα οποία συντελούν στην αποφυγή ασυμμετριών στην προβολή πολιτιστικών αγαθών και στην εξασφάλιση πολιτιστικής ισοτιμίας (π.χ. Πρόγραμμα Ariane (1997-1999), Πρόγραμμα Raphael (1997-2000) κ.ά.)

- Ο θεσμός των Ευρωπαϊκών Πολιτιστικών Πρωτευουσών (European Capitals of Culture) αποσκοπεί στην προώθηση της οικονομικής και καλλιτεχνικής δραστηριότητας. Κάθε χρόνο τον ρόλο αυτό αναλαμβάνουν δυο πόλεις. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από πολιτιστικές συνεργασίες και αλληλεπιδράσεις, σχεδιασμού εκδηλώσεων και νέων υποδομών.

- Το σήμα της Ευρωπαϊκής Κληρονομιάς (European Heritage Label), αποτελεί επίσης μια πρωτοβουλία που συμβολίζει τα ιδανικά και την ολοκλήρωση της Ε.Ε. Πρόκειται για μια πλακέτα που φέρει ειδικό σήμα, η οποία αυτή σήμανση πραγματοποιείται σε τόπους, μνημεία, τόποι μνήμης, κ.ά. Η ανάδειξη τέτοιων τοποθεσιών/μνημείων θεωρείται ότι θα αυξήσει την επισκεψιμότητα και τη διοργάνωση διαφόρων δραστηριοτήτων και κατά επέκταση τον πολιτιστικό τουρισμό, ενισχύοντας τη σχέση μεταξύ της Ε.Ε. και των πολιτών της. Με άλλα λόγια, το συλλογικό ευρωπαϊκό υποσυνείδητο.

- Η πρωτοβουλία Ευρωπαϊκή Ημέρα Πολιτιστικής Κληρονομιάς (European Heritage Days) επιδιώκει την εξασφάλιση πρόσβασης σε τοποθεσίες που σπάνια ανοίγουν για το κοινό. Εκτός από τον ενσυνείδητο σεβασμό στην αξία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς και τις πολιτιστικής πολυμορφίας η πρωτοβουλία αυτή θέλει να τονίσει την ανάγκη προστασίας τους.

---

²⁴² Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ. 101-104.

- Η ευρωπαϊκή ψηφιακή βιβλιοθήκη EUROPEANA σκοπεύει στη διάσωση και την ενίσχυση της προσβασιμότητας πολιτιστικού υλικού (βιβλία, χάρτες, φωτογραφίες, πίνακες, κ.ά.) των κρατών-μελών. Η λειτουργία της βασίζεται στη συνεργασία ανάμεσα σε δημόσιους και ιδιωτικούς πολιτιστικούς φορείς των κρατών-μελών.
- Η θέσπιση βραβείων επίσης υποβοηθά στη διάχυση του ευρωπαϊκού πνεύματος (π.χ. βραβεία μουσικής, λογοτεχνίας, κινηματογράφου, κ.ά.).
- Η Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Πολιτισμό (2007) διαμορφώνει ένα συγκεκριμένο πλαίσιο δράσεων για την επίτευξη κοινωνικής συνοχής και οικονομικής προόδου. Θεσμοθετήθηκε τετραετής προγραμματισμός για θέματα που σχετίζονται με τον πολιτισμό, όπως και για την επόμενη τριετία 2011-2014, και τη μεθεπόμενη 2015-2018 που συμβάλλουν σημαντικά στην προώθηση της Στρατηγικής Ευρώπης 2020.
- Τέλος και το Ευρωπαϊκό Έτος Διαπολιτιστικού Διαλόγου (2008) συνέδραμε στην ισχυροποίηση της ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη, καθώς βελτιώθηκε μέσα από το διαπολιτιστικό διάλογο η αποτελεσματικότητα των εφαρμοσμένων ευρωπαϊκών προγραμμάτων.²⁴³

Η ευρωπαϊκή διπλωματία ενισχύει όπως διαπιστώθηκε παραπάνω τους δεσμούς αλληλοκατανόησης και συνεργασίας μεταξύ των ατόμων και των οργανισμών που δραστηριοποιούνται στο χώρο αυτό. Η παρουσία και η δραστηριοποίηση της είναι σημαντική στις πολιτιστικές πρωτοβουλίες που αναλαμβάνουν διεθνείς οργανισμοί, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης και η UNESCO. Η ενίσχυση της πολιτιστικής της διπλωματίας πέρα από το χώρο της Ένωσης καταδεικνύει την κοινωνικοοικονομική μετεξέλιξη της και τη συνειδητοποίηση του ρόλου που εκείνη μπορεί να διαδραματίσει εκτός του περιβάλλον της. Δηλαδή να συμβάλει στην παγκόσμια ανάπτυξη και ευημερία.²⁴⁴

Η άσκηση καλύτερης οργανωμένης πολιτιστικής διπλωματίας στις εξωτερικές της σχέσεις διαφαίνεται από τις συγκεκριμένες πρωτοβουλίες.

- Η Ευρω-Μεσογειακή Συνεργασία (Euro-Mediterranean Partnership) ιδρύθηκε για την ενίσχυση των σχέσεων των κρατών σε πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό

²⁴³ Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ. 106,109,111-115. Βλέπε και Monica Sassatelli. *Becoming Europeans – Cultural Identity and Cultural Policies* (Εκδόσεις Palgrave Macmillan, 2009), σελ. 53-55.

²⁴⁴ Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ. 115-116.

επίπεδο για τη διασφάλιση της ειρήνης και της ανάπτυξης στην περιοχή της Μεσογείου. Συμμετέχουν σ' αυτή τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. και κράτη από τη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή. Διακρίνεται μια ευρω-μεσογειακή στρατηγική για τον πολιτισμό που προωθείται μέσα από το διαπολιτιστικό διάλογο και την πολιτιστική πολιτική.

- Μια άλλη προσπάθεια της Ε.Ε. για την ανάπτυξη μεταρρυθμίσεων όσον αφορά το πολιτικό σύστημα, την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη είναι η Ανατολική Εταιρική Σχέση (Eastern Partnership) ανάμεσα σε εκείνη και τις γειτονικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της περιοχής του Καυκάσου. Ο διαπολιτιστικός διάλογος προωθείται μέσα από την εκπαίδευση (ήπια ισχύος κινητοποίησης) και ευρωπαϊκών προγραμμάτων σε θέματα έρευνας και νεολαίας.

- Η Διαδικασία της Λιουμπλιάνας (Ljubljana Process) αποτελεί ένα ακόμη συνδυαστικό πρόγραμμα ανάμεσα σε Ε.Ε. και Συμβουλίου της Ευρώπης, όπου η πρώτη αναλαμβάνει τη χρηματοδότηση και η δεύτερη τη διαχείριση της Διεθνούς Ομάδας Ειδικών. Αφορά τις χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης για τη διασφάλιση πρωτίστως της σταθερότητας και της ειρήνευσης της ευρύτερης περιοχής με απώτερο σκοπό την αποκατάσταση και διαφύλαξη των οικοδομημάτων που ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά τους.

- Τέλος το Δίκτυο EUNIC (European Union National Institutes for Cultures) λειτουργεί στη βάση του σε μη-κυβερνητικό επίπεδο και δραστηριοποιείται: για την ανάπτυξη των δημιουργικών τομέων στις χώρες της Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής, την πολιτιστική συνεργασία Ευρώπης- Κίνας, για σχέδια πολυγλωσσίας, για την επίλυση συγκρούσεων που αφορούν τον τομέα του πολιτισμού και την άσκηση πειθούς σε πολιτικούς δρώντες για την αξία του πολιτισμού στις εξωτερικές σχέσεις.²⁴⁵

Το Συμβούλιο της Ευρώπης

Πρόκειται για έναν υπερεθνικό οργανισμό που μέσα από τη εξωστρεφή δραστηριοποίηση και τη διεθνή συνεργασία διαμορφώνει θεσμούς και προωθεί

---

²⁴⁵ Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ. 116-120.

πρωτοβουλίες που αφορούν τα πολιτιστικά θέματα στο περιβάλλον της ευρωπαϊκής περιφέρειας και της διεθνούς πολιτικοοικονομικής δραστηριότητας, αποσκοπώντας στην προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δημοκρατικών θεσμών. Έτσι μέσα σ' ένα πλαίσιο συνύπαρξης και αλληλεπίδρασης των ευρωπαϊκών πολιτισμών διαμορφώνεται η ευρωπαϊκή ταυτότητα.²⁴⁶

Συγκεκριμένα, μέσα από Συμβάσεις και Διακηρύξεις, δηλαδή μέσα από δικών της νομοθετικών κειμένων έχει καταφέρει να συνασπίσει σ' ένα κοινό πλαίσιο τα κράτη του ευρωπαϊκού χώρου και παράλληλα να εδραιώσει την επιρροή των ευρωπαϊκών δρώντων στο διεθνές σύστημα. *«Ιδιαίτερη σημασία αποδίδει στη διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς θεωρώντας την ως βάση για την οικοδόμηση μιας σταθερής και αλληλέγγυας επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών λαών και εντός των ευρωπαϊκών κοινωνιών».*²⁴⁷

Ειδικότερα, η πολυμερή πολιτιστική διπλωματία προάγεται από τις εξής Συμβάσεις και Διακηρύξεις:

- Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που στοχεύει στην εξασφάλιση της προστασίας των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, την ελευθερία έκφρασης, κ.ά.
- Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τον Πολιτισμό 1954, η οποία αναφέρεται στην αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των ευρωπαϊκών λαών και τον αμοιβαίο σεβασμό της πολιτισμικής κληρονομικότητας.
- Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς 1969, η οποία οριοθετεί την προστασία των τόπων και των αρχαιολογικών περιοχών, ενθαρρύνοντας παράλληλα τη διεθνή συνεργασία.
- Διακήρυξη του Άμστερνταμ 1975, η οποία τονίζει την αρχιτεκτονική παράδοση της Ευρώπης και την καθιστά σημαντικό τμήμα της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο σημαντικό να αναφερθεί είναι ότι μέσω της Διακήρυξης ενισχύεται η συνεργασία, η ανταλλαγή εμπειρίας και τεχνογνωσίας και η συνείδηση των ανθρώπων για κοινή ιστορία και μέλλον.

---

²⁴⁶ Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ. 95-96.

²⁴⁷ Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ. 96,99.

- Σύμβαση για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς 1987, αποτελεί συνέχεια της Διακήρυξης του Άμστερνταμ και αναφέρεται στα θεσμικά μέτρα που χρειάζεται να ληφθούν για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.
- Σύμβαση Πλαίσιο για την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς για την κοινωνία 2005, η οποία τονίζει την ανάγκη ατομικής και συλλογικής κινητοποίησης απέναντι στη κοινή ευρωπαϊκή ευθύνη της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, τόσο ως προς προσωπικό όφελος, όσο και κοινωνικό.
- Σύμβαση Πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων 1995, πρόκειται για το πρώτο δεσμευτικό, νομοθετικό κείμενο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων. Αναφέρεται στα δικαιώματα και τις ελευθερίες τους, όπου κάθε κοινωνία όχι μόνο οφείλει να σέβεται την εθνική μειονότητα, αλλά και να δημιουργεί συνθήκες για την προστασία και ανάπτυξη της.
- Ευρωπαϊκός Χάρτης για περιφερειακές ή μειονοτικές γλώσσες 1992, ο οποίος εξασφαλίζει την προστασία περιφερειακών ή μειονοτικών γλωσσών της Ευρώπης και υποχρεώνει τα κράτη που τον υπογράφουν το Χάρτη να αναλαμβάνουν σχετικές δραστηριότητες για την προστασία τους.
- Άλλες δραστηριότητες του Συμβούλιο της Ευρώπης για τη διαφύλαξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς είναι στα πλαίσια συνεργασίας στον τομέα κινηματογραφικών παραγωγών, η διοργάνωση εκθέσεων τέχνης, πρωτοβουλίες που αφορούν «Ημέρες Ευρωπαϊκής Κληρονομιάς», η συνεργασία με την Ε.Ε για την επίτευξη αποτελεσματικότερων κοινών επιδιώξεων, κ.ά.²⁴⁸

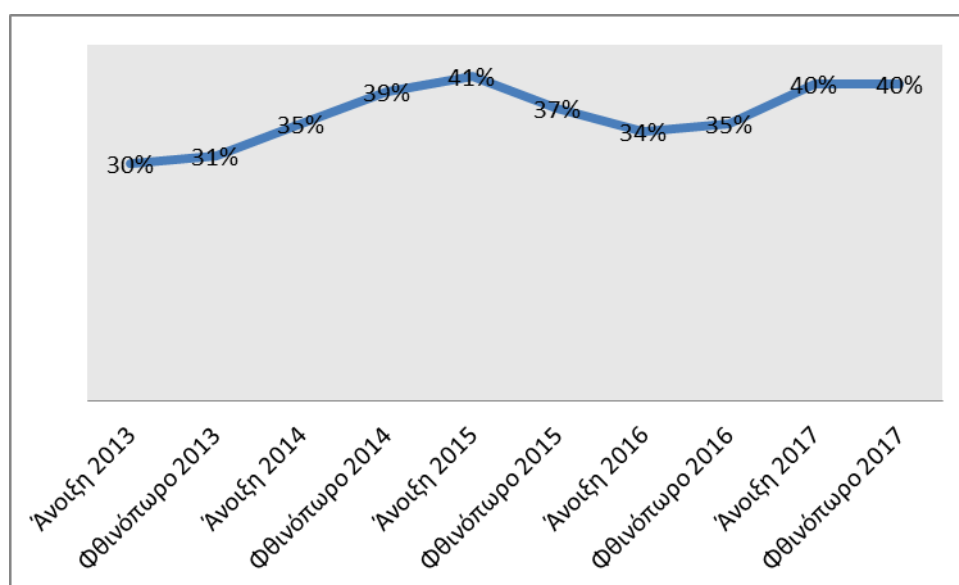
Όλα τα παραπάνω στοχεύουν, *«στην ενίσχυση του ιδεώδους του πολιτισμού και του ρόλου του στο δημόσιο και ιδιωτικό βίο των ευρωπαϊκών κοινωνιών, συνδέοντας άρρηκτα την πολιτιστική κληρονομιά με την βιώσιμη ανάπτυξη και την ποιότητα ζωής των κοινωνιών»*. Και οι δύο υπερεθνικοί οργανισμοί μέσω της άσκησης της πολιτιστικής διπλωματίας *«φιλοδοξούν να υπερβούν την απλή ενίσχυση της κοινής ευρωπαϊκής συνείδησης και του πολιτισμού και να καταστήσουν ισχυρά εργαλεία προσέγγισης με άλλα πολιτιστικά περιβάλλοντα, προκειμένου να προωθείται η αλληλοκατανόηση των λαών και να υπηρετούνται κοινοί αναπτυξιακοί στόχοι»*.²⁴⁹

²⁴⁸ Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ. 97-100.

²⁴⁹ Σοφία Μπουτσιούκη, στο ίδιο, σελ. 120.

5.7 Προοπτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σύμφωνα με μια έρευνα, για το χρονικό διάστημα 2013 - 2017 του Ευρωβαρομέτρου σχετικά με το ερώτημα κατά πόσο οι ευρωπαίοι πολίτες βλέπουν με θετική ματιά την προοπτική της Ε.Ε., παρατηρείται ότι: από την Άνοιξη του 2013 όπου το ποσοστό ανερχόταν στα 30%, υπήρξε μια συνεχόμενη ανοδική πορεία μέχρι την Άνοιξη του 2015 (41%). Από το Φθινόπωρο του 2015 και έπειτα άρχισαν να πέφτουν οι ποσοστιαίες μονάδες κατά 7% (37- 34%). Οι διακυμάνσεις σχετίζονται βέβαια με διάφορα γεγονότα εκείνης της περιόδου, όπως π.χ. την οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση της Ελλάδος, το μεταναστευτικό (Συρία) και το δημοψήφισμα για την αποχώρηση της Μεγάλης Βρετανίας από την Ένωση (Brexit) το καλοκαίρι του 2016. Ωστόσο οι ευρωπαίοι πολίτες, παρά τις κοινωνικές αναταραχές απέναντι στα κοινά οφέλη της συνεργασίας και αλληλεγγύης που προσφέρει η Ε.Ε. ενατοποθέτησαν επί νέας βάση τις κοινές αξίες, αυξάνοντας το ποσοστό της θετικής προοπτικής για την Ε.Ε.²⁵⁰ (βλ. Πίνακα)

Πίνακας 3: Η προοπτική για την Ε.Ε

Όσον αφορά το αίσθημα αυτοπροσδιορισμού ως “ευρωπαίου πολίτη” το χρονικό διάστημα της πενταετίας 2013 - 2017, το ποσοστό ανέρχεται στις 70%

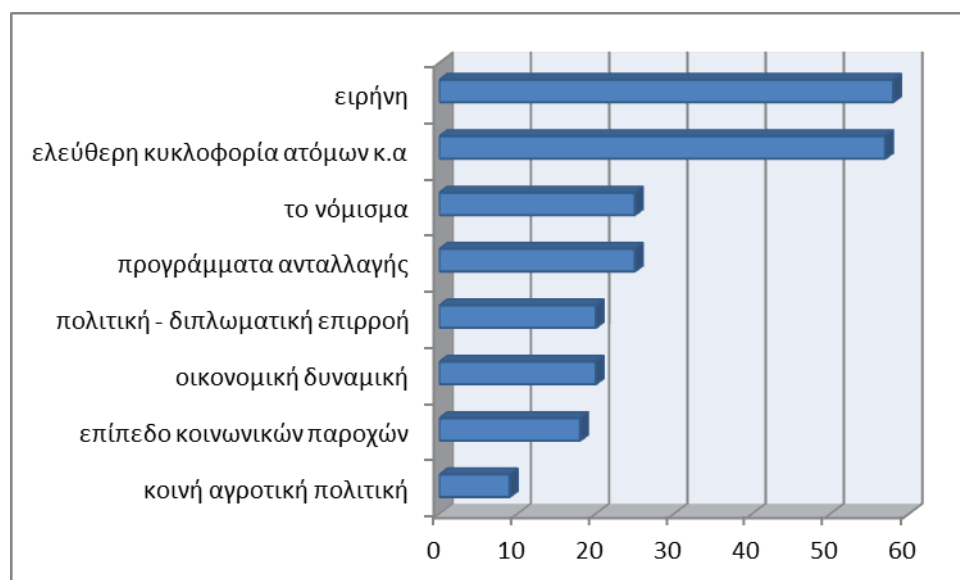
²⁵⁰ Standard Eurobarometer 88, Herbst 2017, Nationaler Bericht Deutschland, σελ. 4.

ποσοστιαίες μονάδες. Από την άλλη, μόνο ένα 51% των ευρωπαίων πολιτών πιστεύει στην ύπαρξη συγγενικών μεταξύ τους κοινών αξιών και στην ερώτηση στο πόσο γρήγορα επιζητούν την ανάπτυξη της Ε.Ε. μεταξύ ενός αριθμητικού φάσματος από το ένα έως το επτά, η πλειοψηφία είχε επιλέξει το 5.²⁵¹

5.8 Τα κεκτημένα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Την Άνοιξη του 2017, στο ερώτημα “ποιά κατά τη γνώμη σας είναι τα θετικότερα κεκτημένα της ΕΕ;” οι περισσότεροι (58%) απάντησαν ότι το πρώτιστο/σημαντικότερο κεκτημένο είναι η ειρήνη μεταξύ των κρατών-μελών και η ελεύθερη κυκλοφορία των ατόμων, των προϊόντων και των υπηρεσιών (57%) στο χώρο της Ε.Ε. Ύστερα ακολουθούν τα προγράμματα ανταλλαγής φοιτητών (Erasmus) και το ευρωπαϊκό νόμισμα εντός της ευρωζώνης με 25% αντίστοιχα. Ακολουθεί η οικονομική δυναμική της Ε.Ε και η πολιτική – διπλωματική επιρροή της Ε.Ε σ’ άλλες χώρες (20%). Τέλος ένα 18% των ερωτηθέντων απάντησε για το κεκτημένο της Ε.Ε στο επίπεδο των κοινωνικών παροχών (σε θέματα υγείας, εκπαίδευσης, συνταξιοδότησης) και της κοινής αγροτικής πολιτικής 9%.²⁵²

Πίνακας 4: Τα κεκτημένα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

²⁵¹ Standard Eurobarometer 88, Herbst 2017, Nationaler Bericht Deutschland, σελ. 5.

²⁵² Standard Eurobarometer 87, Frühjahr 2017, Erste Ergebnisse, σελ. 42.

5.9 Σχεδιάζοντας το Ευρωπαϊκό Μέλλον

Ήδη από το 2000 είχαν γίνει διάφορες συζητήσεις για τη μελλοντική, εξελικτική πορεία της Ε.Ε. Σε μια ομιλία του Joschka Fischer (τότε Υπουργός Εξωτερικών της Γερμανίας) προκαθόριζε το μέλλον της Ε.Ε. ως εξής: δηλαδή τη μετάβαση από μια ένωση κρατών σε μια Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία, όπου οι νομοθετικές και εκτελεστικές εξουσίες θα ασκούνταν από μια κυβέρνηση και ένα κοινοβούλιο. Βέβαια αυτό θα επιτυγχανόταν μόνο με βάση μια συνταγματική συνθήκη και τη διαίρεση της κυριαρχίας μεταξύ της Ε.Ε. και των εθνικών κρατών. Η πρόταση του Fischer απορρίφθηκε από τους Ευρωσκεπτικιστές και ιδιαίτερα από τους Βρετανούς. Θετικά αντέδρασαν οι Ιταλοί και μάλλον ουδέτερα οι Γάλλοι, μιλώντας για μια προωθημένη ολοκλήρωση μέσω μιας ενισχυμένης συνεργασίας. Ο τότε Καγκελάριος της Γερμανίας Gerhard Schröder πρότεινε, στηρίζοντας τη ομοσπονδιακή προοπτική, την ‘κοινοτοποίηση’ της εξωτερικής πολιτικής και την αναμόρφωση της θεσμικής δομής. Απεναντίας, ο Βέλγος ομόλογος του Guy Verhofstadt υποστήριζε την ιδέα μιας ‘Ομοσπονδίας εθνικών κρατών’, η οποία θα διασφάλιζε το ρόλο του κράτους, αλλά τάχθηκε υπέρ της μετεξέλιξης της Επιτροπής σε ευρωπαϊκή κυβέρνηση. Ο Γάλλος πρωθυπουργός από την άλλη περιορίστηκε στην ανάγκη θεσμικών μεταρρυθμίσεων, όπως για παράδειγμα τη θέσπιση ενός μόνιμου κογκρέσου των εθνικών κοινοβουλίων. Από τα παραπάνω διακρίνεται ότι για την περαιτέρω διεύρυνση και εξέλιξη της Ε.Ε. χρειάζονται μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες που θα διευρύνουν την νομιμοποιητική της βάση, θα διασφαλίσουν τη λειτουργικότητα της και θα εγγυώνται τη δυναμική και ενοποιητική της παρουσία στο διεθνές γίγνεσθαι.²⁵³

Επιπροσθέτως, προκειμένου να συνεχίσει με επιτυχία το ιστορικό της, η Ε.Ε. πρέπει να αντιμετωπίσει τις τρέχουσες προκλήσεις.

- Η ενίσχυση της εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών-μελών και της αξιοπιστίας μεταξύ τους όσον αφορά τους κοινούς κανόνες είναι πρώτη προκλήση (π.χ. στην κατά την περίοδο της κρίσης του ευρώ).

---

²⁵³ Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης, Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση - Η ιστορική διάσταση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος 1923-2004 (4η εκδ. Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2010), σελ. 200-204.

- Η εξασφάλιση του ευρώ- του κοινού νομίσματος και η συνοχή της ζώνης του ευρώ παραμένει μια σημαντική πρόκληση για τη νομισματική ένωση των 18 κρατών-μελών.
- Η διατήρηση της ευημερίας και επομένως της κοινωνικής ειρήνης αποτελεί κεντρικό καθήκον της Ε.Ε. (μέσο του προγράμματος Ευρώπη 2020).
- Η απόσταση, το χάσμα, η διαφοροποίηση που υπάρχει σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού αρκετών κρατών-μελών στην Ε.Ε. θα μπορούσε να οδηγήσει στη μη αποδοχή της από τα ίδια της τα μέλη (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο).
- Η Ε.Ε. πρέπει να ξεπεράσει τις εσωτερικές διαφορές της προκειμένου να μπορέσει να μιλήσει με μία φωνή στα διεθνή φόρουμ για θέματα που μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο σε συνεργασία με την παγκόσμια κοινότητα (π.χ. ρύπανση, αλλαγή του κλίματος).
- Η Ε.Ε. πρέπει επίσης να αναπτύξει μια αξιόπιστη και ελκυστική προσφορά στα κράτη της ανατολικής γειτονίας. Πόσο σημαντικό είναι αυτό που αποδείχτηκε από τα γεγονότα στην Ουκρανία στα τέλη του 2013 / αρχές του 2014.
- Η από κοινού καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος.
- Από τη μία, η Ε.Ε. δεν πρέπει να επιτρέπει μόνο τη νόμιμη μετανάστευση, αλλά να αναπτύξει παράλληλα μια πολιτική ενσωμάτωσης, φιλόξενη προς τους μετανάστες. Από την άλλη πλευρά, πρέπει να επιδιώξει να περιορίσει την παράνομη μετανάστευση, η οποία θα είναι δυνατή με συγκεκριμένες πολιτικές έναντι των χωρών προέλευσης.
- Τέλος, η Ε.Ε., εκτός από μία μεγάλη εμπορική δύναμη στον κόσμο, είναι επίσης ο μεγαλύτερος φορέας αναπτυξιακής βοήθειας στον κόσμο, γι' αυτό θα πρέπει να διαδραματίσει ισχυρότερο ρόλο στη διεθνή πολιτική και να βελτιωθεί η από κοινού εξωτερική δράση της για να καταστεί λειτουργικότερη η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης.²⁵⁴

---

²⁵⁴ Eckart D. Stratenschulte. *Überblick* (Bundeszentrale für politische Bildung, 1/4/2014), Διαθέσιμο: <<http://www.bpb.de/internationales/europa/europaeische-union/43006/ueberblick>>, προσπελάστηκε στις 14/4/2019.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: VI ΠΟΛΙΤΕΣ

6.1 Η ιδιότητα του πολίτη

Στη σύγχρονη πολιτική κοινωνία της Ευρώπης, η ιδιότητα του πολίτη και του κράτους αποτελούν αλληλοσυμπληρωματικές έννοιες. Η ιδιότητα του πολίτη συνδέεται με την πίστη και την ένταξη του ατόμου στην εθνική συλλογικότητα, η οποία καθορίζεται από το έδαφος και την κουλτούρα. Επίσης, η ιδιότητα αυτή νομιμοποιεί το σύγχρονο ευρωπαϊκό εθνικό κράτος που βρίσκεται συνεχώς σε μια εξελικτική διαδικασία, καθώς οι διεκδικήσεις και οι διαπραγματεύσεις με το κράτος επανακαθορίζονται συνεχώς (π.χ. λόγω της παγκοσμιοποίησης και της κρίσης του κράτους πρόνοιας). Επιπλέον, παρατηρείται η ιδιότητα του πολίτη όλο και περισσότερο να εξευρωπαϊάζεται (στα πλαίσια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης), δηλαδή δημιουργείται ένα είδος ευρωπαϊκής ιθαγένειας, όπου καθορίζονται τα πολιτικά σύνορα της Ευρώπης, διαχωρίζοντας τους από τους ‘ξένους υπηκόους’. Από την άλλη, η δημιουργία οικουμενικής ιδιότητας του πολίτη θα ήταν εφικτή αν όλα τα κράτη εφάρμοζαν μια πολιτική, βασισμένη σ’ ένα κοινό δίκαιο.²⁵⁵

6.2 Η επίδραση της Παγκοσμιοποίησης στον πολίτη

Τα άτομα άρχισαν να οργανώνονται πολιτικά, για να αναγνωριστούν τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιότητα τους ως πολίτες/ citizenship. Απαιτώντας το δικαίωμα της εκπροσώπησης και το δικαίωμα στο κράτος δικαίου (νομικά δικαιώματα) κατάφεραν να αποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα, τα οποία σε βάθος χρόνου επεκτάθηκαν και σ’ άλλους τομείς, όπως κοινωνικά δικαιώματα και δικαιώματα πρόνοιας, λύνοντας έτσι τις κοινωνικές συγκρούσεις.²⁵⁶

Συγκεκριμένα, η επίδραση της οικονομικής διάστασης της παγκοσμιοποίησης στον πολίτη συμβάλει στο τρόπο ατομικής και συλλογικής του οργάνωσης. Ο πολίτης συνειδητοποιεί, ότι υπάρχει και αλληλεπιδρά μέσα σ’ ένα παγκόσμιο πλαίσιο. Η

---

²⁵⁵ Michael G. Müller, Κράτος και Πολίτες, σε Ελένη Αρβελέρ & Maurice Aymard. *Β’ τόμος Οι Ευρωπαίοι – Νεότερη και σύγχρονη εποχή* (β’ εκδ. Εκδόσεις Σαββάλας, 2003), σελ. 232-234+247.

²⁵⁶ Andrew Linklater, *Η παγκοσμιοποίηση και η μεταμόρφωση της πολιτικής κοινότητας*, σε John Baylis & Steve Smith, στο ίδιο, σελ. 887-889.

συνειδητότητα αυτή απορρέει από το γεγονός της θέλησης του να γνωρίζει: τί τον επηρεάζει, τί τον καθορίζει και τί τον περιβάλλει.²⁵⁷

Δηλαδή, « *Η παγκοσμιοποίηση του πολίτη δεν είναι μια διάσταση που διαβρώνει ή εξαφανίζει τις ιδιαιτερότητες του πολίτη ως άτομου και ως μέλους συγκεκριμένου κοινωνικού συνόλου, αλλά μεγαλώνει το πεδίο αναφοράς για τους πολίτες, διευρύνει τα σημεία που τους αφορούν: η 'ή γειτονιά', δηλαδή αυτό που άμεσα περιβάλλει και αφορά τους πολίτες, γίνεται μεγαλύτερη από την παραδοσιακά, τοπικά ή εθνικά νοούμενη 'γειτονιά'».*²⁵⁸

Σημαντικό ρόλο παίζει η τεχνολογία της επικοινωνίας και πληροφορίας, γιατί κυρίως μόνο σε περιοχές όπου είναι ευρέως διαδεδομένες αυτές οι νέες τεχνολογίες, συναντάμε πολίτες και κοινωνίες που έχουν συνειδητοποιήσει την μεταξύ τους αλληλεξάρτηση. (Π.χ. Ευρώπη, Βόρεια Αμερική και Κίνα).²⁵⁹

Αυτή η παγκόσμια συνειδητότητα έχει οδηγήσει αρκετούς θεωρητικούς να παρατηρούν την ανάδυση μιας παγκόσμιας κουλτούρας, η οποία επιτυγχάνει την παγκόσμια ενοποίηση. Η κυρία Ψαρρού ωστόσο στο βιβλίο της, υποστηρίζει ότι βάση γεγονότων του παρελθόντος αυτή η ομογενοποίηση έχει επιφέρει και αρνητικά συμβάντα, όπως π.χ. πολέμους. Επίσης, θεωρεί ότι για την ύπαρξη μιας παγκόσμιας κουλτούρας δεν αρκούν οι επιρροές των ΜΜΕ μέσω των διαφημίσεων και των ταινιών που προβάλλουν, αλλά κοινές εμπειρίες και βιώματα.²⁶⁰

6.3 Συμμετοχική δημοκρατία μέσω δημοψηφισμάτων

Σύμφωνα με μία έρευνα που διεξήχθη μεταξύ 10 χωρών της Ε.Ε. διαπιστώνεται, ότι ένα ποσοστό 50% των Ευρωπαίων πολιτών δεν είναι ικανοποιημένο από τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η δημοκρατία στη χώρα τους, σε σύγκριση με μόλις 48% που δηλώνουν ικανοποιημένοι. Η εικόνα ποικίλλει σημαντικά από χώρα σε χώρα: Περισσότεροι από επτά στους δέκα στη Σουηδία (79%), στις Κάτω Χώρες (77%) και στη Γερμανία (73%) είναι ικανοποιημένοι με το

---

²⁵⁷ Νέλλη Ψαρρού. Εθνική Ταυτότητα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης (1^η εκδ. Εκδόσεις Gutenberg, 2005), σελ. 211-212.

²⁵⁸ Νέλλη Ψαρρού, στο ίδιο, σελ. 212.

²⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 212.

²⁶⁰ Στο ίδιο, σελ. 214.

σημερινό δημοκρατικό- αντιπροσωπευτικό σύστημα, σε αντίθεση με εκείνους στην Ισπανία (25%) και στην Ελλάδα (21%). Ειδικότερα, το 80% των ερωτηθέντων έχει θετική άποψη για την αντιπροσωπευτική δημοκρατία, αλλά η ένταση αυτής της στήριξης ποικίλει. Για παράδειγμα, ένα 54% των Σουηδών πιστεύει, ότι ένα σύστημα στο οποίο οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι αποφασίζουν σύμφωνα με το νόμο είναι ένας πολύ καλός τρόπος διακυβέρνησης, αλλά μόνο ένα 20% των Πολωνών είναι εξίσου ενθουσιασμένοι με τον τρόπο αυτό. Αυτό έχει να κάνει με την επιθυμία των Ευρωπαίων να ακούσουν τις φωνές τους σε θέματα που μπορεί να έχουν τις σημαντικότερες μακροπρόθεσμες συνέπειες. Αυτό μεταφράζεται διαφορετικά: ένα κυβερνητικό σύστημα όπου οι πολίτες, οι μη εκλεγμένοι, ψηφίζουν άμεσα για μεγάλα εθνικά ζητήματα.²⁶¹

Συγκεκριμένα, ένα 70% των ευρωπαίων πολιτών πιστεύει ότι τα δημοψηφίσματα θα είναι ένας καλός τρόπος διακυβέρνησης της χώρας τους. Αυτό περιλαμβάνει περίπου οκτώ στους δέκα Έλληνες και περίπου τα τρία τέταρτα των Ισπανών, Γερμανών και Γάλλων. Ωστόσο, ο ενθουσιασμός για την άμεση δημοκρατία είναι χαμηλότερος στις Κάτω Χώρες (55%) και στο Ηνωμένο Βασίλειο (56%), τα δύο κράτη της Ε.Ε. που διεξήγαγαν πρόσφατα δημοψήφισμα. Οι υποστηρικτές ορισμένων λαϊκιστικών κομμάτων είναι ιδιαίτερα ενθουσιασμένοι με μια τέτοια άμεση δημοκρατία. Οι λιγότερο μορφωμένοι άνθρωποι είναι πιο πιθανό από εκείνα με πρόσθετη εκπαίδευση να στηρίζουν την κυβέρνηση μέσω δημοψηφισμάτων.²⁶²

Ένα ποσοστό της τάξεως του 53% των ευρωπαίων πολιτών που συμμετείχαν στην έρευνα, υποστηρίζει τη διεξαγωγή εθνικής ψηφοφορίας σχετικά με τη συνεχή ένταξης-εμβάθυνσης της χώρας τους στην Ε.Ε. Η υποστήριξη για άμεση λαϊκή ψηφοφορία για τη συνέχιση της ένταξης στην Ε.Ε. είναι ιδιαίτερα ισχυρή σε κόμματα που προέρχονται από το ακροδεξιό πολιτικό τόξο (π.χ. στη Γαλλία 84%, στη Γερμανία 69% , στις Κάτω Χώρες 69% και στην Ιταλία 63% αντίστοιχα). Αυτό βέβαια, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι οι πολίτες σ' αυτές τις χώρες επιθυμούν τη δική τους έξοδο από την Ε.Ε. , αλλά περισσότερο εκδηλώνουν μία επιθυμία για μεγαλύτερη φωνή μέσα στην Ε.Ε. Ωστόσο θα πρέπει να συνυπολογιστούν

---

²⁶¹ Bruce Stokes, Άρθρο: *Europeans Want Direct Democracy- Special to RealClearWorld* (Pew Research Center, published January 31, 2018), προσπελάστηκε στις 14/11/2018.

²⁶² Bruce Stokes, στο ίδιο.

απρόβλεπτες συνέπειες, όπως για παράδειγμα το πολυσυζητημένο Brexit, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει μια πρόγευση μελλοντικών γεγονότων.²⁶³

6.4 Συμμετοχική δημοκρατία μέσω της Πρωτοβουλίας Ευρωπαίων Πολιτών

Όλο και περισσότερο αντιλαμβάνεται ο ευρωπαίος πολίτης, ότι τα καθημερινά προβλήματά του ρυθμίζονται μέσω της κοινής ευρωπαϊκής νομοθεσίας, αντί μέχρι πρότινος από τις τοπικές- εθνικές αρχές.

Γι' αυτό η Ε.Ε. μέσω της χρήσης της Πρωτοβουλίας Ευρωπαίων Πολιτών που παρέχει στους πολίτες προσπαθεί να αντισταθμίσει το δημοκρατικό της έλλειμμα. Συγκεκριμένα, πρόκειται για ένα συμμετοχικό εργαλείο δημοκρατίας. Σε αντίθεση με μια συνταγματική δημοκρατία, όπου η νομιμοποίηση θεμελιώνεται στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, δηλαδή της άμεσης λαϊκή νομιμοποίησης δια της εκλογής των αντιπροσώπων της και την πολιτική εμπιστοσύνη που δείχνουν (οι αντιπρόσωποι) προς την κυβέρνηση, στην Ε.Ε. η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν εκλέγεται άμεσα, όπως στις ομοσπονδιακές κυβερνήσεις. Εκεί τα συντεταγμένα όργανα της πολιτείας απολαμβάνουν την εμπιστοσύνη των πολιτών και την πρόσδεσή τους σε μια φαντασική εθνική κοινότητα, τα οποία εξασφαλίζουν μια ελάχιστη κοινωνική συνοχή, η οποία επιτρέπει την άσκηση πολιτικών. Για την Ε.Ε. δεν υπάρχουν αυτά τα βασικά θεμέλια (αρχή της άμεσης αντιπροσώπευσης για την “εκτελεστική κυβέρνηση” και η κοινωνική συνοχή) απ’ όπου θα μπορούσε να αντλεί νομιμοποίηση. Γι' αυτό έρχεται να συμπληρώσει της νομιμοποίησή της με την συμμετοχική δημοκρατία, και συγκεκριμένα με την εργαλειακή χρήση της Πρωτοβουλίας Ευρωπαίων Πολιτών.²⁶⁴

Σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ.1 της Σ.Ε.Ε: «Η λειτουργία της Ένωσης θεμελιώνεται στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία», η οποία με τη σειρά της επιμερίζεται σε δύο υποστηρίγματα: την άμεση λαϊκή νομιμοποίηση που αντλεί μόνο το ένα από τα τρία βασικά θεσμικά όργανα της Ε.Ε, το Κοινοβούλιο, «οι πολίτες εκπροσωπούνται άμεσα στο επίπεδο της Ένωσης στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο», άρθ. 10 παρ.2 εδ.α', και την έμμεση λαϊκή νομιμοποίηση που αντλεί ο έτερος συν-

²⁶³ Bruce Stokes, στο ίδιο.

²⁶⁴ Ιωάννης Παπαδόπουλος, *Πολιτικό Σύστημα της Ε.Ε, Η Πρωτοβουλία Ευρωπαίων Πολιτών: Ένα εργαλείο συμμετοχικής δημοκρατίας στην Ε.Ε* (Αναρτημένο στην πλατφόρμα του Πανεπιστημίου Μακεδονίας), προσπελάστηκε στις 08/01/2017.

νομοθέτης, το διακυβερνητικό όργανο της Ένωσης. «Τα κράτη μέλη εκπροσωπούνται στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο από τον αρχηγό κράτους ή Κυβέρνησης και στο Συμβούλιο από τις κυβερνήσεις τους, οι οποίοι είναι δημοκρατικά υπεύθυνοι είτε έναντι των εθνικών τους κοινοβουλίων, είτε έναντι των πολιτών τους», άρθ. 10 παρ.2 εδ.β'.²⁶⁵ Άρα έχουμε άμεση έκφραση όλων των Ευρωπαίων Πολιτών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, όσο και επιμέρους μέσω των κρατών μελών από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο της Ε.Ε. μέσω της εμπιστοσύνης των εθνικών κοινοβουλίων προς την κυβέρνηση.

Ως συμπλήρωμα της αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας έχουμε την “Συμμετοχική- Διαβουλευτική Δημοκρατία” άρθρο 11 Σ.Ε.Ε για να επιμεριστεί το βάρος και για να γίνει πιο σταθερό το οικοδόμημα. Εκτός από το να εκλέγουν αντιπροσώπους, καλούνται οι πολίτες να συμμετέχουν στη νομιμοποίηση της δράσης της Ε.Ε, δια της κινητοποίησης, της διαβούλευσης σε σχέση με τα θεσμικά όργανα. Συγκεκριμένα η συμμετοχή των πολιτών γίνεται είτε απευθείας είτε μέσω αντιπροσωπευτικών οργανώσεων (π.χ. stakeholders). Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 11 παρ. 4, γίνεται κατανοητό ότι την αποκλειστική νομοθετική πρωτοβουλία την έχει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ότι μέσα απ’ αυτό το συμμετοχικό εργαλείο ξεκινάει “μια πρωτοβουλία για πρωτοβουλία”.²⁶⁶

Σύμφωνα με τον κανονισμό 211/2011, ο οποίος ψηφίστηκε στις 16 Φεβρουαρίου 2011 και άρχισε να ισχύει στις 1 Απριλίου 2012, ισχύουν τα εξής για την Πρωτοβουλία Πολιτών:

Σύμφωνα με το άρθρο 2, «ως Πρωτοβουλία Πολιτών νοείται πρωτοβουλία η οποία υποβάλλεται στην Επιτροπή σύμφωνα με τον παρόντα κανονισμό, με την οποία η Επιτροπή καλείται, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, να υποβάλλει οποιαδήποτε κατάλληλη πρόταση επί θεμάτων στα οποία οι πολίτες θεωρούν ότι απαιτείται νομική πράξη της Επιτροπής για την εφαρμογή των συνθηκών και την οποία υποστηρίζουν έγκυρα τουλάχιστον ένα εκατομμύριο υπογράφωντες προερχόμενοι από το ένα τέταρτο τουλάχιστον των κρατών μελών». Συγκεκριμένα, όσο αφορά τον ελάχιστο αριθμό των υπογραφών ανά κράτος μέλος το άρθρο 7 εξηγεί πως αυτός ο αριθμός αντιστοιχεί με τον πληθυσμό της εκάστοτε χώρας, δηλαδή όσους ευρωβουλευτές

²⁶⁵ Ιωάννης Παπαδόπουλος, στο ίδιο.

²⁶⁶ Ιωάννης Παπαδόπουλος, στο ίδιο.

εκλέγει το κράτος- μέλος επί 750 (εκλογικό μέτρο), για παράδειγμα η Ελλάδα εκλέγει 22 Ευρωβουλευτές: 22 x 750. Ακολουθείται μια λογική αναλογικής εκπροσώπησης. Επίσης, πρέπει να προέρχονται τουλάχιστον από το ¼ των κρατών-μελών της Ε.Ε. (28/4). Υπήρξε διάσταση απόψεων μεταξύ των θεσμικών οργάνων όσο αφορά τον καθορισμό του ελάχιστου αριθμού των κρατών μελών, ωστόσο επικράτησε η θέση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.²⁶⁷

Το άρθρο 3 αναφέρεται στους διοργανωτές και τους υπογράφοντες, όπου δικαίωμα ψήφου και οργάνωσης έχουν όσοι έχουν δικαίωμα εκλέγειν στις Ευρωεκλογές (εξαρτάται από την εκάστοτε εθνική νομοθεσία) και αποκλειστικά μόνο φυσικά πρόσωπα, δηλαδή μόνο Ευρωπαίοι πολίτες, για να εκφραστεί η γνώμη των πολιτών. Ενδιάμεσες οργανώσεις πολιτών μπορούν να επικοινωνούν, και να διαδίδουν δράσεις, αρκεί να γίνεται με διαφάνεια και να καταδεικνύονται οι διοργανωτές και οι πηγές χρηματοδότησης. Επιπλέον, θα πρέπει να συσταθεί μια επιτροπή πολιτών, η οποία θα αποτελείται από τουλάχιστον 7 πρόσωπα, τα οποία θα είναι κάτοικοι τουλάχιστον 7 κρατών-μελών και θα είναι ο συνδετικός κρίκος μεταξύ των 1 εκατομμυρίων πολιτών της πρωτοβουλίας και του θεσμικού οργάνου. Έτσι διασφαλίζεται ότι οι Πρωτοβουλίες είναι σοβαρές με πανευρωπαϊκό χαρακτήρα.²⁶⁸

Το άρθρο 4 του Κανονισμού σχετίζεται με την καταχώριση της προτεινόμενης Πρωτοβουλίας Πολιτών. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατάφερε να περάσει στον κανονισμό τις διατάξεις που ορίζουν ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν θα λαμβάνει επίσημη απόφαση σχετικά με το παραδεκτό, όπως προβλεπόταν στην πρόταση της, αλλά θα καταχωρίζει τις προτεινόμενες Πρωτοβουλίες μόνο αν πληρούνται οι προϋποθέσεις που καθορίζονται στο άρθρο 4 παρ.2. Η Επιτροπή, αφού λάβει ορισμένες πληροφορίες σχετικά με την προτεινόμενη Πρωτοβουλία, θα εξετάζει αν πληροί τα εξής τυπικά κριτήρια: α.) αν έχει συσταθεί με βάση το άρθρο 3 β.) αν δεν αντιβαίνει τις αξίες της Ε.Ε, γ.) αν είναι εκτός του πλαισίου αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, δ.) αν η Πρωτοβουλία είναι επιπόλαια, καταχρηστική, κακόβουλη και κατόπιν θα προβαίνει σε καταχώριση και δημοσίευσή της στο μητρώο. Από τη στιγμή που έγινε ο έλεγχος του παραδεκτού και η διάκριση των ακατάλληλων προτάσεων που δεν πληρούν τα 4 τυπικά κριτήρια, κινητοποιείται όλη

---

²⁶⁷ Στο ίδιο.

²⁶⁸ Στο ίδιο.

η Ένωση για να μη ακολουθήσει η καταχώρηση της στο μητρώο και να προστατευτεί από τυχόν ακραίους σκοπούς.²⁶⁹

Από την άλλη μέσα από το άρθρο 4 παρ. 2 διακρίνεται μια αδυναμία της Ένωσης. Ενώ από την μια επιθυμεί να συμμετέχουν οι πολίτες της πιο ενεργά στη δημόσια σφαίρα και ιδιαίτερα στο κομμάτι λήψης αποφάσεων, φαίνεται από τα 4 κριτήρια το ένα κριτήριο «επιπόλαια, καταχρηστική, κακόβουλη» να δίνει περιθώρια να ερμηνεύονται πρωτοβουλίες κατά το δοκούν, περιορίζοντας ταυτοχρόνως πρωτοβουλίες που μπορεί να μην είναι αρεστές και προκαλώντας καχυποψία στους πολίτες. Σε περίπτωση απόρριψης και μη καταχώρησης της Πρωτοβουλίας, οι διοργανωτές μπορούν να κινηθούν νομικά.²⁷⁰

Το άρθρο 5 αναφέρεται στην έναρξη αντίστροφης μέτρησης συλλογής υπογραφών που ξεκινά αμέσως με την καταχώρηση της πρωτοβουλίας στο μητρώο, η οποία διαρκεί 12 μήνες. Οι δηλώσεις υποστήριξης γίνονται είτε σε έντυπη είτε σε ηλεκτρονική μορφή. Από τη μία το διάστημα 12 μηνών είναι ικανοποιητικό, καθώς πρέπει να είναι επίκαιρο το θέμα, από την άλλη ξεκινάει η συλλογή υπογραφών σε ολόκληρη την Ευρώπη χωρίς να υπάρχει έτοιμο ένα ενιαίο λογισμικό σύστημα που να παρέχεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.²⁷¹

Μετά την συλλογή υπογραφών άρθρο 8, υποβάλλονται οι δηλώσεις υποστήριξης προς επαλήθευση στις αρμόδιες αρχές του κάθε κράτους- μέλους για να ελεγχθεί η γνησιότητα της υπογραφής. Το διοικητικό κόστος δεν το αναλαμβάνει η Ε.Ε αλλά το κάθε κράτος- μέλος. Επίσης, δεν υπάρχει εναρμόνιση κριτηρίων όσο αφορά για το γνήσιο της υπογραφής αλλά για το κάθε κράτος- μέλος ισχύουν τα δικά τους εθνικά κριτήρια. Με άλλα λόγια δεν υπάρχει ευρωπαϊκή κατεύθυνση ως προς τον τρόπο συλλογής υπογραφών και αυτό για κάποιες χώρες μπορεί να λειτουργεί αποθαρρυντικά (αν έχουν αυξημένα κριτήρια). Μετά την συγκέντρωση και επαλήθευση του ενός εκατομμυρίου υπογραφών, οι διοργανωτές υποβάλλουν την Πρωτοβουλία στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, γνωστοποιώντας τυχόν πηγές

---

²⁶⁹ Στο ίδιο.

²⁷⁰ Στο ίδιο.

²⁷¹ Στο ίδιο.

χρηματοδότησης ή άλλου είδους στήριξης (άρθρο 9). Δεν προβλέπεται χρηματοδότηση για την απόσβεση δαπανών των διοργανωτών.²⁷²

Έπειτα, όπως καταγράφεται και στο άρθρο 10 του Κανονισμού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προχωράει σε μια διαδικασία τυπικής εξέτασης της Πρωτοβουλίας μέσα σε διάστημα 3 μηνών, όπου έρχεται και σε επαφή με τους διοργανωτές της Πρωτοβουλίας για να εξηγήσουν και προφορικά τα θέματα που θίγουν μέσα από την Πρωτοβουλία τους. Κατά την διάρκεια των 3 μηνών η Επιτροπή εκδίδει μια ανακοίνωση με πολιτικά και νομικά συμπεράσματα, συμπεριλαμβάνοντας και τις ενδεχόμενες ενέργειες και λόγους που θα προβεί ή όχι σε κάποιες ενέργειες. Δηλαδή αν δοθεί συνέχεια ή όχι στη συγκεκριμένη Πρωτοβουλία. Απ' αυτό διακρίνεται και πάλι ότι την νομοθετική πρωτοβουλία την έχει αποκλειστικά και μόνο η Επιτροπή. Δεν την υποχρεώνει κανείς να προβεί σε νομοθετική πρωτοβουλία.²⁷³

Παράλληλα, μέσα στο διάστημα των 3 μηνών, όπως προαναφέρθηκε, διοργανώνει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ακρόαση (άρθρο 11), όπου οι διοργανωτές της Πρωτοβουλίας παρουσιάζουν την Πρωτοβουλία τους στο Κοινοβούλιο, με παρόντες και αντιπροσώπους της Επιτροπής. Είναι μια μορφή πίεσης του Ε. Κοινοβουλίου προς την Ε. Επιτροπή για να λάβει δράση. Το Κοινοβούλιο υποστηρίζει και δημοσιοποιεί συχνά πρωτοβουλίες. Δεν υπάρχει κανένα κριτήριο ως προς την απόφαση που θα πάρει η Ε. Επιτροπή για την εκάστοτε Πρωτοβουλία Πολιτών, κανένας κανονισμός δεν προβλέπει μια εκτίμηση επιπτώσεων, ούτε κάποια εμπλοκή για την λήψη απόφασης και συγγραφής της ανακοίνωσης για να εκφραστεί το ευρωπαϊκό συμφέρον. Πρόκειται για ένα μείγμα «συμμετοχικότητας» και μονοπωλίου της νομοθετικής πρωτοβουλίας. Όπου δύσκολα απλοί πολίτες μπορούν να επιτύχουν μια Πρωτοβουλία, λόγω της έλλειψης οικονομικών πόρων και της εκτενούς γραφειοκρατίας.²⁷⁴

Η χρήση της διαδικασίας αυτής δεν οδηγεί αναγκαστικά σε πρόταση νομοθεσίας, θεσμικά δεν αλλάζει κάτι στην προ- νομοθετική και νομοθετική διαδικασία, απεναντίας αυξάνεται η πολιτική πίεση για την ανάληψη νομοθετικής πρωτοβουλίας. Αν η Ε. Επιτροπή απορρίπτει συνέχεια Πρωτοβουλίες Πολιτών θα έχει αρνητικά αποτελέσματα, όπως απογοήτευση, οργή και θα στρέψει τους πολίτες

---

²⁷² Στο ίδιο.

²⁷³ Στο ίδιο.

²⁷⁴ Στο ίδιο.

σε διαμαρτυρία. Αν από την άλλη είναι συνεχώς θετική και αναλαμβάνει δράσεις για όλες τις Πρωτοβουλίες θα μειωθεί το θεσμικό της κύρος και θα φανεί ως υποχείριο της λαϊκής πίεσης. Γι' αυτό πρέπει να υπάρξει μια λεπτή ισορροπία μεταξύ της συμμετοχικής δημοκρατίας και της κοινοτικής μεθόδου, όπου μέσα από αυτή τη διαδικασία της Πρωτοβουλίας Πολιτών η Επιτροπή να διατηρεί το θεσμικό της κύρος αλλά και παράλληλα να νομιμοποιείται δια της διαδικασίας αυτής μειώνοντας έτσι το δημοκρατικό της έλλειμμα. Οι επιπτώσεις για το Ε. Κοινοβούλιο είναι θετικές ως προς το να διεκδικήσει περισσότερη πολιτική ισχύ σε σχέση με τα άλλα δυο θεσμικά όργανα, και συγκεκριμένα μέσα από τα πολιτικά της κόμματα που την συγκροτούν.²⁷⁵

Τα ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα έχουν τη δυνατότητα να στηρίζουν και να προωθήσουν Πρωτοβουλίες Πολιτών που εξυπηρετούν και δικά τους συμφέροντα που μπορεί ήδη να εντάσσονται στην πολιτική τους ατζέντα. Επίσης, μπορούν να ασκούν επιρροή στους πολίτες σε θέματα που ταυτίζονται με την ιδεολογία τους και ταυτοχρόνως να τους κάνει να ανακτήσουν το ενδιαφέρον για το ευρωπαϊκό πολιτικό γίνεσθαι και τις ευρωεκλογές. Από την άλλη τα κόμματα έχοντας εμπειρία σε θέματα διεθνικής συνεργασίας μεταξύ εθνικών πολιτικών κομμάτων, οικονομικά μέσα, επιστημονικό προσωπικό, ανθρώπινο δυναμικό, think tanks, κ.ά. μπορούν ευκολότερα να κοινοποιήσουν- γνωστοποιήσουν μια Πρωτοβουλία Πολιτών, αφού βρουν το διακύβευμα.²⁷⁶

Συμπερασματικά, φαίνεται η Πρωτοβουλία Πολιτών να αλλάζει σταδιακά τα τεκταινόμενα στην Ε.Ε και να αλλάζουν και οι ισορροπίες μεταξύ των τριών θεσμικών οργάνων. Μπορεί να ενδυναμωθεί το Κοινοβούλιο που είναι υποστηρικτικό ως προς τις Πρωτοβουλίες και της Επιτροπής να της ασκηθεί πολιτική πίεση, την οποία θα μεταφέρει στο Συμβούλιο για την ψηφίσει την νομοθετική πρωτοβουλία. Δηλαδή έχουμε μια άτυπη συμμαχία μεταξύ των δυο υπερεθνικών οργάνων (Κοινοβούλιο και Επιτροπή) και σχετική αποδυνάμωση του Συμβουλίου, καθώς δεν μπορεί να απορρίψει κάτι το οποίο προέρχεται μέσα από την συμμετοχική διαδικασία των ευρωπαίων πολιτών. Έτσι βλέπουμε σταδιακή αποδυνάμωση του

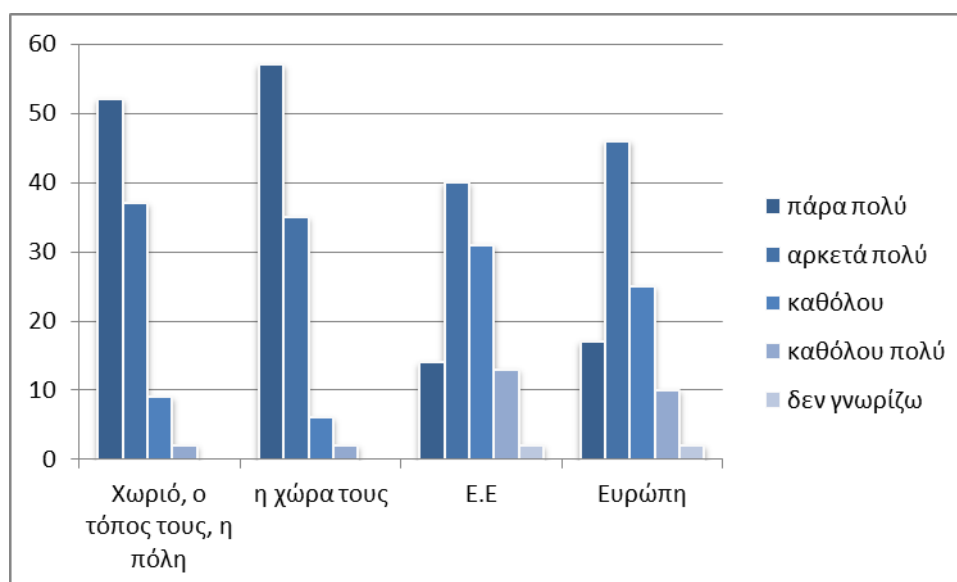
²⁷⁵ Στο ίδιο.

²⁷⁶ Στο ίδιο.

διακυβερνητικού στοιχείου και μια ενδυνάμωση ως προς την διαδικασία Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης.²⁷⁷

6.5 Αίσθημα συνδεσιμότητας του Ευρωπαίου Πολίτη

Σύμφωνα με το ερώτημα: “Πείτε μας πόσο σθεναρά αισθάνεστε συνδεδεμένοι με...” 9 στους 10 ευρωπαίους πολίτες απάντησαν 89% με το χωριό και την πόλη τους και 92% με τη χώρα τους. Και στις δυο περιπτώσεις διακρίνεται ότι παραπάνω από τους μισούς των ερωτηθέντων απάντησαν ότι είναι “πάρα πολύ συνδεδεμένοι” με την πόλη ή το χωριό τους 52% ή με την χώρα τους 57% αντίστοιχα. Επίσης, πάνω από τους μισούς ερωτηθέντες αισθάνονται με την Ε.Ε “αρκετά συνδεδεμένοι” 54% εκ των οποίων 14% “πάρα πολύ”. Αντιστρόφως, ένα ποσοστό της τάξεως του 44% των ερωτηθέντων δεν αισθάνονται “τόσο πολύ” έως και “καθόλου” συνδεδεμένοι με την Ε.Ε. Ωστόσο είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι, το ποσοστό συνδεσιμότητας των Ευρωπαίων με την Ε.Ε. αυξήθηκε κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες από το Φθινόπωρο του 2002. Τέλος, ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων 63% αισθάνονται συνδεδεμένοι με την Ευρώπη.²⁷⁸

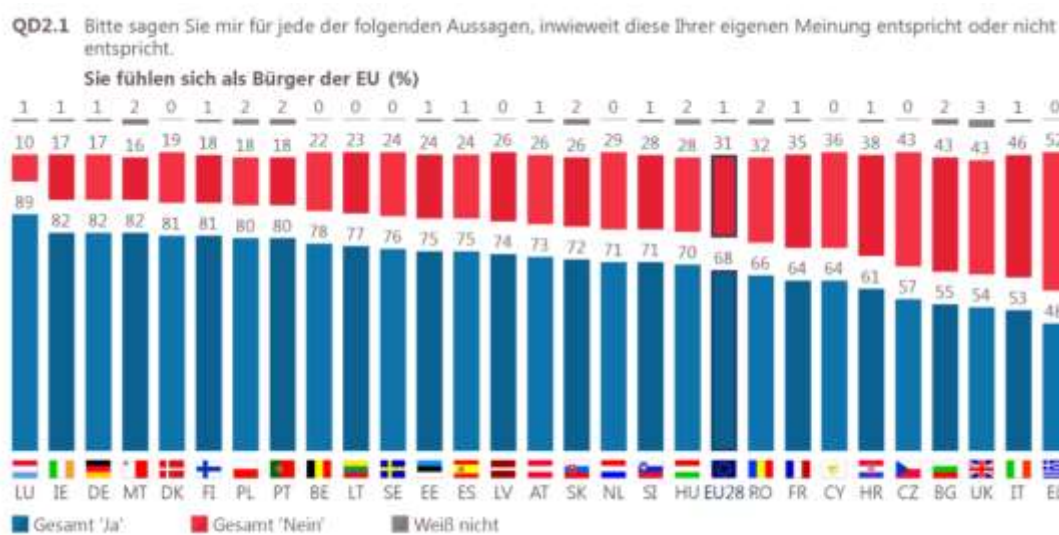
Πίνακας 5: Αίσθημα συνδεσιμότητας Ευρωπαίων Πολιτών

²⁷⁷ Στο ίδιο.

²⁷⁸ Standard Eurobarometer 87, Frühjahr 2017, Erste Ergebnisse σελ. 40.

6.6 Αίσθηση ως πολίτης της Ε.Ε

Σύμφωνα με έρευνα το Φθινόπωρο του 2016 πάνω από τα 2/3 ή 68% των Ευρωπαίων αισθάνεται πολίτης της Ε.Ε. Παράλληλα τρεις στους δέκα ερωτηθέντες ένα ποσοστό της τάξεως του 31% δεν αισθάνεται πολίτης της Ένωσης και 1% δεν γνωρίζει.²⁷⁹ Συγκεκριμένα, από τα 27 κράτη-μέλη, όπως το Φθινόπωρο του 2016, έτσι και την Άνοιξη του 2017 αισθάνονται πάνω από το μισό των ερωτηθέντων Ευρωπαίοι Πολίτες στα εξής κράτη: Λουξεμβούργο 89%, Ιρλανδία 82%, Γερμανία 82%, Μάλτα 82%, Δανία 81%, Φινλανδία 81%, Πολωνία 80% και Πορτογαλία 80%, δηλαδή οκτώ στους δέκα ερωτηθέντες. Αίσθηση κάνει το ποσοστό της Ελλάδας με 52%, όπου περισσότεροι από τους ερωτηθέντες απάντησαν ότι δεν αισθάνονται πολίτες της Ένωσης.²⁸⁰

Πίνακας 6: Κατά πόσο αισθάνεται κάποιος πολίτης της Ε.Ε;²⁸¹

6.7 Διαφοροποιήσεις μεταξύ Ευρωπαίων Πολιτών της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης

Σύμφωνα με μια άλλη στατιστική μελέτη, το πρώτο ενδιαφέρον στοιχείο που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι, κατά μέσο όρο, οι πολίτες των νέων κρατών-μελών

²⁷⁹ Standard Eurobarometer 87, Frühjahr 2017, Erste Ergebnisse σελ. 41

²⁸⁰ Στο ίδιο.

²⁸¹ Στο ίδιο.

είναι περισσότερο συνδεδεμένοι με την Ευρώπη από τους δυτικούς ομολόγους τους. Ειδικότερα, το 70% των πολιτών από την ανατολική Ευρώπη λένε ότι είναι ‘πολύ συνδεδεμένοι’ με την Ευρώπη, ενώ αντίστοιχα το 64% των Δυτικοευρωπαίων λένε το ίδιο. Αν και υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών της ΚΑΕ - η Ουγγαρία είναι η χώρα όπου οι πολίτες εκφράζουν την ισχυρότερη προσκόλληση στην Ευρώπη και η Εσθονία τη πιο αδύναμη. Από την άλλη μόνο το 51% των πολιτών από την ΚΑΕ θεωρούν τους εαυτούς τους ως Ευρωπαίους, ενώ το ποσοστό αυτό είναι 66% στα παλαιά κράτη-μέλη. Δηλαδή, το ποσοστό των πολιτών που αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως Ευρωπαίο είναι σταθερά μικρότερο από το μερίδιο εκείνο που αισθάνεται να συνδέεται με την Ευρώπη. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο, ότι στα παλαιά κράτη-μέλη, οι δυο διαστάσεις της ταυτότητα να είναι ισότιμες και το χάσμα μεταξύ τους να είναι μάλλον μικρό, καθώς είναι φυσικό όσοι συνδέονται με την Ευρώπη ως πολιτική κοινότητα να θεωρούν τους εαυτούς τους Ευρωπαίους (Ιταλία, Γερμανία).²⁸²

Για παράδειγμα, οι ηλικιωμένοι είναι πιο πιθανό να αναγνωριστούν ως Ευρωπαίοι στη Δύση σε σχέση με τους νεότερους, το αντίθετο ισχύει στην Ανατολή - οι άνθρωποι σε ηλικιωμένες ομάδες στην Ανατολή είναι σημαντικά λιγότερο πιθανό να κατέχουν μια γνωστική ευρωπαϊκή ταυτότητα από τους συνομήλικους τους στη Δύση. Οι πολίτες της Ανατολικής Ευρώπης που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 55-65 ετών είναι περίπου 40% λιγότερο πιθανό να θεωρήσουν τους εαυτούς τους ως Ευρωπαίους από τους ομολόγους τους από τη Δυτική Ευρώπη. Τα μέλη της ηλικίας κάτω των 25 ετών στην Ανατολή είναι εκείνα που μεγάλωσαν κατά την μετακομμουνιστική περίοδο και ήταν γεμάτα με την ιδέα μιας «επιστροφής στην Ευρώπη», οπότε δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η γνωστική ευρωπαϊκή ταυτότητα είναι ισχυρότερη σε αυτήν την ομάδα. Με άλλα λόγια, οι πολίτες από τα νέα κράτη-μέλη παραμένουν συνδεδεμένοι με την Ευρώπη, αλλά δεν θεωρούν τον εαυτό τους Ευρωπαίο στον ίδιο βαθμό με τους πολίτες της Δύσης.²⁸³

---

²⁸² Besir Ceka & Aleksandra Sojka. Άρθρο: *Loving it but not feeling it yet? The state of European identity after the eastern enlargement*. (European Union Politics 2016), σελ. 493.

²⁸³ Besir Ceka & Aleksandra Sojka, στο ίδιο, σελ. 495.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: VII ΑΛΛΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

7.1 Η ταυτότητα των Η.Π.Α

*«Η μεταφορά ‘Melting Pot’ που αναφέρεται για τις Η.Π.Α θεωρείται πλέον παρωχημένη. Η ιδέα του χωνευτηρίου, στο οποίο όλες οι πολιτισμικές επιρροές συγχωνεύονται σε μια ενιαία εθνική οντότητα, δεν αφήνει περιθώρια πολιτισμικών διαφορών. Ως εκ τούτου, ακολούθησε το ‘Salad Bowl’, το οποίο αντικατοπτρίζει περισσότερο τις διαφορετικές πολιτισμικές επιρροές και τις εθνοτικές ομάδες στις Η.Π.Α».*²⁸⁴

Κεντρικό στοιχείο της αμερικανικής ταυτότητας: ‘ενότητα μέσω της πολυμορφίας’. Οι Ηνωμένες Πολιτείες όχι μόνο προέκυψαν από την ποικιλομορφία, αλλά εξελίχθηκαν εξαιτίας αυτής της ποικιλομορφίας. Οι ‘Ιδρυτικοί Πατέρες’ συνειδητοποίησαν ότι η ‘εύθραυστη’ συνένωση των πολιτειών θα επιβίωνε μόνο αν οι πολλαπλές εθνικές και θρησκευτικές ομάδες της, - που ενίοτε λειτουργούσαν ανταγωνιστικά μεταξύ τους - θα μπορούσαν να συνυπάρξουν μόνο στη βάση μιας νέας συλλογικής εθνικής ταυτότητας. Χωρίς αποτελεσματική λύση, το εύθραυστο έθνος θα μπορούσε εύκολα να σπάσει κυρίως εξαιτίας των θρησκευτικών διαιρέσεων. Η λύση που αναπτύχθηκε από τους Ιδρυτικούς Πατέρες ήταν ένα Σύνταγμα που παραχωρούσε παν απ’ όλα σε κάθε άτομο το δικαίωμα στην ελευθερία της λατρείας και της θρησκευτικής σκέψης. Αυτή η επαναστατική ιδέα, η συνταγματικά κατοχυρωμένη ελευθερία σκέψης και πεποιθήσεων είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας πολύμορφης, θρησκευτικά κοινωνίας, όπου άνθρωποι με διαφορετικό υπόβαθρο έγιναν Αμερικανοί πολίτες. Βέβαια, η ιστορία της Αμερικής δεν είναι απαλλαγμένη από συγκρούσεις και τραγωδίες. Έτσι, οι Η.Π.Α ανήκουν στις χώρες του κόσμου, όπου συναντάται η πιο πολιτισμική και θρησκευτική πολυμορφία, με τις μειονότητες να ξεπερνούν ακόμη και τις πλειοψηφίες μέσα στα επόμενα χρόνια. Χωρίς φόβο θεσμικών διακρίσεων, οι αμερικανοί πολίτες είναι ελεύθεροι να ασκούν τη θρησκεία τους, να διακηρύσσουν τις απόψεις τους και να χρησιμοποιούν

---

²⁸⁴ <<https://www.college-contact.com/usa/kulturelle-besonderheiten>>, προσπελάστηκε στις 04/04/2019.

τη δημιουργική τους ενέργεια για να επιτύχουν τους προσωπικούς τους στόχους, στο βαθμό που δεν καταπατούν τα δικαιώματα των άλλων.²⁸⁵

Όπως και οι περισσότερες πτυχές της ζωής, έτσι και η πρακτική της θρησκείας λαμβάνει χώρα στο πνεύμα του αμοιβαίου σεβασμού. Οι Η.Π.Α είναι πλέον συνηθισμένες όταν συναθροίζονται κοινότητες για να γιορτάσουν μαζί. Απ' αυτό παρατηρείται πόσο διαφορετικά ή παρόμοια ζουν ως Αμερικάνοι. Οι μουσουλμάνοι για παράδειγμα αποτελούν στις Η.Π.Α μέρος του κοινωνικού και οικονομικού ιστού και εκπροσωπούνται σ' όλα τα επίπεδα της κοινωνίας. Ο πρώτος Αμερικανός μουσουλμάνος μέλος του Κογκρέσου Keith Ellison το 2007 ορκίστηκε σ' ένα Κοράνι που ανήκε στον Τόμας Τζέφερσον. Σ' έναν κόσμο αυξανόμενης πολυμορφίας που δημιουργούν οι δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης, της τεχνολογίας και των ταξιδιών, η εμπειρία των Η.Π.Α στη διαμόρφωση μιας αμερικανικής ταυτότητας μπορεί να είναι διδακτική. Το δόγμα που αντικατοπτρίζεται με λατινικές λέξεις στη σφραγίδα των Η.Π.Α καταγράφει το κεντρικό θέμα της αμερικανικής ταυτότητας: E Pluribus Unum.²⁸⁶

Από την άλλη, ο ιστορικός Bern Stöver για να κατανοήσει την ταυτότητα των Αμερικάνων, συνδέει την ιστορία της κρατικής δομής με την ιστορία της νοοτροπίας. Ωστόσο δεν την εξετάζει ως την πρώτη παγκόσμια επιτυχία «έθνους των Ευρωπαίων στο εξωτερικό», ούτε ως ιστορία της καταστολής που ξεκίνησε με τον Κολόμβο και την μετέπειτα εξόντωση εκείνων που είχαν ήδη κατοικήσει την ήπειρο πριν από δεκάδες χιλιάδες χρόνια. Μάλλον την εξετάζει ως μια ιστορία φόβου του οράματος ενός «*Νέου Κόσμου*», η οποία ξεκίνησε από τους περιθωριοποιημένους και τους αντιφρονούντες, το οποίο όραμα διευρύνθηκε με τη δυτική μετανάστευση με απώτερο στόχο την ιστορική προσδοκία της σωτηρίας.²⁸⁷

Αυτός ο φόβος των Αμερικανών για τους ξένους και τους αντιφρονούντες φαίνεται για παράδειγμα στον πόλεμο με το Ιράκ. Αποκάλυψε μια νοοτροπία που ήταν βαθιά ριζωμένη στην αμερικανική αυτογνωσία. Εξάλλου, οι αντιφρονούντες, από τότε που διέφυγαν από την Ευρώπη, ασχολήθηκαν με έναν αγώνα ενάντια στο

²⁸⁵ Ιστοσελίδα της Αμερικανικής Πρεσβείας και των Προξενείων στη Γερμανία/US- Botschaft und Konsulate in Deutschland- Τίτλος: *Einheit durch Vielfalt: die amerikanische Identität* (<https://de.usembassy.gov/de/einheitdurchvielfalt/> 9.04.2014), προσπελάστηκε στις 05/04/2019.

²⁸⁶ Στο ίδιο.

²⁸⁷ Άρθρο: Erik von Grawert-May. *Die amerikanische Identität- Bernd Stöver: „United States of America“* (Deutschlandfunk Kultur: https://www.deutschlandfunkkultur.de/die-amerikanische-identitaet.1270.de.html?dram:article_id=238365 , 24.02.2013), προσπελάστηκε στις 03/04/2019.

μοναρχικό δεσποτισμό, ο οποίος τους εμπόδισε να ασκήσουν τη θρησκευτική τους ελευθερία. Στον αγώνα κατά του δικτάτορα Saddam Hussein, ο George W. Bush είχε καθοδηγηθεί από πολύ παρόμοια κίνητρα. Ο λόγος που ο αμερικανικός πολιτισμός 'Superculture' θριάμβευσε σε όλο τον κόσμο ήταν, επειδή υπήρξε εύκολα διαθέσιμος/προσβάσιμος παντού και μερικές φορές επαναστατικός. Έτσι, ακόμη και στις πιο απομακρυσμένες γωνιές του κόσμου, τα αμερικανικά προϊόντα και, κυρίως, οι βασικές ιδέες του αμερικάνικου τρόπου ζωής μπόρεσαν να επηρεάσουν άλλες παραδόσεις.²⁸⁸

Στο βιβλίο του με τίτλο 'Ποιοί είμαστε;', ο Huntington μέσα από μια μονόπλευρη συλλογή στοιχείων και έρευνας σχετικά με τη μετανάστευση κάνει λόγο για την κατάρρευση/κρίση του αμερικανικού έθνους. Συγκεκριμένα, θερμαίνει την ιδεολογία του χριστιανικού ηγετικού πολιτισμού και μιλά για σύγκρουση των πολιτισμών εκ των έσω. Το ομαδικό πνεύμα της πολυπολιτισμικής Αμερικής συνδεδεμένο με μια 'άγγλο- προτεσταντική κουλτούρα', φαίνεται να απειλείται από έναν ευπροσάρμοστο ισπανόφωνο εχθρό (μετανάστες). Επισημαίνει ένα πραγματικό πρόβλημα: τη θεμελιώδη αλλαγή στην αμερικανική κοινωνία μετανάστευσης από το 1960 και την εμφάνιση των υποεθνικών κοινοτήτων που πλέον δεν εγκαθίστανται μόνιμα πλέον αλλά βρίσκονται, σε αντίθεση με παλιά, σε συνεχή επικοινωνία μεταξύ των χωρών προέλευσης. Έτσι φαινόμενα, όπως η διγλωσσία (Καλιφόρνια, Φλόριντα, Τέξας), και η διπλή υπηκοότητα αυξάνονται.²⁸⁹

Το 2000, το 12% του συνολικού αμερικανικού πληθυσμού ήταν ισπανόφωνο. Μέχρι το 2040 υπολογίζεται το ποσοστό αυτό να φτάσει περίπου στο 40%. Ενόψει αυτής της λογικής ανάπτυξης, ο Samuel Huntington βλέπει την "αμερικανική ταυτότητα" να κινδυνεύει.²⁹⁰ Όμως, η πολυπλοκότητα/πολυμορφία τον κάνει να βλέπει μόνο την παρακμή/διάβρωση του αμερικανικής ταυτότητας. Σίγουρα η παλιά αμερικανική μέθοδος αφομοίωσης έχει χάσει τη δύναμή της. Ωστόσο, εκείνος αγνόησε σχετικές μελέτες, δημοψηφίσματα που καταδεικνύουν ότι οι περισσότεροι

---

²⁸⁸ Erik von Grawert-May, στο ίδιο.

²⁸⁹ Άρθρο: Peter B. Schumann. *Samuel P. Huntington: Who Are We? Die Krise der amerikanischen Identität* (www.deutschlandfunk.de, https://www.deutschlandfunk.de/samuel-p-huntington-who-are-we-die-krise-der-amerikanischen.730.de.html?dram:article_id=102344 , 25.10.2004), προσπελάστηκε στις 04/04/2019.

²⁹⁰ Άρθρο: Claus Leggewie. *Erstaunlich provinziell* (AUS DER ZEIT NR. 45/2004 <https://www.zeit.de/2004/45/P-Huntington-neu>, 08/10/2004)

μετανάστες της Η.Π.Α ενστερνίζονται την προτεσταντική ηθική της εργασίας.²⁹¹ Πρόκειται για μια σχέση μεταξύ του Μεξικού και των Η.Π.Α που χρειάζεται ο ένας τον άλλον, καθώς υπάρχει ζήτηση εργασίας, αλλά δεν υπάρχει πάνω σε νομική βάση.²⁹² Ένα συντηρητικό μανιφέστο της άκρας δεξιάς κατά της μετανάστευσης που είχε θέσει την ιδέα του μεγάλου τείχους στα σύνορα με το Μεξικό αποδεικνύουν τη χαμένη αυτοπεποίθηση της Αμερικής.²⁹³

Τα στοιχεία που απασχολούν τον Huntington δεν εξυπηρετούν σε τίποτα άλλο παρά μόνο στην προάσπιση μιας υπερβολικά συντηρητικής, θρησκευτικής ιδεολογίας που είχε αποκτήσει όλο και μεγαλύτερη επιρροή κατά τη διάρκεια της διοίκησης του J.Bush.²⁹⁴ Και ο Francis Fukuyama είχε προειδοποίησε για την αύξηση των μεταναστευτικών ροών από το Νότο. Οι εκπρόσωποι του μη συντηρητικού στρατοπέδου αμφισβητούν την ύπαρξη μιας ομοιογενούς άγγλο-προτεσταντικής κουλτούρας προέλευσης και δεν αρνούνται τις συνεισφορές άλλων (καθολικών, εβραίων, κ.ά.) προς το αμερικανικό έθνος. Ο Huntington, πλέον βλέπει τις Η.Π.Α ως χώρα μετανάστευσης και όχι ως χώρα επικοισμού.²⁹⁵

*«Μέχρι σήμερα, οι πρόεδροι των Η.Π.Α στις ομιλίες τους μιλούν για τις Η.Π.Α ως έθνος που έχει επιλεγεί από το Θεό. Η πίστη είναι ένα σημαντικό μέρος της πολιτιστικής ταυτότητας τους. Εξυπνέτησε ως συνδετικό στοιχείο. Η θρησκεία παίζει σημαντικό ρόλο και στη δημόσια ζωή - παρά τον συνταγματικό διαχωρισμό της εκκλησίας και του κράτους. Η ιδέα ότι κάθε άτομο μπορεί να επιτύχει μια καλύτερη ζωή και οικονομική επιτυχία μέσω σκληρής δουλειάς μπορεί να βρεθεί στο 'αμερικανικό όνειρο'».*²⁹⁶

Κάποια χαρακτηριστικά της αμερικανικής κουλτούρας

Οι Η.Π.Α θεωρούνται ατομικιστική κοινωνία, όπου η ελευθερία της αυτοδιάθεσης έχει ύψιστη προτεραιότητα. Η ιδέα της ελευθερίας είναι ιδιαίτερα έντονη στη συζήτηση σχετικά με τους νόμους περί οπλοκατοχής. Πολλοί Αμερικανοί

---

²⁹¹ Peter B. Schumann, στο ίδιο.

²⁹² Claus Leggewie, στο ίδιο.

²⁹³ Peter B. Schumann, στο ίδιο.

²⁹⁴ Claus Leggewie, στο ίδιο.

²⁹⁵ Peter B. Schumann, στο ίδιο.

²⁹⁶ <<https://www.college-contact.com/usa/kulturelle-besonderheiten>>, προσπελάστηκε στις 04/04/2019.

επιμένουν στο συνταγματικό τους δικαίωμα να φέρουν όπλο, καθώς βλέπουν έναν περιορισμό της ελευθερίας τους στην απαγόρευση των όπλων και θεωρούν έναν αντίστοιχο νόμο ως κίνδυνο για την προσωπική και τη δημόσια ασφάλεια. Επίσης, για πολλούς το αυτοκίνητο δίνει αίσθηση ελευθερίας και ανεξαρτησίας. Αυτό εξηγεί γιατί το αυτοκίνητο είναι ο πιο δημοφιλής τρόπος μεταφοράς. Η ισότητα σκέψης, η μακρόχρονη διαδικασία οικοδόμησης του έθνους και η σκληρά κερδισμένη ανεξαρτησία εξηγούν γιατί η ιδέα της ελευθερίας και της ισότητας στις Η.Π.Α εξακολουθούν να είναι τόσο σημαντικές σήμερα. Η αρχή που διατυπώνεται στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας, "όλοι οι άνδρες δημιουργούνται ίσοι", είναι το θεμέλιο της αξίας αυτής.²⁹⁷

Όσον αφορά τον αθλητισμό, είτε διεθνές θέαμα των μέσων ενημέρωσης, όπως το Super Bowl, τα τέσσερα μεγάλα αθλητικά πρωταθλήματα NFL, MLB, NBA και NHL ή αθλητικοί διαγωνισμοί παίζουν σημαντικό ρόλο στην αμερικανική κοινωνία. Πολλοί Αμερικανοί δραστηριοποιούνται σε αθλητικούς συλλόγους ή παρακολουθούν αθλητικούς αγώνες ως θεατές. Ως προς τη συμπεριφορά επικοινωνίας είναι ανοιχτή και άμεση. Για παράδειγμα, οι Αμερικανοί θεωρούνται εξωστρεφείς και άμεσοι σε σύγκριση με τους Γερμανούς.²⁹⁸

Όσον αφορά το δημογραφικό ζήτημα στις Η.Π.Α

Στα τέλη του 2013, περίπου 317 εκατομμύρια άνθρωποι ζούσαν στις Η.Π.Α. Ο πληθυσμός έχει υπερδιπλασιαστεί από το 1941 και υπολογίζεται, ότι το 2050 ο αριθμός αυτός θα ανέρχεται στα 440 εκατομμύρια. Σύμφωνα με την έρευνα, το 2010, περίπου 37 εκατομμύρια Αμερικανοί γεννήθηκαν στο εξωτερικό, που ισοδυναμούν με περίπου το 13% του συνολικού πληθυσμού. Το ποσοστό των μεταναστών από το 1990 αυξήθηκε κατά περισσότερο από 50%. Σ' αυτή την ομάδα, πάνω από το 41% προέρχεται από τη Λατινική Αμερική και περίπου 37% από την Ασία.²⁹⁹

Επίσης, η εθνική σύνθεση του πληθυσμού έχει αλλάξει κατά τη διάρκεια των δεκαετιών. Στην απογραφή του 1950 το ποσοστό των Αφροαμερικανών βρισκόταν

---

²⁹⁷ <<https://www.college-contact.com/usa/kulturelle-besonderheiten>>, προσπελάστηκε στις 04/04/2019.

²⁹⁸ Στο ίδιο.

²⁹⁹ Jörg Nagler. *Gesellschaftsstruktur der USA* (Άρθρο: Bundeszentrale für politische Bildung <http://www.bpb.de/izpb/181064/gesellschaftsstruktur-der-usa>, 20-03-2014), προσπελάστηκε στις 04/04/2019.

στο 10%, το 2010 το ποσοστό αυτό εκτιμάται να αντιστοιχεί σε περίπου 39 εκατομμύρια, περίπου το 12,2% του συνολικού πληθυσμού. Ο 'λευκός' πληθυσμός παράλληλα παρατηρείται να συρρικνώνεται, από περίπου 63% το 2012 σε 43% εκατό το 2060. Κατά την ίδια περίοδο, ο 'μαύρος' πληθυσμός φαίνεται να αυξάνεται από 13% - 15% και ο ασιατικός από 5,1% - 8,2%. Η μεγαλύτερη αύξηση παρατηρείται ωστόσο στους Ισπανόφωνος πληθυσμός: το 2012 το ποσοστό τους ήταν 17% , που αντιστοιχεί σε περίπου 50 εκατομμύρια ανθρώπους και αναμένεται ότι μέχρι το 2060 να φτάσει το 31% του συνολικού πληθυσμού.³⁰⁰

Όπως και στις περισσότερες βιομηχανικές χώρες, έτσι και στις Η.Π.Α το ποσοστό γεννήσεων συνεχώς μειώνεται. Αυτό θα έχει εκτεταμένες συνέπειες στην ηλικιακή κατανομή και στην κοινωνική ασφάλιση του πληθυσμού, ιδίως δεδομένου ότι το μέσο προσδόκιμο ζωής των πολιτών των Η.Π.Α συνεχίζει να αυξάνεται. Ωστόσο, όπως πάντα στο ιστορικό των Η.Π.Α, οι νέοι μετανάστες θα επηρεάσουν ευνοϊκά την ηλικιακή δομή.³⁰¹

7.2 Η ταυτότητα της μετά-σοβιετικής Ένωσης

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης

Μετά τη λαϊκή επανάσταση το Φεβρουάριο του 1917, όταν έπεσε η τσαρική δυναστεία των Ρομανόφ, η Ρωσία ήταν μια μεγάλη ιμπεριαλιστική και αποικιοκρατική δύναμη, που είχε υπό την κυριαρχία της πολλά περιφερειακά έθνη. Μετά την Οκτωβριανή επανάσταση των Μπολσεβίκων και το Πανρωσικό Συνέδριο των Σοσιαλιστικών Κομμάτων, ο Λένιν εδραίωσε την εξουσία του, αποδεχόμενος το αποικιακό και ιμπεριαλιστικό καθεστώς που ήδη υπήρχε, μεταβάλλοντας απλώς το διοικητικό σύστημα της μεγάλης Ρωσίας σε Ομοσπονδιακό κράτος. Ωστόσο, παρείχε μόνο την αυτοδιοίκηση και όχι την ανεξαρτησία των λαών. *«Αυτοί (οι λαοί) συντάχθηκαν μεν στο κομμουνιστικό σύστημα, αλλά θεωρούσαν πάντοτε ότι δεν ήταν*

---

³⁰⁰ Jörg Nagler, στο ίδιο.

³⁰¹ Jörg Nagler, στο ίδιο.

*ελεύθεροι και βρίσκονταν κάτω από την ρωσική μπότα, ώστε δεν κατορθώθηκε ποτέ να δημιουργηθεί ενιαία σοβιετική εθνική πατριωτική συνείδηση».*³⁰²

Η Περεστρόικα ή διαφορετικά η ανάγκη για αλλαγή ήταν μια απαίτηση του λαού, εξαιτίας των συνθηκών ζωής τους. Δεν υπήρχε κράτος δικαίου (π.χ. GULAK - στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας), γίνονταν άπειρες εκκαθαρίσεις, όπου σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία θανατώθηκαν 20 εκατομμύρια άνθρωποι, ο λαός δεν αποφάσιζε γι' αυτόν (απουσία αντιπροσώπευσης). Υπήρχε κοινωνική αδικία και μη ίση μεταχείριση (το κομμουνιστικό κόμμα είχε δημιουργήσει μια νέα κοινωνική τάξη των apparatsiks και της nomenklatur (κομματικών μελών), που νέμονταν όλα τα προνόμια της κοινωνίας. Η KGB (κρατική ασφάλεια) ήταν ο τρόμος και ο φόβος των πολιτών. Όλα τα παραπάνω ήταν αποτέλεσμα της μη ύπαρξης αντιπολίτευσης και της ανελευθερίας των Μ.Μ.Ε, αφού τα πάντα υπόκειντο σε λογοκρισία.³⁰³

Εκείνο, που καθορίστηκε αργότερα από το Michail Sergejewits Gorbatsow ήταν η Γκλάσνοστ - διαφάνεια, που αφορούσε στην κατάργηση της λογοκρισίας των Μ.Μ.Ε, παρέχοντας την ελευθερία στους δημοσιογράφους να ενεργούν κατά το δοκούν μετά από 68 χρόνια. Επίσης, όσον αφορά την εξωτερική πολιτική του, κατόρθωσε να οδηγήσει τις Η.Π.Α στη συμφωνία της Γενεύης (1985/1987) για να περιοριστούν τα πυρηνικά όπλα. Ακόμη, προχώρησε στην ένωση της Γερμανίας και άφησε τα 'λουριά' των δορυφορικών ευρωπαϊκών χωρών χαλαρά. Μια κατάσταση, που οδήγησε γρήγορα στην κατάργηση των κομμουνιστικών καθεστώτων και την επιστροφή, στη δημοκρατία, τον κοινοβουλευτισμό και την ελεύθερη οικονομία της αγοράς: Εφόσον *«θέλαμε μέσα στη Σ.Ε. δημοκρατικούς θεσμούς, μια ανθούσα οικονομία και υψηλό βιοτικό επίπεδο για το λαό, δεν ταίριαζε να είμαστε ταυτόχρονα σε ψυχροπολεμικό κλίμα, να ανταγωνιζόμαστε στους εξοπλισμούς και να αγωνιούμε για το αύριο. Έπρεπε λοιπόν να σεβαστούμε την αυτοκυριαρχία των συμμάχων μας και να μην αναμειγνυόμαστε στη ζωή των άλλων. Κάθε λαός θα έπρεπε να είναι ελεύθερος, να αποφασίζει για τις τύχες του».* Αυτή η γραμμή του Gorbatsow πέρασε με ψήφιση του κόμματος. Με άλλα λόγια, η διάλυση αυτής ήταν συνέπεια των εσωτερικών γεγονότων, δηλαδή βρίσκονταν στη φύση αυτού του συστήματος διακυβέρνησης, που οδήγησε τα πράγματα στο να καταρρεύσει αυτό το κράτος,

³⁰² Αυγερινός Θεόδωρος, *Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και ο ρόλος του Μ. Γκορμπατσόφ* (12 Αυγούστου 2015, Το Βήμα) Διαθέσιμο: <<https://www.tovima.gr/2015/08/12/opinions/i-dialysi-tis-sobietikis-enwsis-kai-o-rolos-toy-m-gkormpatsof/>> .

³⁰³ Αυγερινός Θεόδωρος, στο ίδιο.

λόγω της ανελευθερίας, της καταπίεσης, της οικονομικής αναποτελεσματικότητας και των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια που εξουσίαζε του κομμουνιστικό κόμμα.³⁰⁴

Η αναζήτηση ταυτότητας υπό τον Yeltsin

Ύστερα υπό τον Boris Yeltsin, που εξελέγει τον Ιούνιο του 1991 ως ο πρώτος πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας υπήρξαν άλλες σημαντικές αλλαγές στη ζωή του πληθυσμού (π.χ. ανεργία, ιδιωτικοποίηση της κρατικής περιουσίας οδήγησε στη βίαιη μάχη για την απόκτηση των πόρων), εξαιτίας της μετάβασης από το σοσιαλισμό στον καπιταλισμό. Η αναζήτηση αξιών στην προ-επαναστατική ιστορία της Ρωσίας που άρχισε κατά τη διάρκεια της περεστρόικα συνεχίστηκε υπό τον Yeltsin και κηρύχθηκε αναγκαία για την κατασκευή του νέου κράτους. Ήταν σκόπιμο να γεμίσουν το ιδεολογικό κενό που δημιουργήθηκε από την απόρριψη της μαρξιστικής-λενινιστικής ιδεολογίας. Επιπλέον, καθιερώθηκε νέος εθνικός ύμνος, ο οποίος δανείστηκε από μια ορχήστρα της όπερας, της Glínka "Μια ζωή για τον Τσάρο", ωστόσο δεν βρέθηκε κατάλληλο κείμενο. Οι Ορθόδοξες γιορτές του Πάσχα και των Χριστουγέννων αναγνωρίστηκαν και πάλι ως αργίες. Συνειδητοποιήθηκε, ότι η Ρώσικη Ορθόδοξη Εκκλησία ως διαμεσολαβητή της εθνικής παράδοσης, αποτελεί τη μόνη οντότητα με ρίζες στην προ-επαναστατική Ρωσία, η οποία ενώνει το λαό μέσα από τη συλλογική μνήμη.³⁰⁵

Άλλες πολιτικές που χρησιμοποίησε ήταν στο τομέα της εκπαίδευσης μέσα από την εισαγωγή υποχρεωτικού μαθήματος για τους φοιτητές, το οποίο έδινε μια νέα 'ηθική καθοδήγηση' για την ταυτότητά τους και αντίστοιχα για τους μαθητές του γυμνασίου εισήχθη το 1992 το μάθημα 'Πολιτισμικές Σπουδές', το οποίο βασίστηκε στον παλιό ρωσικό πολιτισμό και τις εθνικές αξίες, των οποίων θεμέλιο είναι η ορθοδοξία. Το 1996 κηρύχτηκε ένας διαγωνισμός για την τοποθέτηση 'καλύτερης εθνικής ιδεολογίας'. Ο νικητής αυτού του διαγωνισμού, ο ιστορικός Gurij Sudakov, ο οποίος όρισε την ρωσική ιδεολογία πάνω σε 6 αρχές, η οποία περιλαμβάνεται από την ανεξάρτητη ανάπτυξη της Ρωσίας και του εθνικού της χαρακτήρα, τη Ρωσική

³⁰⁴ Αυγερινός Θεόδωρος, στο ίδιο.

³⁰⁵ Jutta Scherrer. *Russland verstehen? Das postsowjetische Selbstverständnis im Wandel* (Bundeszentrale für politische Bildung 11.11.2014), Διαθέσιμο: <<http://www.bpb.de/apuz/194818/russland-verstehen?p=all>>

ορθοδοξία και τη ρωσική θρησκευτική φιλοσοφία. Αργότερα, το 1998, τα λείψανα του τελευταίου τσάρου Νικολάου ΙΙ και της οικογένειας του θάφτηκαν επίσημα υπό τις διαταγές του Yeltsin, στην εκκλησία του Αγ. Πέτρου και Παύλου στην Αγία Πετρούπολη, ως ένδειξη ‘πράξης μεταμέλειας’ του κράτους, νομιμοποιώντας έτσι μια ιστορική συνέχεια του πολιτικού συστήματος. Σχεδόν όλα τα πολιτικά κόμματα και οι πολιτικοί δρώντες της εποχής του Yeltsin κατέφυγαν στην ιστορία ως μέσο κινητοποίησης της εύρεσης ταυτότητας.³⁰⁶

Η αναζήτηση ταυτότητας υπό τον Putin

Η εθνική έννοια σύμφωνα με τον Putin χαρακτηρίζεται από ένα είδος «ρώσο-σοβιετικής μικτής ταυτότητας», ως διάδοχος του αυτοκρατορικού-σοβιετικού-σταλινικού κράτος, καταδεικνύοντας παράλληλα μια αδιάσπαστη συνέχεια της ενότητας της ρωσικής ιστορίας, ενσωματώνοντας και τον πατριωτισμό. Στην ετήσια ομιλία του προς την Ομοσπονδιακή Συνέλευση δήλωσε ότι «*Το ρωσικό έθνος μπορεί να βασίζεται σε μια ιστορία χιλιάδων χρόνων, τη ρωσική γλώσσα και το ρωσικό πολιτισμό*». Το 2001, επικεντρώθηκε στην κατασκευή ταυτότητας με επίσημες πράξεις. Για παράδειγμα, έφερε πίσω τον εθνικό ύμνο που εισήχθη το 1943 από τον Στάλιν, (που είχε καταργηθεί από τον Yeltsin), αναθεωρώντας το κείμενο στις τωρινές πολιτικές συνθήκες. Ακόμη, το 2004, δημιούργησε μια νέα εθνική εορτή που τιμά το ισχυρό ρωσικό κράτος, η οποία γιορτάζεται στις 4 Νοεμβρίου, όπου το 1612 η ρώσικη πολιτοφυλακή είχε εκδιώξει από το Κρεμλίνο τους Πολωνούς. Επίσης, έδωσε (ο Putin) έμφαση στην ‘πατριωτική’ εκπαίδευση. Ένα διάταγμα του 2001, καλούσε τα θεσμικά όργανα της κρατικής εξουσίας (και ο οργανισμός νεολαίας του Putin, ‘Nasi’) να σχηματίσουν μια πατριωτική συνείδηση των πολιτών που εκπληρώνει τα καθήκοντα και τις προϋποθέσεις του κάθε ατόμου ως πολίτη που ορίζονται στο Σύνταγμα. Δηλαδή, έγινε προσπάθεια πνευματικής και ηθικής ενοποίησης της κοινωνίας για να ενισχυθεί η ενότητα των λαών της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Άλλα εθνικά προγράμματα της ‘πατριωτικής εκπαίδευσης’ που ακολούθησαν, ήταν το πρόσφατο κρατικό πρόγραμμα ‘πατριωτικής εκπαίδευσης των Ρώσων πολιτών 2011-2015’.³⁰⁷

---

³⁰⁶ Jutta Scherrer, στο ίδιο.

³⁰⁷ Jutta Scherrer, στο ίδιο.

Η πατριωτική πολιτική και εκπαίδευση ενισχύθηκε ακόμη, μέσα από τη λατρεία της μνήμης του ‘Μεγάλου Πατριωτικού Πολέμου’, με την επιβλητικότερη στρατιωτική παρέλαση στις 9 Μαΐου, ημέρα της νίκης, προβάλλοντας τη δύναμη του μετασοβιετικού κράτους και εδραιώνοντας την αυτοπεποίθηση του έθνους. Προκειμένου να ενισχυθεί η εθνική υπερηφάνεια ο Putin περιστασιακά μάλιστα συμμετείχε προσωπικά στις συζητήσεις για τη συγγραφή εγχειριδίων. *«Δεν πρέπει να επιτρέπουμε σε κανέναν να επιβάλλει την αίσθηση της ενοχής»*, είπε στους ιστορικούς. Το 2007 ανατέθηκε ένα βιβλίο της ιστορίας για τους εκπαιδευτικούς για να διδάξει *‘την ενότητα του σοβιετικού λαού’*, αλλά και *‘τη δύναμη του ισχυρού, συγκεντρωτικού κράτους’* υπό τον Στάλιν. *«Επίσης, σχετικά με το ποιός συνεχίζει την αποστολή του Στάλιν στο παρόν, ο καθηγητής της ιστορίας θα πρέπει να ενημερώνει τους μαθητές τους ότι: είναι ο Vladimir Putin, ο άνθρωπος με τον οποίο σχεδόν κάθε Ρώσος συνδυάζει τις ελπίδες του για το μέλλον»*. Το τελευταίο κεφάλαιο του εγχειριδίου, αναφέρεται, ότι η Ρωσία πρέπει να βασιστεί στις εμπειρίες των προγόνων της για τον οικονομικό εκσυγχρονισμό και την ηθική αυτοσυντήρησή της για να μην γίνει ο μικρότερος εταίρος των Η.Π.Α ή της Ε.Ε. Ωστόσο, η αντίσταση των εκπαιδευτικών ιστορίας ήταν εντυπωσιακή. Λίγο αργότερα, επίσης, διαμαρτυρήθηκαν για ένα υποχρεωτικό βιβλίο ιστορίας, το οποίο αποτελούσε μια ενιαία αφήγηση της ρωσικής ιστορίας, του οποίου η λειτουργία του θα χρησίμευε στα σχολεία ως ένα είδος *‘κοινωνικού συμβόλαιου για την αντίληψη του παρελθόντος’*.³⁰⁸

«Τα εγχειρίδια αυτά συνδυάζουν τη διδασκαλία της ορθόδοξης κατηχίας με ένα είδος πολιτικών, το οποίο βλέπει στον πατριωτισμό σημαντικό μέρος της ορθόδοξης κουλτούρας, μεταδίδοντας μια πολιτισμική αντίληψη σύμφωνα με την οποία η πνευματική υπεροχή της Ρωσικής ορθοδοξίας περικλείει και ξεπερνά όλους τους άλλους εθνοτικούς πολιτισμούς στη Ρωσία». Αυτά τα παραδείγματα δείχνουν τον ολοένα και ενισχυμένο αυταρχισμό του Putin, μέσα από ασαφείς κατασκευάσματα όπως τον πατριωτισμό, τον εθνικισμό, τον κρατισμό, και ιδίως μέσα από την αναφορά στη συνέχεια του ισχυρού ρωσικού κράτους.³⁰⁹

---

³⁰⁸ Jutta Scherrer, στο ίδιο.

³⁰⁹ Jutta Scherrer, στο ίδιο.

Ρωσία και Ευρώπη

Η σχέση της Ρωσίας με τη Δύση διαδραματίζει όλο και σημαντικότερο ρόλο στη διαδικασία εξεύρεσης της μετά-σοβιετικής ταυτότητας. Κατά τον 19ο αιώνα δημιουργήθηκε η εξής διαίρεση: 'Ρωσία και Ευρώπη' ή 'Η Ρωσία και η Δύση', με άλλα λόγια 'Σλαβόφιλοι' και 'Δυτικοί'. Για τους Σλαβόφιλους, η Ρωσία αποτελεί μια ανεξάρτητη πολιτισμική οντότητα, η οποία στηρίζεται στις θρησκευτικές (ορθόδοξες) και ηθικές αξίες. Την Δύση απεναντίας, την συνδέουν με τον ορθολογισμό, τις μεταρρυθμίσεις, τον εξευρωπαϊσμό και τον εκσυγχρονισμό. Το 1991, η διαίρεση των Δυτικών και των μη Δυτικών (ή νέο-σλαβόφιλοι) έγινε ξανά επίκαιρη. Επίσης, όλοι οι Ρώσοι, καθώς θεωρούνται απόγονοι των Ορθοδόξων έχουν τις ρίζες τους στην Ορθοδοξία. Σε αντίθεση με το κράτος, η εκκλησία διατήρησε τα όρια της Σοβιετικής Ένωσης. Στο έδαφος της ιστορικής Ρωσίας δημιουργήθηκαν πνευματικοί δεσμοί και υιοθετήθηκε ένα σύστημα αξιών (σλάβικος ορθόδοξος πολιτισμός) μεταξύ των ανθρώπων που ζουν σε αυτές τις χώρες.³¹⁰

Ο Gorbatsow είχε παρακαλέσει για έναν ευρωπαϊκό προσανατολισμό και αργότερα και ο Yeltsin φάνηκε να προσανατολίζεται στην ιδέα υπέρ μιας Μεγάλης Ευρώπης, αλλά ακόμη και στους δημοκρατικούς κύκλους υπήρξαν αμφιβολίες σχετικά με το δυτικό-φιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο και τις αξίες του δυτικού πολιτισμού. Παρατηρήθηκε αυξανόμενη ανάγκη ενίσχυσης του εθνικού χαρακτήρα της Ρωσίας. Στα πρώτα χρόνια διακυβέρνησης του Putin φάνηκε αυτό, ειδικά στα ταξίδια του στις δυτικές χώρες. Στην ομιλία του στη Βουλή τον Σεπτέμβριο του 2001 στην οποία περιγράφεται η Ρωσία ως 'πολύ δυναμικό τμήμα της ευρωπαϊκής ηπείρου'. Η 'ρωσική ιδέα' συμπληρώθηκε από την 'Ευρασιατική ιδέα' τη δεκαετία του 1990. Το γεωπολιτικό κεντρικό έργο του, το οποίο περιγράφει ως ο σημαντικότερος στόχος της εξωτερικής πολιτικής και οικονομικής πολιτικής της τρίτης θητείας του, είναι η 'Ευρασιατική Ένωση'. Με αυτόν τον τρόπο, προσπαθεί να διορθώσει την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, εισάγοντας μια νέα, μετά-αυτοκρατορική μορφή πολιτικής και οικονομικής ολοκλήρωσης, ένα είδος εναλλακτικής λύσης απέναντι στην Ε.Ε. που ταυτοχρόνως χρησιμεύει στην προβολή της θέσης εξουσίας της Ρωσίας έναντι των Η.Π.Α. Στις 29 Μαΐου 2014, η Ρωσία, το

---

³¹⁰ Jutta Scherrer, στο ίδιο.

Καζακστάν και η Λευκορωσία υπέγραψαν την ίδρυση της "Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης".³¹¹

Η Ρωσία δεν είναι μέρος της Ευρώπης, αλλά μια οντότητα με ανεξάρτητο πολιτισμό, με δικές της αξίες, που 'εχθρός' της είναι η Δύση, δηλαδή η Ευρώπη και οι Η.Π.Α ειδικότερα (στα πλαίσια της πολιτικής προπαγάνδας). Γι' αυτό προβάλλεται η μοναδικότητα του πολιτισμού της και των παραδόσεων της, ακόμη και αν τα μέλη της (συμπεριλαμβανομένων μουσουλμάνων ή άλλων θρησκειών) βασίζεται στη ρωσική Ορθοδοξία. Ειδικότερα, ο πολιτισμός νοείται ως η συνύπαρξη και η μορφή ύπαρξης ανθρώπων πέρα από τα όρια του κράτους με βάση την ορθοδοξία.³¹²

Απόψεις για το ρόλο της Ρωσίας στην περιοχή και για τη Σοβιετική Ένωση

Το 2005 ο Putin χαρακτήρισε τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης ως «τη μεγαλύτερη γεωπολιτική καταστροφή» του 20ού αιώνα, καθώς αρκετοί Ρώσοι υπήκοοι βρίσκονται εκτός της ρωσικής επικράτειας.³¹³ Συγκεκριμένα, μετά την κατάρρευση, 25 εκατομμύρια ζουν εκτός των συνόρων της πατρίδας τους, αποτελώντας μειονότητα σε αρκετές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, αλλά ωστόσο στραμμένοι προς τη Ρωσία.³¹⁴ Η πλειοψηφία των Ρώσων συμμαρτίζεται αυτή του την άποψη, βλέποντας τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 ως ένα αρνητικό γεγονός. Την ίδια άποψη σύμφωνα με μια έρευνα μεταξύ 2015 - 2016 διαπιστώθηκε και στις 17 χώρες της ΚΑΕ. Για παράδειγμα, στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες της Αρμενίας και της Μολδαβίας, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης αποτελεί για επτά στους δέκα ή και περισσότερους αρνητικό γεγονός. Το ίδιο ισχύει και για τη Λευκορωσία (54%). Απεναντίας, στα πρώην σοβιετικά κράτη (Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία) που προσαρτήθηκαν βίαια στην Ένωση το ποσοστό αυτό είναι χαμηλό.³¹⁵

---

³¹¹ Jutta Scherrer, στο ίδιο.

³¹² Jutta Scherrer, στο ίδιο.

³¹³ David Masci. *In Russia, nostalgia for Soviet Union and positive feelings about Stalin* (Pew Research Center 29/6/ 2017) Διαθέσιμο: <<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/06/29/in-russia-nostalgia-for-soviet-union-and-positive-feelings-about-stalin/>>.

³¹⁴ Jeff Diamant. *Ethnic Russians in some former Soviet republics feel a close connection to Russia* (Pew Research Center 24/7/2017) Διαθέσιμο: < <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/07/24/ethnic-russians-in-some-former-soviet-republics-feel-a-close-connection-to-russia/>>

³¹⁵ David Masci, στο ίδιο.

Σε μια πιο πρόσφατη έρευνα το 2017, παρατηρήθηκε πτώση κατά 10% στο ποσοστό των Ρώσων που υποστηρίζουν, ότι η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης ήταν ‘κακό’ γεγονός για τη χώρα τους (59% το 2017, έναντι 69% 2015). Παρ’ όλο αυτά, η πλειοψηφία των Ρώσων εξακολουθεί να έχει την ίδια άποψη. Θετικά συναισθήματα για τη Σοβιετική Ένωση παρατηρούνται γενικά σε μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες στη Ρωσία και των άλλων πρώην σοβιετικών δημοκρατιών. Η διαφορά στις ηλικιακές ομάδες στις χώρες της Βαλτικής δεν υφίσταται καθώς οι νοσταλγικές απόψεις για τη Σοβιετική Ένωση υπάρχουν μόνο στη μειονότητα.³¹⁶

Στην Εσθονία, τη Λετονία και την Ουκρανία, όπου κατ’ αναλογία υπάρχει περισσότερη ρωσική μειονότητα, θεωρούν, ότι «Μια ισχυρή Ρωσία είναι απαραίτητη για να εξισορροπήσει την επιρροή της Δύσης». Ταυτόχρονα, πιστεύουν ότι είναι λιγότερο πιθανό να θεωρηθεί η Ρωσία ως σημαντική στρατιωτική απειλή ή να της χρεώσουν το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης για τις βιαιοπραγίες στην ανατολική Ουκρανία. Η βία στην Ουκρανία είχε προκαλέσει ανησυχίες σχετικά με πιθανές ρωσικές εισβολές και σε άλλες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Ωστόσο, οι Ρώσοι που βρίσκονταν εκτός της επικράτειας της χώρας τους δηλώνουν, ότι η Ρωσία έχει υποχρέωση να τους προστατεύει.³¹⁷

Η ανησυχία για πιθανή ρωσική επέκταση στην περιοχή για παράδειγμα στην Ουκρανία, η οποία έχασε τον αποτελεσματικό έλεγχο της Κριμαίας το 2014, βλέπει τη Ρωσία ως ‘σημαντική στρατιωτική απειλή’ 47%, ενώ το 34% ως ‘δευτερεύουσα’ στρατιωτική απειλή και μόνο το 13% λέει ότι ‘δεν αποτελεί απειλή’. Και στη Γεωργία, η οποία υπέστη στρατιωτική σύγκρουση με τη Ρωσία το 2008, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού θεωρεί τη Ρωσία είτε ως ‘στρατιωτική απειλή’ 35% ή ‘δευτερεύουσα’ 46%, ενώ μόλις το 14% είναι της άποψης ότι ‘δεν αποτελεί απειλή’. Ενδιαφέρον να αναφερθεί είναι, πως την ευθύνη για την Κριμαία οι άνθρωποι στη Γεωργία, την Ουκρανία, την Εσθονία, τη Λετονία και τη Λιθουανία την αποδίδουν στη Ρωσία ή στους φιλορωσικούς αυτονομιστές στην Ουκρανία, ενώ

---

³¹⁶ David Masci, στο ίδιο.

³¹⁷ Jeff Diamant, στο ίδιο.

οι πληθυσμοί στη Μολδαβία, την Αρμενία, τη Λευκορωσία και τη Ρωσία τείνουν να κατηγορούν την φιλοδυτική ουκρανική κυβέρνηση και τις δυτικές χώρες.³¹⁸

Αξιοσημείωτο ακόμη να αναφερθεί είναι, πως ενώ έχουν περάσει πάνω από δύο δεκαετίες μετά τη δημιουργία των νέων ανεξάρτητων εθνών, σημαντικά ποσοστά ρωσικών μειονοτήτων στην Εσθονία (32%) και στη Λετονία (24%) δεν θεωρούν τους εαυτούς τους πολίτες των χωρών στις οποίες διαμένουν. Είναι καλύτερο αν η κοινωνία αποτελείται από ανθρώπους διαφορετικών εθνικοτήτων, θρησκειών και πολιτισμών υποστηρίζουν οι μειονότητες. Στη Ρωσία θα ήταν λιγότερο πιθανό να δηλώνουν οι υπήκοοι της, ότι η κοινωνία πρέπει να αποτελείται από ανθρώπους διαφορετικών εθνικοτήτων.³¹⁹

«Στις περισσότερες χώρες της ΚΑΕ υπάρχει σταθερή δημόσια στήριξη για μια 'ισχυρή Ρωσία' που αποτελεί αντίβαρο ενάντια στην 'επιρροή της Δύσης'. Αυτό το συναίσθημα είναι πιο εμφανές μεταξύ των Ορθοδόξων Χριστιανών, οι οποίοι μοιράζονται μια θρησκευτική σχέση με τους περισσότερους Ρώσους, και μεταξύ των ανθρώπων που πιστεύουν ότι οι αξίες της χώρας τους έρχονται σε σύγκρουση με τις δυτικές. Είναι λιγότερο συνηθισμένο σε χώρες που έχουν έντονες σχέσεις με τη Μόσχα. Πράγματι, η Ουκρανία και η Γεωργία (οι οποίες έχουν βιώσει πρόσφατες ένοπλες συγκρούσεις με τη Ρωσία ή τους φιλορωσικούς αυτονομιστές) αποτελούν εξαιρέσεις από το ευρύ πρότυπο του φιλορωσικού συναισθήματος που βρίσκεται σε άλλες ορθόδοξες χώρες πλειοψηφίας». Αυτά τα συναισθήματα είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα, όπου η Ορθοδοξία είναι η πλειοψηφική θρησκεία. Οι μισοί ή περισσότεροι ενήλικες συμφωνούν 'εντελώς' ή 'ως επί το πλείστον', ότι μια ισχυρή Ρωσία είναι απαραίτητη σε κάθε ορθόδοξη χώρα με εξαίρεση ορισμένες από τις περιοχές όπου οι σχέσεις με τη Μόσχα ήταν ιδιαίτερα αμφισβητούμενες, όπως την Πολωνία, την Ουκρανία και τις χώρες της Βαλτικής.»³²⁰

Επίσης, όσον αφορά τα συναισθήματα υπέρ της Ρωσίας δεν συνοδεύονται απαραίτητα από εχθρότητα προς τη Δύση. Ακόμη και στις χώρες της πλειοψηφίας των Ορθοδόξων, το κυρίαρχο δημόσιο συναίσθημα είναι ότι είναι προς το συμφέρον της χώρας οι συνεργασίες με τις ΗΠΑ και τις άλλες Δυτικές χώρες. Στις καθολικές

³¹⁸ Polling and Analysis. *Views on role of Russia in the region, and the Soviet Union* (Pew Research Center 10/5/2017) Διαθέσιμο: <<https://www.pewforum.org/2017/05/10/views-on-role-of-russia-in-the-region-and-the-soviet-union/#fn-27959-31>>

³¹⁹ Jeff Diamant, στο ίδιο.

³²⁰ Polling and Analysis. *Views on role of Russia in the region, and the Soviet Union*

και θρησκευτικά μικτές χώρες, οι ερωτηθέντες συμφωνούσαν, ότι είναι προς συμφέρον της χώρας τους να συνεργαστούν με τις Η.Π.Α και τις δυτικές χώρες από ότι με μια ισχυρή Ρωσία.³²¹

Οι περισσότεροι άνθρωποι στις χώρες με ορθόδοξη πλειοψηφία από ό, τι αλλού (στις Καθολικής πλειοψηφίας) βλέπουν ως θετική την επιρροή των ρωσικών εταιρειών στην χώρα τους. Επίσης παρατηρείται να δίνονται ίσες ή υψηλότερες αξιολογήσεις σε ρωσικές εταιρείες σε σύγκριση με τις αμερικανικές εταιρείες. Στις χώρες της Καθολικής πλειοψηφίας, από την άλλη πλευρά, οι αμερικανικές εταιρείες λαμβάνουν σταθερά καλύτερες αξιολογήσεις. Επιπλέον, σχετικά με τη δράση των δυτικών μη κυβερνητικών οργανώσεων η επικρατούσα άποψη μεταξύ των Ρώσων είναι, ότι αποτελούν κακή επιρροή στη χώρα τους. Οι απόψεις των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών ποικίλλουν ως προς το κατά πόσον οι χώρες τους πρέπει να συνενωθούν στενότερα με την Ε.Ε ή με τη Ρωσία. Οι περισσότεροι προτιμούν ισχυρούς δεσμούς τόσο με τη Ρωσία όσο και με την Ε.Ε. Μόνο σε δύο χώρες επιλέγουν μία πλευρά από την άλλη. Οι Αρμένιοι υποστηρίζουν ισχυρότερους δεσμούς με τη Ρωσία, ενώ οι περισσότεροι Ουκρανοί υποστηρίζουν ισχυρότερους δεσμούς με την Ε.Ε.³²²

---

³²¹ Στο ίδιο.

³²² Στο ίδιο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εθνική ταυτότητα αναπαριστά ταυτόχρονα την ιδιότητα του ατόμου ως πολίτη ενός έθνους-κράτους και την ιδιότητα ως μέλος ενός κοινού πολιτισμού. Σ' όλες τις μορφές κοινότητας που αυτοκυβερνώνται, υπάρχουν ειδικοί δεσμοί ή αλλιώς μια εθνική πίστη μεταξύ των μελών, οι οποίοι έχουν αναπτυχθεί μέσα από κοινές εμπειρίες και τους ωθεί να δείχνουν μια προτίμηση στη μεταξύ τους συνεργασία. Επίσης, αυτοί οι ειδικοί δεσμοί έχουν αναπτύξει το συναίσθημα της αυτοθυσίας σε περίπτωση που κινδυνεύσει η επιβίωση της κοινότητας τους. Τα φιλελεύθερα κράτη αναγνωρίζουν, ότι τα μέλη τους μπορεί να τυγχάνουν να είναι και μέλη μίας άλλης κοινότητας. Απεναντίας, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα επιθυμούν από τα μέλη τους τη πλήρη αφοσίωση τους.³²³

Η Ευρώπη στην αναζήτηση της ταυτότητας της, αναζητεί παράλληλα και μια θέση στον κόσμο, εντείνοντας τη συνεργασία μεταξύ των κρατών, αλλά και παράλληλα σεβόμενη την ελευθερία επιλογής του κάθε κράτους (συνειδητοποίηση των διαφορών). Για την επίτευξη αυτού του στόχου, χρειάζεται η Ε.Ε να αποτελεί ένας χώρος διαλόγου και διακίνησης ιδεών, στη βάση της ισότητας και του αμοιβαίου εμπλουτισμού. Η ευρωπαϊκή κουλτούρα εκφράζει τόσο την ταυτότητα, όσο και την διαφορετικότητα της Ευρώπης, καθώς αποτελείται από ωσμώσεις και ανταλλαγές.

Για τη δημιουργία μιας κοινής υπερεθνικής ταυτότητας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο η πολιτισμική κουλτούρα, όχι εκείνη του παρελθόντος, αλλά εκείνη που δημιουργήθηκε μέσω της κοινής εμπειρίας από την αρχή της κατασκευής του ευρωπαϊκού οικοδομήματος έως τώρα. Με άλλα λόγια, η κοινή ευρωπαϊκή κουλτούρα αναδεικνύεται μέσα από τις ειρηνικές επαφές, πρακτικές και νομοθετήσεις κ.α. Ωστόσο, παρατηρείται να δημιουργείται ένα νέο αποικιακό σύστημα διακυβέρνησης όπου τον πρώτο λόγο- εξουσία έχουν τα ισχυρά οικονομικά κράτη μέσω της ευρωπαϊκής διοίκησης και οι πολυεθνικές εταιρείες, δημιουργώντας μια Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση σε μορφή αυτοκρατορίας/ ιεραρχίας και όχι σε μορφή ομοσπονδίας, όπου τα κράτη έχουν περιορισμένες εξουσίες.³²⁴

---

³²³ Andrew Linklater, Η Παγκοσμιοποίηση και η μεταμόρφωση της πολιτικής κοινότητας, σε John Baylis & Steve Smith. Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής – Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις (3^η εκδ. Εκδόσεις Επίκεντρο, 2007), σελ. 882-883.

³²⁴ Kyriakos Mikelis, Άρθρο: “Neocolonial Power Europe? “Postcolonial Thought and the Eurozone Crisis”, (French Journal for Media Research, issue 5, 2016).

Δεν είναι μόνο αυτή η οπτική που καταδεικνύει την αίσθηση ιεραρχίας εντός της Ε.Ε. (κυρίως στο οικονομικό - νομισματικό τομέα) και δυσκολεύει τους πολίτες να ενστερνιστούν την ταυτότητα του Ευρωπαίου πολίτη, άλλα έγκειται και στο γεγονός, ότι τη θέση των πολιτικών ηγετών την έχουν αναλάβει τεχνοκράτες που η δραστηριοποίησή τους χαρακτηρίζεται από μονοτονία και κανόνες, χωρίς πάθος και όραμα, αδυνατώντας να προκαλέσουν μια κινητοποίηση.³²⁵

Επίσης, δεν πρέπει να λησμονούμε, ότι οι δραστικοί μετασχηματισμοί ταυτότητας δεν εμφανίζονται αργότερα στον κύκλο ζωής. Αντίθετα, οι κοινωνικές ταυτότητες, όπως η αναδύμενη ευρωπαϊκή ταυτότητα, κρυσταλλώνουν στα αρχικά στάδια της ζωής και παραμένουν σχετικά σταθερές στη συνέχεια. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η διεύρυνση της Ανατολής έχει προσθέσει ετερογένεια στην ευρωπαϊκή κοινότητα, η οποία θα μπορούσε τελικά να υπονομεύσει τη συνολική ευρωπαϊκή αναγνώριση. Αντίθετα με τις ανησυχίες σχετικά με την καταστροφική επιρροή της στην ευρωπαϊκή ταυτότητα, οι ανατολικές διευρύνσεις θα μπορούσαν να καταλήξουν στην αναζωογόνηση του σχηματισμού υπερεθνικής ταυτότητας στην Ευρώπη, μέσω των νέων που δεν έχουν βιώσει το κομμουνιστικό παρελθόν. Επιπλέον, άλλη μια πιθανότητα βιωσιμότητας μιας ομοσπονδιακής Ευρώπης θα μπορούσε να δημιουργηθεί μέσα από τη δημιουργία μιας διεθνικής οργάνωσης εργαζομένων πολιτών.

Όσον αφορά την κατανόηση της οργανωτικής φύσης της Ε.Ε., η οποία βρίσκεται συνεχώς σε μια κατάσταση μετάβασης, υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις. Διαθέτει τόσο χαρακτηριστικά κράτους, όσο διακυβερνητικού οργανισμού και ομοσπονδισμού (federalism), καθώς η εξουσία κατανέμεται ανάμεσα σε κεντρικά και περιφερειακά όργανα. Δηλαδή, η λήψη αποφάσεων σε θεσμικό επίπεδο διακρίνει μια ποικιλία διαύλων και διασυνδέσεων μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων διακυβέρνησης, μεταξύ του υπερεθνικού, του εθνικού και του υποεθνικού επιπέδου, πράγμα που συνεπάγεται με σημαντική απώλεση εθνικής κυριαρχίας. Επομένως, διακρίνεται μια συνδυασμένη δράση των κρατών-μελών για τη διατύπωση κοινών δεσμευτικών πολιτικών.

---

³²⁵ Andre Fontaine, Προοπτικές, σε Ελένη Αρβελέρ & Maurice Aymard. Β' Τόμος Οι Ευρωπαίοι – Νεότερη και σύγχρονη εποχή (2η εκδ. Εκδόσεις Σαββάλας, 2003), σελ. 567.

Η Ε. Επιτροπή, αποτελεί την εκτελεστική εξουσία της Ε.Ε και κινητήρια δύναμη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Εξαιτίας του δημοκρατικού ελλείμματος της και της έλλειψης πολιτικής νομιμοποίησης χρειάζεται τεχνοκρατικές προετοιμασίες για να παράξει νομοθεσία που έχουν ως αποτέλεσμα παραγωγή πολιτικών για την αντιμετώπιση ζητημάτων που αφορούν συνολικά την Ε.Ε. Οι πολιτικές αυτές για να διεκπεραιωθούν χρειάζονται χρόνο, αλλά οι Συνθήκες της υπερισχύουν σε τυπική ισχύ έναντι των Συνταγμάτων των κρατών-μελών. Διαπιστώνεται ότι οι ευρωπαϊκές πολιτικές βρίσκονται σε μια κατάσταση διαρκούς εξέλιξης, καθώς τροποποιούνται και αναπροσαρμόζονται στις εξελισσόμενες οικονομικές και πολιτικές περιστάσεις.

Η προσδοκία για αύξηση των αρμοδιοτήτων στην εκροή πολιτικών και η βαθμιαία αλληλοσύνδεση επιβεβαιώθηκε μερικώς, εξαιτίας της απροθυμίας των κυβερνήσεων να 'απολέσουν τον έλεγχο' σε ορισμένες αρμοδιότητες και εξουσίες. Μερικά κράτη-μέλη υποστηρίζουν μια οικονομική-, νομισματική-, πολιτική ένωση που θα μπορούσε να οδηγήσει μελλοντικά σε μια ομοσπονδιακή ένωση, αλλά υπάρχουν και άλλα που εξακολουθούν να επιθυμούν σθεναρά τη διατήρηση της εθνικής ανεξαρτησίας και κυριαρχίας τους.

Επιπλέον, η Ε.Ε. ασκεί πολιτιστική διπλωματία στα πλαίσια της πολιτισμικής έκφρασης, αλλά και στα πλαίσια της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, επιδρώντας στη διαμόρφωση κοινών αξιών και στην προαγωγή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ως βάση για την οικοδόμηση μιας σταθερής και αλληλέγγυας επικοινωνίας και συνεργασίας όπου προωθείται η αλληλοκατανόηση των λαών και υπηρετούνται κοινοί αναπτυξιακοί στόχοι.

Η δυναμική της παγκοσμιοποίησης από την άλλη μειώνει από το προσκήνιο το στρατιωτικό ανταγωνισμό, προτείνοντας στις πολιτικές κοινότητες να γίνουν πιο κοσμοπολίτικες. *«Ο κοσμοπολιτισμός είναι σύμφυτος και με την Ευρώπη: ο ευρωπαϊκός κοσμοπολιτισμός είναι αδιαφιλονίκητα το σπουδαιότερο προσόν και θεμέλιο, για να βασίσουμε αποφασιστικά την καινούργια ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη. Στην παρούσα φάση της εξέλιξης του κοσμοσυστήματος μας, για το οποίο μπορούμε να κάνουμε πράγματι λόγο περί επικοινωνιακής παγκοσμιοπόλης και περί υπέρ-εθνικής οικουμενούπολης, ο κοσμοπολιτισμός τείνει να είναι συνώνυμος του*

διεθνισμού, του υπέρ-εθνικισμού, της υπερβατικής προσέγγισης του τοπικισμού, και να αποτελέσει το εφελτήριο της πολιτιότητας.»³²⁶

«... η πολιτισμική διαφορά διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την ύπαρξη πολλών εθνών, ενώ κρίσιμο θέμα αποτελεί η εξάρτηση της διεθνούς συμπεριφοράς των κρατών από γενικούς κανόνες ή και από συγκεκριμένες πολιτισμικές διαφορές ... Σε αυτήν τη φάση, δηλαδή του 'πολιτιστικού καπιταλισμού' είναι εμφανής η συμμετοχή στο σχετικό παιχνίδι όχι μόνο των καθιερωμένων δυνάμεων αλλά και πολλών κρατών στο πλαίσιο της εθνικής αντιπροσώπευσης και προβολής, ενίοτε και με όρους διαπολιτισμικής κατανόησης, σε ένα πεδίο συνάντησης παλαιών και νέων ή αναγεννημένων εθνικισμών, ισχυρότερων και λιγότερο ισχυρών κρατών/δρώντων. Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα πολυφωνία, χωρίς όμως να επιβεβαιώνεται η γενικευμένη άποψη για τη μείωση του ρόλου του έθνους κράτους με όρους κουλτούρας καθώς και του πολιτιστικού εθνικισμού ως ιδεολογίας. Η ως άνω διαδικασία επηρεάζεται από τη δυναμική της παγκοσμιοποίησης, χωρίς ωστόσο να απορροφάται πλήρως και να αντικαθίσταται από την τελευταία ... αν υφίσταται αυτό, θα μιλούσαμε για μία παγκόσμια κουλτούρα υπό διαμόρφωση. Μία τέτοια κουλτούρα θα σήμαινε την ομογενοποίηση με την οποία συνάδει ένας διευρυμένος μαζικός και κοσμοπολιτικός καταναλωτισμός ... Θα σημαίνει την εξαφάνιση του τοπικού και των επί μέρους ταυτοτήτων ... Απεναντίας, αναδεικνύονται πολύπλοκες ζυμώσεις μεταξύ των πολιτισμών και των κουλτουρών. Δεδομένης της σχέσης της τελευταίας με την ταυτότητα, η ανάλυση της διεθνούς πολιτικής περιλαμβάνει αναπόδραστα την πολιτισμική δυναμική της παγκοσμιοποίησης και την εμπλοκή της με τα σχετικά συμφέροντα και τις λογικές της σύγκρουσης, της συνεργασίας και της εξέλιξης».³²⁷

Από την άλλη, η αυξανόμενη τάση των ανθρώπων να μεταναστεύουν από τις μη ανεπτυγμένες χώρες προς τις ευημερούσες δυτικές χώρες, ως συνέπεια των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης έχει ως απόρρρα την αυξητική τάση του εθνικισμού ως εργαλείο άμυνας, ενίοτε, είτε από τις μειονότητες προς απάντηση του πολιτιστικού ρατσισμού που δέχονται, είτε από τα μέλη των κυρίαρχων τοπικών ταυτοτήτων για την 'αναστήλωση' - ενίσχυση της ταυτότητας τους. Μια ακόμη τάση,

³²⁶ Κώστας Θεολόγου. Πολίτης και Κοινωνία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. (1η εκδ. Εκδόσεις Παπαζήση, 2005), σελ.89-90.

³²⁷ Κυριάκος Μικέλης, Στενές επαφές τρίτου τύπου; Η κουλτούρα στις διεθνείς σχέσεις, στο Μικέλης Κυριάκος & Γεωργιάδης Κωνσταντίνος (επιμ) Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Πολιτικής Φιλοσοφίας (Καβάλα: Εκδόσεις Λογία, 2018) σελ. 292-293.

είναι εκείνη της ομογενοποίησης των εθνικών-πολιτιστικών ταυτοτήτων. Διακρίνεται, ότι η παγκοσμιοποίηση ακόμη και αν αναπτύσσεται ανομοιογενώς, να συμβαδίζει με τις τοπικές ταυτότητες και να προωθεί στοιχεία της δυτικής πολιτιστικής ταυτότητας.³²⁸

Κοινό στοιχείο της αμερικανικής ταυτότητας: 'ενότητα μέσω της πολυμορφίας', όπως αντίστοιχα το σύνθημα της Ε.Ε. 'ενωμένοι στην πολυμορφία'. Συνειδητοποιήθηκε, ότι η 'εύθραυστη' συνένωση των πολιτειών θα επιβίωνε μόνο αν οι πολλαπλές εθνικές και θρησκευτικές ομάδες της θα μπορούσαν να συνυπάρξουν μόνο στη βάση μιας νέας συλλογικής εθνικής ταυτότητας, η οποία θα βασίζεται σε θεμελιώδεις αξίες (το δικαίωμα στην ελευθερία της λατρείας και της θρησκευτικής σκέψης, ελευθερία σκέψης και πεποιθήσεων) ως αποτέλεσμα άνθρωποι με διαφορετικό υπόβαθρο να γίνουν Αμερικανοί πολίτες.

Η έννοια της εθνικής ταυτότητας της Ρωσικής Ομοσπονδίας χαρακτηρίζεται από ένα είδος «ρώσο-σοβιετικής μικτής ταυτότητας», ως διάδοχος του αυτοκρατορικού- σοβιετικού- σταλινικού κράτος, καταδεικνύοντας μια αδιάσπαστη συνέχεια της ενότητας της ρωσικής ιστορίας. Η κατασκευή της ταυτότητας πραγματοποιήθηκε μέσα από επίσημες πράξεις για να σχηματιστεί μια πατριωτική συνείδηση που βασίζεται στην πνευματική και ηθική ενοποίηση της κοινωνίας για την ενίσχυση της ενότητας των λαών εντός της.

Η νέα, υπό δημιουργία ευρωπαϊκή ιδιότητα και ο πολιτικός όρος πολίτης/citizen είναι συνδεδεμένος με τη δημοκρατική σχέση που έχει προς την πολιτική εξουσία, ενέχοντας αξίες, όπως: την ισότητα, την αλληλεγγύη, την αδελφότητα, την ανεκτικότητα, τον κοσμοπολιτισμό που είναι αναγκαίες για την προοπτική μιας ομοσπονδιακής Ευρώπης, αυτά τα υπερεθνικά χαρακτηριστικά - 'supra national' είναι ιδιότητες που δεν υπάγονται σε εθνικά χαρακτηριστικά. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση οδηγείται σε μια πολυφωνική πολυεπίπεδη δημοκρατία όπου τα άτομα συνδέονται από ένα σύνθετο δίκτυο. Η ευρωπαϊκή κοινωνία χαρακτηρίζεται, από έναν πλουραλισμό συμφερόντων, έννοιες ζωής και πολιτιστικές παραδόσεις, στις οποίες η πολιτική και η κοινωνική δικαιοσύνη διασφαλίζονται με διαδικαστικούς κανόνες.

---

³²⁸ Stuart Hall, σελ. 448-452.

Από την άλλη, η αναζήτηση κοινών ευρωπαϊκών πολιτιστικών πτυχών είναι ένα μελλοντικό καθήκον. Η πολιτιστική ταυτότητα μπορεί να ανεχτεί την ετερογένεια, καθώς είναι εμπειρική, όχι κανονιστική, μπορώντας να ενοποιήσει και να δημιουργήσει ταυτότητα. Η κατάργηση των συνθηκών εθνικότητας για την άσκηση ορισμένων δικαιωμάτων στην Ε.Ε. θα οδηγούσε στη συνύπαρξη των ευρωπαϊκών και των εθνικών προτύπων και θα καθιστούσε δυνατή την αποσύνδεση της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη από την εθνική, όπου εκείνη θα βασίζεται σε κριτήρια διαφορετικά από εκείνα της εθνικότητας και αυτό με τη σειρά του θα επέτρεπε στο άτομο να είναι πολίτης της Ε.Ε. χωρίς να είναι υπήκοος κάποιου από τα κράτη-μέλη.

Συμπεραίνοντας, η εθνική ταυτότητα σε συνδυασμό με τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, που προκαλούν σ' έναν βαθμό μια πολιτισμική ομογενοποίηση μεταξύ των κρατών, εξακολουθεί να είναι πρότιστο σημείο αναφοράς. Απεναντίας, η ευρωπαϊκή ταυτότητα ή αλλιώς η 'ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη' είναι μια 'συμπληρωματική' ταυτότητα που προσπαθεί να ενοποιήσει τους πολίτες της Ε.Ε. και να συντελέσει στην εμβάθυνση και διεύρυνση των λειτουργιών του ευρωπαϊκού οικοδομήματος σε πολιτικό επίπεδο. Η εθνική ταυτότητα και το κράτος βρίσκονται σ' ένα μεταβατικό στάδιο εξέλιξης και ενίσχυσης σε επίπεδο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, εξαιτίας της δημιουργίας νέου συστήματος διακυβέρνησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία Ελληνική και Ξενόγλωσση

Αρβελέρ Ελένη & Aymard Maurice (επιμ.) (2003), *Β' τόμος Οι Ευρωπαίοι – Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

Αλμπάνης, Ευστράτιος. Β (2000), *Παγκόσμιες Σχέσεις – Θεωρία και Προβληματισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Libro.

Βασιλειάδης Νικόλαος & Μπουτσιούκη Σοφία (επιμ.) (2015), *Πολιτιστική Διπλωματία – Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*, (Κεφάλαιο 5 & 6), kallipos.gr

Θεολόγου, Κώστας (2005), *Πολίτης και Κοινωνία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κιτρομηλίδης, Πασχάλης (2012), *Εθνική Ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.

Κουσκουβέλης, Ηλίας. Ι (2007), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Λαδά Στέλλα & Νταλάκου Βασιλική (2010), *Ανάλυση Δημόσιας Πολιτικής*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Μικέλης, Κυριάκος, *Ο πολιτισμός στην παγκόσμια πολιτική: θεωρία και πράξη*

Μικέλης, Κυριάκος, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτισμοί: Η Διεθνής Πολιτική με Όρους Πολιτισμού, Κριτηρίου του Πολιτισμού, Εκπολιτισμός Αποστολής και Ευρωκεντρισμού*

Μικέλης Κυριάκος & Γεωργιάδης Κωνσταντίνος (2018) *Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Πολιτικής Φιλοσοφίας*, Καβάλα: Εκδόσεις Λογία.

Μούσης, Νίκος (2008), *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παπαζήση.

Στεφάνου, Κωνσταντίνος, Φατούρος Αργύρης & Χριστοδουλίδης Θεόδωρος (επιμ.) (2009), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές – Τόμος Α' Ενοποιητική Δυναμική Δικαιοταξία - Διακυβέρνηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Χριστοδουλίδης, Θεόδωρος. Α (2010), *Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Η ιστορική διάσταση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος 1923-2004*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Ψαρρού, Νέλλη (2005), *Εθνική Ταυτότητα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Κανονισμός της Βουλής, (Σεπτέμβριος 2016), Αθήνα/Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, Τόμος 30.

Baylis John & Smith Steve (επιμ.) (2007), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής. Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο.

Fiorella Dell 'Olio (2005), *The Europeanization of citizenship: between the ideology of nationality, immigration, and European identity*, Aldershot Hants: Publisher England Ashgate.

Hague Rod & Harrop Martin (2011), *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Heywood, Andrew (2007), *Πολιτικές Ιδεολογίες*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο.

Nugent, Neill (2012), *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

Sassatelli, Monica (2009), *Becoming Europeans – Cultural Identity and Cultural Policies*, Basingstoke: Εκδόσεις Palgrave Macmillan.

Smith, Anthony. D (2000), *Εθνική Ταυτότητα*, Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.

Stuart Hall, David Held & Anthony McGrew (2003), *Η Νεοτερικότητα Σήμερα - Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

Schwarzmantel, John (2005), *Για μια δημοκρατική πολιτεία: ταυτότητα και συμμετοχή*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Triandafyllidou, Anna & Spohn, Willfried (2003), *Europeanisation, National Identities and Migration Changes in boundary constructions between Western and Eastern Europe*, London/New York: Publisher Routledge.

Άρθρα

Αυγερινός, Θεόδωρος (2015), *Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και ο ρόλος του Μ. Γκορμπατσόφ*, εκδόθηκε στο Βήμα.gr, Διαθέσιμο: <<https://www.tovima.gr/2015/08/12/opinions/i-dialysi-tis-sobietikis-enwsis-kai-o-rolos-toy-m-gkormpatsof/>> .

Bruce Stokes, *What it takes to truly be 'One of Us' Faith: Few strong links to national identity Religion and national identity in Europe, Canada and Australia*, Published: Pew Research Center.

Ceka Besir & Sojka Aleksandra (2016), *Loving it but not feeling it yet? The state of European identity after the eastern enlargement*.

Diamant, Jeff (2017), *Ethnic Russians in some former Soviet republics feel a close connection to Russia*, Published: Pew Research Center, Διαθέσιμο: <

<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/07/24/ethnic-russians-in-some-former-soviet-republics-feel-a-close-connection-to-russia/> >.

Grawert-May, Erik. *Die amerikanische Identität- Bernd Stöver: „United States of America“* <https://www.deutschlandfunkkultur.de/die-amerikanische-identitaet.1270.de.html?dram:article_id=238365>.

Juncker Jean-Claude Juncker & Navracsics Tibor, *Die europäische Identität stärken* <<https://www.tagesspiegel.de/wissen/bildung-und-kultur-in-der-eu-die-europaeische-identitaet-staerken/20642510.html>>.

Leggewie, Claus (2004), *Erstaunlich provinziell*, Published: Die Zeit.de, <<https://www.zeit.de/2004/45/P-Huntington-neu> >.

(Περιοδικό) Deutschland & Europa Reihe für Gemeinschaftskunde, Geschichte, Deutsch, Geographie, Kunst und Wirtschaft «*Identität Historische Stationen europäischer Identitätsfindung*» εκδότης: Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, τεύχος/ Heft 52 , 2006.

Masci, David (2017), *In Russia, nostalgia for Soviet Union and positive feelings about Stalin*, Published: Pew Research Center, Διαθέσιμο: <<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/06/29/in-russia-nostalgia-for-soviet-union-and-positive-feelings-about-stalin/> >.

Μικέλης, Κυριάκος. *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτισμοί: Η Διεθνής Πολιτική με Όρους Πολιτισμού, Κριτηρίου του Πολιτισμού, Εκπολιτιστικής Αποστολής και Ευρωκεντρισμού*. 2ο Τακτικό Συνέδριο Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων ‘Αλλάζοντας την Ελλάδα και τον Κόσμο: Ιδέες και Πολιτική’, Λουτράκι, 11-13/12/2015.

Mikelis, Kyriakos (2016), ‘*Neocolonial Power Europe?*’ *Postcolonial Thought and the Eurozone Crisis*, (French Journal for Media Research, issue 5).

Nagler, Jörg (2014), *Gesellschaftsstruktur der USA* (Bundeszentrale für politische Bildung <http://www.bpb.de/izpb/181064/gesellschaftsstruktur-der-usa>).

Παπαδόπουλος, Ιωάννης, *Πολιτικό Σύστημα της Ε.Ε, Υπόμνημα σχετικά με τις διαδικασίες συμμετοχής της Βουλής των Ελλήνων στην τήρηση της αρχής της επικουρικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (αναρτημένο στην ηλεκτρονική πλατφόρμα Compus του Πανεπιστημίου Μακεδονίας).

Παπαδόπουλος, Ιωάννης, *Πολιτικό Σύστημα της Ε.Ε, Η Πρωτοβουλία Ευρωπαίων Πολιτών: Ένα εργαλείο συμμετοχικής δημοκρατίας στην Ε.Ε* (Αναρτημένο στην πλατφόρμα του Πανεπιστημίου Μακεδονίας).

Scherrer, Jutta (2014). *Russland verstehen? Das postsowjetische Selbstverständnis im Wandel*, Published: Bundeszentrale für politische Bildung, Διαθέσιμο: <<http://www.bpb.de/apuz/194818/russland-verstehen?p=all> >

Schumann B. Peter (2004), Samuel P. Huntington: *Who Are We? Die Krise der amerikanischen Identität* (www.deutschlandfunk.de, https://www.deutschlandfunk.de/samuel-p-huntington-who-are-we-die-krise-der-amerikanischen.730.de.html?dram:article_id=102344)

Stratenschulte, Eckart D. *Überblick* (Bundeszentrale für politische Bildung, 1/4/2014), Διαθέσιμο: <<http://www.bpb.de/internationales/europa/europaeische-union/43006/ueberblick>>

Tsarouhas Dimitris & Bolükbaşı Tolga. "Testing the Europeanization Hypothesis: Macroeconomic Adjustment Pressures and the Southern European Welfare Model", https://www.researchgate.net/publication/29997427_Testing_the_Europeanization_Hypothesis_Macroeconomic_Adjustment_Pressures_and_the_Southern_European_Welfare_Model

Waldman Ofer. *Europäische Identität - Europa braucht einen Gründungsmythos!* (12.07.2018) https://www.deutschlandfunkkultur.de/europaeische-identitaet-europa-braucht-einen.1005.de.html?dram:article_id=422648

Ηλεκτρονικές Πηγές

Bundeszentrale für politische Bildung, <<http://www.bpb.de>>.

College-Contact.com, <<https://www.college-contact.com/usa/kulturelle-besonderheiten>>.

EUROPA- European Union website, <<https://europa.eu/>>.

European Commission website, <https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en>.

Ιστοσελίδα της Αμερικάνικης Πρεσβείας και των Προξενείων στη Γερμανία/US-Botschaft und Konsulate in Deutschland, <<https://de.usembassy.gov/de/einheitdurchvielfalt/>>.

Pew Research Center, <<https://www.pewresearch.org/>>.

Standard Eurobarometer, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb_arch_en.htm>.

United Nations Regional Information Center for Western Europe website, <www.unric.org>.

Waisenkind.de, <https://waisenkind.de/einewelt/globalisierung?gclid=EA1aIQobChMIIn7zzvemX2wIVQrsbCh2axgYJEAAYASAAEgLuo_D_BwE>.